

OKTATÁSI OKNYOMOZÓ

Vajdasági kutatások, tanulmányok

MTT Könyvtár 12.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság könyvsorozata
A kiadványért felel az MTT elnöke

MTT, Szabadka, Branislav Nušić utca 2/I.

OKTATÁSI OKNYOMOZÓ

Vajdasági kutatások, tanulmányok

Szerkesztette

Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa

Tördelés és fedőlap

Csernik Előd

Korrektúra

Buzás Márta

Nyomda

VERZAL, Újvidék

Szabadka, 2006

OKTATÁSI OKNYOMOZÓ

Vajdasági kutatások, tanulmányok

Szerkesztette

Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa

MTT Könyvtár 12.

*A kutatások és a könyv megjelenésének támogatói:
az Arany János Közalapítvány,
a Magyar Tudományos Akadémia
Külföldön Elnöki Bizottsága,
a MTA Határon Túli Magyar Tudományos
Ösztöndíjprogram,
az Vajdasági Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és
Nemzeti Kisebbségi Titkárság.*

TARTALOM

Ajánló	7
Bevezető gondolatok	11
 Kiútsürgető	
Mirnice Károly: Az iskolaköteles kontingens alakulása	19
Mirnice Károly: A magyar nemzetiségű 7–14 éves iskolaköteles tanulók várható kontingense a 2009/2010-es tanévben	48
 Az óvodától az egyetemig	
Gábrity Molnár Irén: Oktatásunk jövője	61
 A döntés felelőssége	
Göncz Lajos: Iskolaválasztás Vajdaságban	125
Bene Annamária: A vajdasági magyar nyolcadikosok középiskola-választása	141
 Szabadkai látélet	
Sziveri Rezső: Iskolaköteles kontingens és beiratkozás az általános és középiskolákba, Szabadka községben (statisztikai feldolgozás)	151
Mirnice Károly: Iskolaköteles kontingens és beiratkozás az általános iskolákba, Szabadka községben (értékelés)	181
 Melléklet	
A tanulmányok szerzői	195
Sadržaj	199
Contents	201

Ajánló

1996 végén a Magyarságkutató Tudományos Társaság nemzetközi jellegű tanácskozáson mérlegelte az anyaországon kívüli élő magyar nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatásának állapotát. Az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai, horvátországi, szlovéniai és magyarországi szakemberek részvételével, Szabadkán rendezett helyzetfelmérésen értelemszerűen nagy hangsúlyt kapott a vajdasági oktatási helyzet is.

A tanulmányok a hat peremországban folyó oktatási nehézségekről, gáncsokról és a felsejlő, ám nem túlságosan biztató jövőről szóltak. Felszínre kerültek azonos és sajátos problémák, a helyzet szinte kínálta a párhuzamba állítást, a tanulságok levonását és a cselekvési pontokat.

Jelen könyvünkben publikált kutatási eredmények miatt érdemes a *Zárónyilatkozatból* idézni néhány megállapítást:

„A magyar ajkú gyermekek és fiatalok kisebb-nagyobb hátrányba kerültek a többségiekkel szemben. Sehol sem tekinthető ugyanis kielégítőnek az anyanyelvű oktatás törvényes szabályozása, sem a kialakult iskolahálózat, s ez különösen a középfokú és a felsőfokú oktatásra érvényes.”

„...közös törekvésünk, hogy az anyanyelvű oktatást minden peremországban teljes mértékben megvalósítsuk az óvodától az egyetemig.”

„... minden magyar kisebbségi gyerek, fiatal és felnőtt a saját országában anyanyelvén végezhesse tanulmányait a többségiekkel azonos szinten. Ezáltal az anyanyelvű oktatás előnyeiről feltehetőleg kevesebb szülő mondana le gyermeke nevében, s

együttal szükségtelenné válna az is, hogy fiataljaink az anyaországban folytassák tanulmányaikat.”

„... az anyaország biztosítsa a határon túli fiatalok számára mindazokat a továbbtanulási lehetőségeket, amelyekre otthon anyanyelvükön egyelőre nincs megoldás: továbbképzés, rész-képzés, szakosodás, specializáció, posztgraduális tanulmányok végzése stb. Így ugyanis megvalósulhatna, hogy a jövő szakembereit, a határon túli magyarság jövő értelmiségét az otthoni szükségleteknek megfelelően, anyanyelvükön képeznék ki.”

Szorgalmazták továbbá a magyar nyelven megírt tankönyveket, a tankönyvek, kézikönyvek, forrásmunkák behozatalát, az anyanyelven folyó pedagógusképzés átfogó rendszerének kialakítását, az anyaországból kihelyezett tagozatok felállítását, s olyan ösztöndíjrendszert, mely az anyanyelvű oktatás fennmaradását és fejlődését szolgálja, a nemzeti identitásnak megfelelő tantervek kidolgozását és alkalmazását stb.

Ismerős, még mindig visszaköszönő, évtizedes mondatok.

Az *Oktatási oknyomozó* szinte egyenes ági folytatása a közel tíz évvel ezelőtti törekvéseknek és az azt követő *Anyanyelvi oktatásunk* című kötet térségünkre vonatkozó részének. Sok megállapítása ma is időszerű, mert megoldatlan, van, ami javult, vagy megindult a rendezés útján. A kötetünkben szereplő, a kutatást prezentáló tanulmányok – melyeket az Arany János Közalapítvány támogatott a 2004. évi ösztöndíjpályázat keretében, s ez 2005-ben kiegészült a legújabb oktatáskutatói elemekkel, melyet az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram Kuratóriuma támogatásával – természetesen nem az összehasonlítás, hanem a sürgető időszerűség miatt készültek, de akár az összevetést is szolgálhatják. Mert az alapkérdés ma is az: ki-elelégítő-e anyanyelvű oktatásunk hálózata minden szinten, az óvodától az egyetemig?

A kötetünkben található legfrissebb adatok és helyzetfelmérés anyanyelvű oktatásunk jelenlegi állapotát tükrözik, melyben mára a *fejlesztés* mellett a *megtartás* kifejezés is mind nagyobb hangsúlyt kap. A kérdés ugyanis az, hogy az alulról fogatkozó nemzedékekkel fenn lehet-e még tartani a meglévő anyanyelvű

iskolahálózatot? „A vizsgált két népszámlálás között csaknem egynegyedével csökkent az iskolaköteles (7–14 éves) gyermekek kontingense. A fogy a gyermek jelenség sodródik a nem lesz gyermek állapot felé. A két népszámlálás között csaknem egyharmaddal csökkent a 0–4 éves korcsoportba tartozó gyermekek száma – azoké a gyermekeké, akik majd 2007-ben válnak iskolakötelessé” – állapítja meg a demográfus. S felvet egy új szükségszerűséget is: átszervezni-megszervezni az anyanyelvű oktatást ott, ahol már nem tartható fenn a magyar tagozat, magyar osztály. Ugyanakkor felsejlenek biztató jelenségek is. Letűnt az egykori hatalom, az anyaország új európai helyzete folytán erőteljesebben tud támogatni. Hosszú vajúdas után megnyugtatóan s véglegesen megoldódni látszik a magyar tanítóképzés ügye; új középiskolák nyíltak, nőtt az anyanyelvükön tanuló középiskolások száma, s a tankönyvbehozatal előtt is szabad az út. Az európai felsőoktatási rendszerhez igazodva kezd átalakulni mind a hazai, mind az anyaországi felsőoktatási rendszer, s ez nem marad hatás nélkül a magyar kisebbségi felsőoktatásra. A szociológus is a konkrét teendőket veszi célba: „Az állami, magyar vagy részben magyar felsőoktatás megtervezése a vajdasági magyarok értelmiségképzésének a záloga. Az alternatívák kidolgozása mellett konkrét intézményes megoldásokra van szükség. Ezek: egyetemalapítási tervek a Bolognai Nyilatkozat elvei alapján magyar érdekelttségű karokkal és tanszékekkel (tanítóképzés, mérnökképzés, vállalkozói szakok); Újvidéken tanárképzés (magyarul/részben magyarul), jogászképzés és orvosképzés (konzultációk, anyaországi részképzések), lektorátus, vajdasági magyar felsőoktatási kollégium; végül Zentán a kertészképzés legalizált kihelyezett tagozaton beillesztve a szerbiai felsőoktatásba is.”

Ahhoz azonban, hogy legyen kinek megnyitni a felsőoktatás évfolyamait, a magyar gyermekeket anyanyelvű iskolába kell/ene íratni. „A legtöbb kisebbségi szülő azt szeretné, hogy gyereke mindkét nyelvben anyanyelvi szintű jártasságokat szerezzen, illetve magas fokú kétnyelvűséget fejlesszen ki. Sok szülő azonban nem ismeri a nyelvi fejlődés folyamatát kétnyelvűségi helyzetben, esetleg kevésbé igényes is a nyelvi fejlődést illetően, és

abból indul ki, hogy az iskolába induló gyereke anyanyelvét a családban már úgyis megtanulta, ezért a többségi iskolában majd hozzátanulja a többségi nyelvet is, és így mindkettő birtokába jut” – írja a pszichológus. Ezt a tévedést oszlatja el azzal, hogy megosztja a kétnyelvűség-tudományi ismereteket az Olvasóval, s eligazítja őt a kérdésben. Olykor a szülők és az általános iskolát befejező tanulók iskolaválasztási kritériuma nem éppen egyezik. A szülőknél az *anyanyelvű oktatás* kiemelt helyen szerepel, a nyolcadikosok a jó színvonalú oktatást tartják a legfontosabbnak – tudjuk meg egy tanulmányból.

Könyvünknek szerves része a táblázatokban és ábrákon bemutatott szabadkai iskolastatisztika, valamint a hozzá fűzött elemzés. Mindkettő a szabadkai oktatási helyzetet tárja fel.

A fedőlapalkotó finom iróniával kapcsolódik a témához: grafikája utal arra a nagy anyagmennyiségre, melyet a kitartó „nyomozás”: kutatás és tanulmányozás összegyűjtött és feltárt az anyanyelvű oktatás témakörében.

Mirnice Zsuzsa

Bevezető gondolatok

*Tizenöt éves a Magyarságkutató Tudományos Társaság,
és öt éve a Magyar Tudományos Akadémia kutatóállomása*

A Magyarságkutató Tudományos Társaság 1991-ben alakult Szabadkán azzal a céllal, hogy tagjai a Társaság programjával összhangban, önkezdeményezésre vagy ösztönzésre a magyar kisebbség helyzetét feltáró tudományos (szociológiai, pszichológiai, demográfiai, néprajzi, jogi, történelmi és egyéb társadalmi, elméleti és empirikus) kutatásokat végezzenek Vajdaságban; a Társaság a kutatásokból készült tanulmányokat megjelentesse; a magyar kisebbség helyzetét dokumentáló anyagot gyűjtsön; tanácskozásokat szervezzen; előadásokat tartson. Az eddigi kutatási témák:

- kisebbségi magatartás-vizsgálatok – magyar közösség etnikai önszerveződésének feltételei, a vajdasági magyarok időszerű állapotvizsgálatai a változó demográfiai, politikai és tranzíciós gazdasági helyzetben (8 kutatás);
- az anyanyelvű oktatás múltja és jövője, a vajdasági iskolahálózat feltérképezése (8 kutatás);
- a nemzeti, vallási és polgári identitás (3 kutatás);
- ifjúsági kutatások (3 kutatás);
- a vajdasági magyarság migrációja (2 kutatás);
- demográfiai és szórványkutatások (3 kutatás);
- munkaerőhelyzet (2 kutatás);
- nyelvpszichológiai és szociolingvisztikai projektum (2 kutatás);
- a civil szervezetek kutatása és egyéb adattárgyűjtés (3 kutatás).

A kutatásokból született tanulmányok többségét a Magyarságkutató könyvben jelentette meg, egy részük pedig vajdasági és külföldi, főleg magyarországi szakfolyóiratokban látott napvilágot. A tizenöt évi könyvtermés 19 kötet: az MTT sorozatában a je-

len kötet a 12., sorozaton kívüli, önállóan vagy másokkal együttműködve pedig 7 könyv jelent meg.

Az MTT részt vesz az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság munkájában, a Külföldi Tudományos Műhelyek találkozóin és az Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatásaiban, valamint a Magyar Professzorok Világtanácsának összejevetelein. A tagság rendszeresen és tevékenyen jelen van a vajdasági, valamint a Kárpát-medencei magyar tudományos humán kutatásokban az MTA vajdasági kutatóállomásaként. Tevékenységét főleg pályázatok útján szerzett támogatásokból végzi. Pályázunk alapítványoknál (Illyés Közalapítvány, Budapest, Esély a stabilitásra, Szeged), a minisztériumoknál (Határon Túli Magyarok Hivatala, Nemzeti Kulturális Alapprogram, Budapest). Kutatási megbízásokat kaptunk a Vajdaság Tartomány Végrehajtó Tanács titkárságaitól (az Oktatási és Művelődési, valamint a Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság), kutatóintézetektől (Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Jel-társ), médiaházaktól (Magyar Szó, Újvidék, ENAMIKE, Budapest) és a vajdasági önkormányzatoktól.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság – az MTA Vajdasági Kutatóállomása – kutatási projektumai 2000 és 2005 között, témacsoportok szerint:

I. Identitáskutatás

1. Vallási identitáskutatás a vajdasági felnőtt magyar lakosság körében – empirikus kutatásszervezés a KOD (Piac-, Vélemény- és Médiakutató Intézet, Budapest) koordinálásával, Budapest, 2000.

2. A vajdasági magyarság társadalmi közösségének jövőképe – A regionális és nemzeti tudat konfliktusai. Az Illyés Közalapítvány (Budapest) által támogatott kutatás, 2001.

3. A vajdasági magyarok esélyei az EU-n kívül és médiakutató. Az Illyés Közalapítvány által támogatott kutatás, 2003.

II. Magatartás-vizsgálatok, etnikai önszerveződés, álláspontvizsgálat

4. *A vajdasági magyar értelmiség időszerű magatartásformája.* Az Illyés Közalapítvány által támogatott kutatás, 2000.

5. *A vajdasági magyar közösség etnikai önszerveződésének társadalmi feltételei, változó politikai és tranzíciós gazdasági feltételek közepette.* Az Arany János Közalapítvány által támogatott kutatás, 2001.

6. *Közvélemény-kutatás: A vajdasági választópolgárok álláspontja és magatartás-vizsgálata,* a Zenith Műhely és a Magyar-ságkutató Tudományos Társaság koordinálásával, a vajdasági önkormányzatok (elsősorban a szabadkai és zentai) támogatásával, Szabadka, 2002.

7. *A választópolgárok elégedettségi szintje a reformtörekvések ütemével* (Szociológiai-antropológiai és empirikus közvélemény-kutatás). Az Arany János Közalapítvány által támogatott kutatás, 2004.

8. *Hol tartunk jövőnk felmérése/tervezése kapcsán?* Empirikus kutatás egy észak-bácskai község polgárai körében. Az Illyés Közalapítvány által támogatott kutatás, 2004.

9. *A vajdasági magyarlakta önkormányzatok felnőtt lakosságának magatartásáról és álláspontjairól.* A vajdasági önkormányzatok által megrendelt empirikus kutatás, kb. 4500 kérdőívezett, 2004.

10. *Időszerű magatartás-vizsgálat a vajdasági magyarok körében (a magyar iskolahálózat átszervezhetősége Vajdaságban).* Demográfiai trendek, politikai és közéleti befogadókészség, foglalkoztatási esélyek, a vajdasági magyarság jelenével foglalkozó társadalomtudományi empirikus kutatás. Az Illyés Közalapítvány által támogatott kutatás, 2005.

11. *A vajdasági magyar közösség etnikai önszerveződésének feltételei, magatartás-vizsgálat a változó demográfiai, politikai és tranzíciós gazdasági feltételek közepette.* A Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság által támogatott kutatás, 2005.

III. Migrációkutatás

12. *A vajdasági magyarok fogatkozása.* A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia támogatása, Budapest, 2000.

13. *A jugoszlávok/vajdasági magyarok migrációjának okai és következményei a társadalmi-politikai krízis miatt.* Az Arany János Közalapítvány támogatásával, 2002.

IV. Munkaerő-kutatás

14. *Munkaerő-kutatás Vajdaságban.* Az Apáczai Alapítvány megrendelése, a Márton Áron Szakkollégium koordinálása, Budapest, 2001.

15. *A vajdasági fiatal értelmiségiek munkaerő-piaci kilátásai.* Az Arany János Közalapítvány támogatásával, 2003.

V. Ifjúságkutatás

16. *Mozaik 2001 Ifjúságkutatás – Vajdaság.* Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. A Nemzeti Ifjúságkutató Intézet (Budapest) koordinálásával, 2001–2002.

17. *Felmérés a vajdasági magyar fiatalok időszerű politikai nézeteiről és magatartásáról.* Az MTT és a VIFÓ közreműködésével, támogató a HTMH, Budapest, 2001 tavasza.

18. *A fiatalok továbbtanulási szándéka.* Az oktatási programiroda közreműködésével, 2002. január–február. Megrendelő a Határon Túli Magyarok Hivatala, Budapest.

VI. Demográfiai kutatások

19. *Promene demografskih obeležja vojvođanskih Mađara u multikulturalnoj sredini. A vajdasági magyarok demográfiai változásai a multikulturális környezetben.* A Tartományi Kisebbségi Titkárság megrendelése, 2002.

20. *Nemzeti kisebbségből szórványnépesség.* Vajdasági szóránynyutatások. Az Arany János Közalapítvány támogatásával, 2003.

21. *A vajdasági magyarság iskolai szintjének elemzése demográfiai összefüggésekben – statisztikai trendek értelmezése.* Az Arany János Közalapítvány támogatásával, 2004.

VII. Oktatóskutató

22. *Namere osnovaca u završnim razredima i njihovih roditelja prilikom upisivanja u srednje škole; A végzős magyar általános iskolások és szüleik lekérdezése a továbbtanulási szándékról Vajdaságban.* A Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság megrendelése, 2002.

23. *Az önálló vajdasági magyar felsőoktatási intézmény megvalósíthatósági tanulmánya.* Nemzetközi és Határon Túli Felsőoktatás-fejlesztési Programiroda megrendelése, a HTMH támogatása, 2001–2003.

24. *A kisebbségi magyar tannyelvű oktatási és kulturális intézményrendszer működésével és fejlesztésével kapcsolatos kérdések vizsgálata.* A magyar tanulóifjúság magatartása és a magyar szakember- és elitképzés felső szinten Vajdaságban. Az Arany János Közalapítvány támogatása, 2003.

25. *Znanje i stepen korišćenja kompjutera od strane profesora i nastavnika u vojvođanskim školama; A közoktatásban dolgozó pedagógusok számítógép-használatának empirikus kutatása.* A Vajdasági Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság megrendelése, 2003.

26. *Analiza stanja obrazovanja mađarske nacionalne manjine u Vojvodini sa posebnim osvrtom na potrebe u visokom školstvu; A vajdasági magyar nyelvű oktatás helyzete különös tekintettel a felsőoktatásra.* A Vajdasági Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság megrendelése, 2004.

27. *A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk.* A határon túli magyar felsőoktatási és kutatófejlesztési tevékenység támogatásának vizsgálata Vajdaságban. A nemzeti kutatási és fejlesztési program 5/150/2001 támogatásával (Budapest), 2001–2004.

28. *A tudáshoz anyanyelven – Délvidéki oktatáskutatók: Oktatásunk jövője.* A vajdasági magyar felsőoktatási tervek és a felsőoktatás működtetésének lehetséges intézményrendszere; A vaj-

dasági magyarság anyanyelvű oktatási iskolahálózatát befolyásoló népességcsökkenés; Nemzetiség és anyanyelv szerinti népességcsökkenés; Iskolaválasztás Vajdaságban; Szabadkai iskolastatisztika. Az MTA (Budapest) által támogatott kutatások, 2005.

29. *A magyar nyelvű oktatás a többnyelvű Vajdaságban.* Anyanyelv, kétnyelvűség és iskola Vajdaságban. Az iskola szerepe a magyar nyelv megtartásában és a sikeres szocializációban. A Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság támogatása, 2005.

VIII. Szociolingvisztikai kutatás

30. *A Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz délvidéki munkálatai.* Szociolingvisztikai kutatás a Szociográfiai Műhely közreműködésével. Az Arany János Közalapítvány támogatása, 2004-ben és 2005-ben.

31. *Anyanyelv, kétnyelvűség és iskola Vajdaságban – pszicholingvisztikai kutatás.* Az Arany János Közalapítvány támogatása, 2004.

IX. A civil szervezetek kutatása és adattárgyűjtés

32. *Magyar szervezetek a Kárpát-medencében* című adatbázis elkészítése az Agora Iroda közreműködésével (adatgyűjtés és adatpontosítás) a Márton Áron Szakkollégium (Budapest) megrendelésére, 2001–2002.

33. Kelet-közép-európai Interetnikus Tudásmenedzsment Bázisintézet: Vajdaság területéről adatállományok integrálása település szinten. Kérdőívezés és települési adatok gyűjtése az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, megrendelésére, 2002–2003.

34. *CIVIL ÚT-MUTATÓ* kiadványsorozat I–X., multimédiás CD + internet adaptáció elkészítése. Az Esély a stabilitásra (Szeged) támogatásával a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Közművelődési Tanszék közreműködésével, 2006.

Szabadka,
2006 márciusa

Gábrity Molnár Irén,
az MTT elnöke

KIÚTSÜRGETŐ

Az iskolaköteles kontingens alakulása*

MIRNICS KÁROLY

Népességcsökkenés – nemzetiség és anyanyelv szerint

Az 1991. és 2002. évi népszámlálás között a vajdasági magyar népesség nemzeti hovatartozás szerinti száma 339 491 fő-ről 290 207 főre csökkent. A csökkenés abszolút száma 49 284 fő, a csökkenési index 85,5. Az anyanyelv szerinti szám 1991-ben 344 667 fő volt, 2002-ben 284 205. A csökkenés abszolút értéke 60 462 fő, a csökkenési index 82,5.

A nemzetiség és anyanyelv szerinti adatok esetében rá kell mutatni: ismeretlen adat, hogy a 2002-ben megállapított népességből hányan tartózkodtak az országban és hányan külföldön. Elfogadhatatlan, mert a valóságnak nem felel meg az a következtetés, hogy a két népszámlálás között a 49 284 fős nemzetiség szerinti csökkenés legnagyobb része (több mint 35 000 fő) kizárólag a népesség természetes csökkenéséből adódik. Az anyanyelv szerinti csökkenés (60 462 fő) valószínűbbnek tűnhet, de az sem fedheti egészében azt a folyamatot, amely végbement a két népszámlálás között: a természetes népességcsökkenést, a kivándorlást és az asszimilációt (beolvadást a szerbségbe) együttesen.

A 2002. évi népszámlálásból ismeretes, hogy Szerbia népességéből 397 000 fő (Vajdaságéból 67 000) külföldön tartózkodott, vagy elmenekült szülőföldjéről. E két adat nemzetiségi összetétele azonban ismeretlen. Egyes adatok szerint, mely a demográfusok újvidéki tanácskozásán hangzott el (Branislav Đurđev demográfus akadémikus), az országból 1991 és 2005 kö-

* Készült az Arany János Közalapítvány támogatásával.

zött 500 000 fő vándorolt ki. A mindennapi tapasztalatok alapján is állíthatjuk – hiszen csaknem minden magyar családból hiányzik valaki –, hogy a kivándorolt, elűzött és elmenekült magyarok száma semmiképpen sem lehetett 40 000–50 000 főnél kisebb. Ez azonban nem látszik a 2002. évi népszámlálásban.

A másik fontos következtetés, hogy 1991-ben csaknem 5000 fővel több anyanyelv szerinti magyar volt, mint nemzetiség szerinti, 2002-ben viszont számuk kevesebb lett 6000 fővel. Ez azt jelzi, hogy e tekintetben is hiányzik a vajdasági magyarság számából mintegy 11 000 fő.

Ismeretlen a magukat magyar anyanyelvű jugoszlávnak és a jugoszlávnak, de magyar anyanyelvűnek vallók száma is. A népszámlálásból nem tudjuk, hogy beolvadtak-e a szerbségbe, esetleg legnagyobb részük kényszer hatására kivándorolt vagy elmenekült az országból. Amíg a Szerbiai Statisztikai Intézet nem hozza nyilvánosságra az emigráció nemzetiségi összetételét is, valamint a nemzetiség és anyanyelv szerinti hovatartozásra vonatkozó keresztáblázatot, csupán becslésekbe bocsátkozhatunk. Megkerülhetetlen azonban a tény, hogy több tízezer csonka család keletkezett az országban és azon kívül. Nem csak a három nemzedék (nagy szülők, szülők és gyermekek), hanem a két nemzedék (szülők és gyermekeik) kapcsolatainak gazdag és szövevényes hálózata is hiányossá vált, leszűkült. Sok esetben örökre megsemmisült. Ismeretlen, hogy az 1991-ben megállapított 174 295 magát jugoszlávnak valló közül azoknak, akik magyar anyanyelvűek voltak, 14 789 esetben mi lett a sorsuk. Amíg a vonatkozó 2002. évi adatot nem teszik közzé, nem tudhatjuk, hogy nőtt-e vagy csökkent az asszimiláció üteme. Hasonlóképpen ismeretlen előttünk 11 941 szerb anyanyelvű, de magyar nemzeti hovatartozásának a sorsa is. Semmiképpen nem fogadható el sem a 40 000 fős, sem a 60 000 fős csökkenés. A valóságban minden bizonnyal a vajdasági magyarság csökkenésének száma ennél nagyobb, még abban az esetben is, ha a külföldön tartózkodókat továbbra is vajdasági magyaroknak tekintjük. A természetes népességcsökkenés, a kivándorlás és az asszimiláció üteme nem csökkenhetett, hanem minden kétséget kizáróan gyorsuló ütemben folytatódik.

Következtetés az anyanyelvű iskolahálózat megtartására vonatkozóan:

A népesség az anyanyelvű oktatás iskolahálózatának az alapja. Ha a népesség csökken, velejáróan csökken az anyanyelvű oktatás iskolahálózatának a kerete is. Az általános iskolai hálózat elkerülhetetlenül csökken, a középfokú anyanyelvű oktatási iskolahálózat azonban nem csökken szükségszerűen településenként. Viszont szűkül a strukturális szakágazati jellege, a diverzifikáció gazdagabbá tételének lehetősége.

A vajdasági magyar népesség területi és településhálózat szerint

A vajdasági magyar népesség nagy földrajzi-területi, illetve tájegységek szerinti elhelyezkedése az 1. táblázatban látható.

1. táblázat

A vajdasági magyarság tájegységek szerinti megoszlása

	1991			2002		
	Összesen	Szerb	Magyar	Összesen	Szerb	Magyar
Vajdaság						
Abszolút szám	2 013 889	1 143 723	339 491	2 031 992	1 321 807	290 207
Százalék	100,0	56,8	16,9	100,0	65,1	14,3
Bácska						
Abszolút szám	984 511	454 933	256 795	1 038 574	570 667	222 170
Százalék	100,0	46,2	26,1	100,0	55,0	21,4
Bánát						
Abszolút szám	680 347	425 362	76 629	616 202	435 577	62 890
Százalék	100,0	62,5	11,3	100,0	70,7	10,2
Szerémség						
Abszolút szám	349 031	263 428	6 037	377 216	315 563	5 147
Százalék	100,0	75,5	1,7	100,0	83,7	1,4

Egészében véve Vajdaságban és minden földrajzi tájegységében a szerb etnikum többségben van. A szerbeknek megvalósult az az évszázados álma, hogy Bácskában is túlsúlyba kerüljenek. Ennek következtében a vajdasági magyarság százalékos aránya még Bácskában is jelentősen csökkent. Viszont a vajdasági magyarság területenkénti koncentrációja még jobban Bácska felé tolódott. Százalékos arányban kifejezve alább olvasható.

2. táblázat

A vajdasági magyarság területenkénti koncentrációja

	1991	2002
Vajdaság	100,0	100,0
Bácska	75,6	76,6
Bánát	22,6	21,7
Szerémség	1,8	1,7

A magyarság területenkénti koncentrációja alapvetően nem változott, ami azzal magyarázható, hogy Bánátból lényegében véve megszűnt a magyarság belső vándormozgalma Bácska felé. Ez a folyamat 1953 és 1991 között állandó volt, és a délvidéki magyarság egyik jellemzője.

Szemmel látható, hogy ennek következtében az iskolahálózat népességi bázisa az 1991-ben megállapított számot alapul véve 2002-re 4,6-szorosára nőtt Bácskában, illetve ennek arányában csökkent Bánátban. Annak ellenére, hogy megszűnt a belső vándormozgalom, elsősorban mégis Bánátban szűkült az iskolahálózat népességi bázisa. Ez annak a következménye, hogy Bánátban gyorsult mindhárom említett tényezőnek az üteme: a természetes depopulációé, a kivándorlásé és az asszimilációé.

Következtetés

Azokon a nagy földrajzi tájegységeken, ahol csökkenőben van a magyarság koncentrációja, gyorsabb ütemben romlik az iskolahálózat megtartása.

A következő táblázat betekintést nyújt az iskolahálózat megtartása szempontjából egyik igen fontos tényezőbe.

3. táblázat

A vajdasági magyarság szóródása a magyarlakta települések száma és nagysága szerint

Megnevezés	Év	Összesen	Magyarlakta települések a magyarok lélekszámának megoszlása szerint				
			0–1000	1000–2000	2000–5000	5000–10 000	10 000 +
Település	1991	312	248	24	25	7	8
	2002	375	316	27	19	8	5
Magyar	1991	339 491	45 729	34 895	80 162	45 945	132 760
	2002	290 207	45 311	40 921	60 527	57 737	85 711
%	1991	100,0	13,5	10,3	23,6	13,5	39,1
	2002	100,0	15,1	14,1	20,9	19,9	29,5

Megjegyzés: 2002-ben a 316 település közül csak 75 településen volt 200-nál több, illetve 36 településen 400-nál több magyar nemzetiségű lakos.

A fenti táblázat alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a magyar népesség egyre több, de kisebb lélekszámú település között szóródik, s ez nagyon megnehezíti az iskolaköteles tanulók beiskolázását, a szükséges számú és szakképzettségű pedagógusok alkalmazását, s egyáltalán: az iskolahálózat megtartását. Különösen nehéz helyzetbe kerül a teljes nyolcosztályos, osztott tagozatú anyanyelvű oktatás. A népelesszóródás következtében különösen hátrányos helyzetbe kerülnek az utazó tanulók.

A 2000–5000 magyar lélekszámot és a 10 000-nél nagyobb magyar lélekszámot kimutató települések esetében történt a magyar népesség legnagyobb csökkenése. Figyelembe véve az oktatási törvényben megállapított mércét (anyanyelvű tagozat megnyitásához és fenntartásához 15 tanuló szükséges), az osztott tagozatú anyanyelvű oktatás megszervezésének lehetősége ütközik a legnagyobb akadályba. Ezzel párhuzamosan növekszik azoknak a településeknek a száma, ahol csak osztatlan tagozatú általános anyanyelvű oktatást lehetséges megszervezni. A 2002. évi népszámlálási adatok szerint 316 településen össze-

sen 45 311 magyar nemzetiségű élt. E népesség szóródása ilyen nagyszámú településen semmiféleképpen nem kedvez a magyar tannyelvű oktatási iskolahálózat megtartásának. A becsléseim arra mutatnak, hogy 2005–2008-ra további 40 000 magyar kerülhet hasonló helyzetbe.

Változások a falusi-városi népesség arányában

Az 1991. évi népszámlálás szerint 199 281 fő (a magyar népesség 58,7%-a) és 2002-ben 169 739 fő (a magyar népesség 58,5%-a) városi jellegű településeken élt. Az arányból kiviláglik, hogy a tizenegy év alatt nem történt jelentős változás. Ez azonban csak látszólagos. Ugyanis megváltozott a statisztikai feldolgozásban a falusi és vegyes településekre vonatkozó mérce, e két kategóriát a statisztikai feldolgozás összevonta 2002-ben. Ezenkívül számos, vegyes jellegű település városi besorolást kapott. Ám még így is 2002-ben 30 000 fővel kevesebb magyar népesség élt városi jellegű településeken. Az arány azért nem változott, mert ily módon a városi jellegű népesség csökkenése arányossá vált a teljes népesség csökkenésével.

A városi jellegű településeken az anyanyelvű oktatás minősége természetesen sokkal jobb e települések gazdasági erejének köszönhetően. A városi jellegű településeken kisebb a tanerőhiány. Az iskolaépületek korszerűbbek, és az iskolák jobban fel vannak szerelve didaktikai segédeszközökkel. Ám az anyanyelvű oktatás iskolahálózatának megszervezése a nagyvárosokban, Újvidéken, Szabadkán, Nagybecskerekén és Pancsován sem képeznek kisebb nehézséget, mint egy falusi vagy kisvárosi településen. A Pannon-síkság mezővárosainak átmérője eléri a 10–15 km-t is. Ha a szülő olyan lakótelepen él, ahol nincs anyanyelvű oktatás, mert azt a város másik részén szervezték meg, ő maga pedig a város harmadik részén dolgozik, iskolás gyermekét a távolságok miatt igen gyakran a közeli szerb tannyelvű iskolába fogja íratni. Ez gyakori, sőt a nagyvárosokban akár már tömeges méretű jelenség is: érintheti a magyar tanulók 25%-át. Az etnikailag vegyes családok esetében pedig – a magyar szülő legjobb szándéka ellenére – elérheti az 50%-ot is. A falusi települések el-

szegényedése 1989 után még jobban magával vonta a falusi iskolák lepusztulását. Ennek tudható be, hogy sok falusi család még az általános iskolakötelezettségű gyermekét is a legközelebbi városban taníttatja. Ha úgy ítéli meg, hogy a legközelebbi város sem nyújt megfelelő szintű oktatást, az általános iskolás, illetve középiskolás gyermekét igen gyakran Magyarországra küldi. Ez a jelenség 1991 és 2002 között ismeretlen számú magyar nemzetiségű tanulót érintett, de számításaim és becslésem szerint számuk minden bizonnyal elérte az 1000–2000-et.

A következő táblázat betekintést nyújt a még mindig magyar többségű községek népességének alakulásába 1991 és 2002 között.

4. táblázat

*Az abszolút és relatív magyar többségű vajdasági községek
(népszámlálási adatok)*

Község	Év	Összesen	Ebből magyar	Százalék
Ada	1991	21 506	16 625	77,3
	2002	18 994	14 558	76,6
	Index	88,3	87,6	-
Városi	1991	19 600	14 797	75,5
	2002	17 333	12 961	74,8
	Index	88,8	87,6	-
Egyéb	1991	1 906	1 828	95,9
	2002	1 667	1 597	96,1
	Index	87,1	87,4	-
Topolya	1991	40 473	26 185	64,7
	2002	38 245	22 543	58,9
	Index	94,5	86,1	-
Városi	1991	16 704	11 176	66,9
	2002	16 171	9 582	59,2
	Index	96,8	85,7	-
Egyéb	1991	23 769	15 009	63,1
	2002	22 074	12 961	58,7
	Index	92,9	86,3	-

Község	Év	Összesen	Ebből magyar	Százalék
Magyar- kanizsa	1991	30 668	26 862	87,6
	2002	27 510	23 802	86,5
	Index	99,7	88,6	-
Városi	1991	11 541	10 183	88,2
	2002	10 200	8 825	86,5
	Index	88,3	86,7	-
Egyéb	1991	19 127	16 679	87,2
	2002	17 310	14 977	86,5
	Index	90,5	89,8	-
Óbecse	1991	42 685	23 224	54,4
	2002	40 987	20 018	48,8
	Index	96,0	86,2	-
Városi	1991	26 634	13 464	50,6
	2002	25 774	11 725	45,5
	Index	96,8	87,1	-
Egyéb	1991	16 051	9 760	60,8
	2002	15 213	8 293	54,5
	Index	94,8	85,0	-
Kishegyes	1991	14 394	8 452	58,7
	2002	13 494	7 546	55,9
	Index	93,7	89 ,3	-
Városi	1991	-	-	-
	2002	-	-	-
	Index	-	-	-
Egyéb	1991	14 394	8 452	58,7
	2002	13 494	7 546	55,9
	Index	93,7	89,3	-
Zenta	1991	29 779	23 281	78,2
	2002	25 568	20 587	80,5
	Index	85,9	88,4	-
Városi	1991	22 827	17 888	78,4
	2002	20 302	15 860	78,1
	Index	88,9	88,7	-
Egyéb	1991	5 952	5 393	90,6
	2002	5 266	4 727	89,8
	Index	88,4	87,7	-

Község	Év	Összesen	Ebből magyar	Százalék
Szabadka	1991	150 534	64 277	42,7
	2002	148 401	57 092	38,5
	Index	98,6	88,8	-
Városi	1991	107 761	44 311	41,1
	2002	107 726	39 161	36,4
	Index	99,9	88,4	-
Egyéb	1991	42 773	19 966	46,7
	2002	40 675	17 931	74,1
	Index	95,1	89,8	-
Csóka	1991	15 271	8 623	56,5
	2002	13 832	7 133	51,6
	Index	90,6	82,7	-
Városi	1991	5 244	3 204	61,0
	2002	4 707	2 703	57,4
	Index	89,8	84,4	-
Egyéb	1991	10 027	5 419	54,0
	2002	9 125	4 430	48,5
	Index	91,0	81,7	-

Megjegyzés: Az 1991 és 2002 közti időszakban Óbecse községben a magyarság elvesztette abszolút többségét.

A házasságkötések, a párkapcsolatok és a családtípusok változása

Az 1991. évi és 2002. évi népszámlálás adatai alapján rámutathatunk a 15 évnél idősebb magyar népesség párkapcsolataiban beállt változásokra.

5. táblázat

A párkapcsolatok változásai

	1991	%	2002	%	Változás +
Összesen	287 135	100,0	251 545	100,0	-12,4
Nőtlen	30 627	10,7	33 118	13,2	+8,1
Nős	92 577	32,2	72 129	28,7	-22,1
Özvegy	5 532	1,9	6 004	2,4	+7,9
Elvált	5 209	1,8	5 982	2,4	+13,0
Ismeretlen (férfi)	769	0,3	122	0,0	-84,9
Hajadon	17 255	6,0	19 822	7,9	+13,0
Férjezett	96 480	33,6	76 728	30,5	-20,5
Özvegy	29 947	10,4	29 808	11,8	-0,5
Elvált	7 161	2,5	7 726	3,1	+7,3
Ismeretlen (nő)	1 578	0,6	106	0,0	-9,3

A táblázatban az látható, hogy a nőtlenek és hajadonok száma különösen megnőtt a magyar népességben, ami minden bizonnyal a fiatal korcsoportra vonatkozik. Ugyanakkor kétszer olyan gyors ütemben csökkent a nők és férjezettek száma. Nőtt az elvált férfiak és nők száma is. Magától értetődő, hogy az ilyen megbolygatott párkapcsolatok nem kedveznek a gyermekvállalásnak – különösen nem ösztönzők a nagyobb számú gyermek vállalására.

A fenti jelenségek több okra vezethetők vissza. Ezek közül azonban a legjelentősebb a házasságkötések számának csökkenése: 1976-ban még 3796 volt (ebből 2566 esetben mindkét házastárs magyar volt). Ez az állapot 1999-re megváltozott: már csak 1504 házasságot kötöttek (ebből 1030 esetben mindkét házastárs magyar volt). A legújabb vitális statisztikai adat látszólag javulást mutat, ugyanis 2002-ben 1734 magyar nő és 1548 magyar férfi kötött házasságot (azonban csak 1167 esetben volt mind a két házastárs magyar).

Következtetés

A tervezett és megszületett gyermekeknek 80%-a eddig is házasságban született. Ha csökken a házasságkötések, a nők és férjezettek száma, akkor törvényszerű, hogy csupán emiatt az ok miatt is csökkenni fog a gyermekek várható száma is.

Az összes magyar házasságra lépő 20–25%-a 1971 óta, főleg az erőltetett jugoszláv válság ideológiájának máig tartó hatása következtében más etnikummal kötött házasságot: főleg szerb-vel, jugoszlávval és részben horváttal. Az etnikailag vegyes házasságok természetesen jelentkeznek, és kikerülhetetlenek. Nem jó azonban, ha bármilyen ideológia előtérbe helyezi az etnikailag vegyes házasságkötést. Ennek hátterében mindig asszimiláló politikai szándék van.

A nagyobb gyermekvállalásnak kedvezne a házasságok számának növekedése. Hasonlóképpen meg kell találni annak a természetes módját, hogy az etnikailag vegyes házasságban született gyermekek egy része (legalább a fele) ne szerb, hanem magyar oktatásban részesüljön. Ez csak jó minőségű és a kor követelményeinek megfelelő magyar tannyelvű oktatással tehető vonzóvá, kívánatosá.

A termékeny magyar női népesség nagysága és a gyermekszám várható további csökkenése

A következő táblázat betekintést nyújt a gyermekvállalást érintő legfontosabb népesedési tényezőbe.

6. táblázat

A termékeny magyar női korcsoportok alakulása

	1991	%	2002	%	Csökkenés	
					+ -	Index 2002/ 1991
Összes népesség	339 491	100,0	290 207	100,0	49 284	85,5
Férfi	161 632	47,6	137 145	47,3	24 487	84,5
Nő	177 859	52,4	153 062	52,7	24 797	86,1
Termékeny nők	78 249	100,0	65 296	100,0	12 953	83,4
Termékeny nők korcsoport szerint						
15–19	9 346	11,9	8 069	12,4	1 277	86,3
20–24	9 691	12,4	8 627	13,2	1 064	89,0
25–29	10 373	13,3	8 510	13,0	1 863	82,0
30–34	11 239	14,4	8 416	12,9	2 823	74,9
35–39	12 863	16,4	9 321	14,3	3 542	72,4
40–44	11 798	15,1	10 334	15,8	1 464	87,6
45–49	12 939	16,5	12 019	18,4	920	92,9

Következtetés

1. Szembetűnő a termékeny nők egy-egy korcsoportja közötti évi 1%-os csökkenés az 1991. évi népszámlálástól kezdve. A fogyás az 1953 és 1981 közötti nagyméretű, vendégmunka-vállalás leple alatti magyar kivándorlásnak tudható be.

2. E csökkenés hatása érezhető még 2002-ben is, ami jól látható a 30–34 és a 35–39 éves termékeny nők számának csökkenésénél. Ugyanakkor a termékeny női népességben is megjelent és hatásában erősödött az öngerjesztő, természetes depopuláció. Ez jól látható a 15–19 éves korcsoport nagyságának csökkenésében a 20–24 éves korcsoportéhoz viszonyítottan.

3. A kivándorlás mellett az egész magyar népesség természetes depopulációjának motorjává vált a teljes termékeny női kontingens 2,1%-kal nagyobb csökkenése az összes népesség csökkenésénél.

4. Azáltal, hogy a magyar népesség elvesztett 12 953 fertilis nőt 1991 és 2002 között – amikor még a domináns gyermekvállalási modell 1,7 volt –, mintegy 20 000–22 000 magyar nemzetiségű gyermekkel kevesebb született. Ugyanakkor a 78 249 főről 65 296 főre csökkent termékeny női kontingens strukturális torzulása további negatív változásokat hordoz magában a gyermekvállalás tekintetében. Jelenleg ez a változás a gyermekek számát családonként átlag 1,6-ra apasztotta, de további fogyás is várható.

A rendezetlen párkapcsolatok egy világnézetileg, erkölcsileg, érzelmileg, gazdaságilag, társadalmilag, politikailag, jogilag állandóan zaklatott társadalmi környezetben nem kedveznek a gyermekvállalásnak. Ezek a hatások mindig egyidejűleg nyilvánulnak meg, s nem lehet semlegesíteni parciális, egy-egy területre korlátozott intézkedéssel. Az eddigi próbálkozások nem jártak sem ideiglenes, sem tartós eredménnyel.

Alátámasztja a fenti állítást, hogy az elmúlt évtizedekben a magyar nők termékenysége katasztrofális szintre süllyedt (de soha nem volt rosszabb, mint a szerb nőké). Számításaim szerint a vajdasági magyar nők termékenysége az elmúlt évtizedekben az alábbiak szerint alakult.

7. táblázat

A vajdasági magyar nők fertilitása (1000 nőre számítva)

1953	72,2
1961	59,4
1981	54,1
1991	46,8
2002	43,0

Minek a következménye lehet ez a kellenél kétszerte-háromszorta alacsonyabb termékenység? A sok társadalmi tényező mellett annak is, hogy a gyermekvállalás rendkívül későn kezdődik. Az 1991. évi népszámlálás betekintést nyújt a nők befejezett termékenységébe. A 35–39 éves termékeny magyar nők száma 12 683 fő volt, s közülük 930 (7,3%) nem szült; 2880 fő (22,7%) csak egy gyermeket vállalt; 7368 (58,1%) két gyermeknek, 1505 (11,9%) három vagy ennél több gyermeknek adott életet. Még

nem rendelkezünk azzal a 2002. évi népszámlálási adattal, amely betekintést nyújtana a legújabb állapotba. Feltételezésem szerint azonban ez az arányszám semmiképpen sem javulhatott, hanem csak romlott. A 2002. évi állapotot a vitális statisztikai adatok alapján tudjuk szemléltetni.

8. táblázat

*A 2002-ben szült fertilis magyar nők átlagéletkora,
a gyermekek születésének sorrendje szerint*

A termékeny nők kontingense	Összesen	Átlagéletkorok	Befejezett termékenységi határérték (az egyszerű reprodukcióhoz)		Az évenként kívánatos születések ütemterve Vajdaságra	Valós érték 2002-ben
			Szerbiai javaslat	Magyarországi javaslat		
Összesen	2 817	26,5	100,0	100,0	100,0	100,0
A kívánatos gyermekszám a megszült gyermekek sorrendje szerint						
Első gyermek	1 385	24,5	22,0	15,0	52,0	49,2
Második gyermek	1 005	27,3	22,0	45,0	30,0	5,7
Harmadik gyermek	292	30,7	56,0	30,0	18,0	10,4
Negyedik gyermek	87	31,9	-	5,0	-	3,1
Ötödik gyermek +	48	33,8	-	-	-	1,6

A fertilis nők kontingensének 26,5 éves átlagéletkora, valamint a 27,3 éves átlagéletkor a második gyermek megszülésekor – most nem beszélve más társadalmi tényezők hatásáról – életlenül is egyre gyakrabban lehetetlenné teszi a második (nem beszélve a harmadik) gyermek vállalását már a nők egyharmadánál (különösen a 30–35 éves korcsoportban). Nyilvánvaló tehát, hogy minden társadalmi, gazdasági erőt abba az irányba kellene mozgósítani, amely elősegítené a népességgazdasági és társa-

dalmilag befolyásolható befejezett termékenység (30–35 éves korcsoportnál) kitolódását a magyarországi tapasztalatok szerint. A népesség reprodukciójához szükséges lenne, hogy a befejezett termékenységű nők ne csak 35,7%-a, hanem 45,0%-a szüljön két gyermeket; s ne 10,4%-uknak, hanem a 30%-uknak legyen három gyermeke. Vajdaság legújabb népességgazdasági és népességserkentő okmánya – figyelembe véve, hogy a nők 10%-a biológiai, egészségi és más okokból gyermektelen marad – a befejezett termékenység végére kívánatosnak tartja a termékeny nők 56%-ánál a három, és csak 22%-ánál az egy gyermeket.¹ Az ütemterv szerint évente a termékeny nők 52%-a egy gyermeknek, 30%-a két gyermeknek és 18%-a három gyermeknek kellene hogy életet adjon.

A 2002. évre vonatkozó vitális statisztikai adatok azt mutatják, hogy a termékeny nők 34 éves korukig megszülik a tervezett gyermekek 90%-át. Ez látható a következő táblázatban.

9. táblázat

A termékeny nők korcsoportjai a befejezett termékenység és az élve született gyermekek sorrendje szerint

A termékeny nők kontingense	Összesen	15–24	25–29	30–34
Összesen	2 817	1 221	923	460
Az élve született gyermekek sorrendje szerint				
Első gyermek	1 385	824	393	122
Második gyermek	1 005	346	406	187
Harmadik gyermek	292	39	92	105
Negyedik gyermek	87	20	23	28
Ötödik gyermek +	48	2	9	18

¹ Program demografskog razvoja Autonomne Pokrajine Vojvodine sa merama za njegovo sprovođenje, Skupština AP Vojvodine Izvršno veće AP Vojvodine, Pokrajinski sekretarijat za demografiju, porodicu i društvenu brigu o deci, Novi Sad, januar 2005. 17. o.

Mint a táblázatban is látható, a szülőképes korban lévő nőknek csak 10%-a vállal a 30. életévén túl második, illetve harmadik gyermeket. A termékeny nőknek (25–34 éves korcsoport) csupán 21%-a ad életet a második, s csak 6,9%-a harmadik gyermeknek.

Következtetés

Ha a gyermekek reprodukciós határértékeken belül kívánatos aránya nem változik a nők 34 éves korcsoportjáig, utána már nem is változhat meg biológiai, élettani és társadalmi okokból.

Mindennek messzemenő következményei lesznek a jövőre vonatkozóan is. A női népesség nyers reprodukciós együtthatója állandóan romlik, ami látható a következő kimutatásból:

R=	1953	1,15
	1961	1,04
	1971	0,93
	1981	0,84
	1991	0,81
	2002	0,79

Magától értetődő, hogy a termékeny nők halálozásának arányszámával finomított reprodukciós együttható ennél az együtthatónál egy-két tized százalékkal rosszabb lenne.

A népszámlálási adatok szerint a magyar nők valamennyi, 15 évnél idősebb korcsoportja (15–75 +) a 10. táblázatban kimutatott gyermekszámot szülte.

10. táblázat

*A 15 évnél idősebb nők gyermekeik száma szerint
(népszámlálási adatok alapján)*

Év	Gyermekszám	Láncozott index
1961	2,15	90,3
1971	1,92	89,3
1981	1,73	90,1
1991	1,68	97,1
2002	1,64	97,6

Megjegyzés: a 2002. évi adat csak a termékeny nőkre, s nem a 15–75+ teljes női kontingensre vonatkozik. Ez utóbbi a népszámlálás alapján még nem hozzáférhető.

Következtetés

A városiasodás, az ipari és egészségügyi forradalom hatására a családtípus, illetve a gyermekvállalás 1953 és 1991 között alapjaiban változott meg. Ebben az időszakban a gyermekek számának csökkenése rohamosan ment végbe. Az 1991 és 2002 közötti időszakban lassult a természetes népmozgalomból eredő romlási folyamat, s talán bizonyos értelemben meg is állapodott a fent látható gyermekhiányos szinten. Minden további romlás a következő tényezők függvényében fog jelentkezni: a nők iskolai végzettsége és szakképzettségi szintjének emelkedése, a gyermeket vállaló nőkkel szembeni teljesen elégtelen szolgáltató társadalom és a meg nem értő, még mindig patriarchális társadalom-lélektani légkör. Ennek következtében a vajdasági magyar népesség egyszerű reprodukciójához folyamatosan hiányzik 22–25% gyermek, azaz a népesség egyszerű reprodukciójához szükséges gyermekszámnak csaknem egynegyede. A természetes népmozgalom miatt a népességcsökkenés üteme most már nem fog jelentősen romlani, a romlási folyamat nem fog gyorsulni, de lassulni sem.

(A hiányos adatszolgáltatás miatt nem lehet megállapítani, hogyan fog alakulni a jövőben a kivándorlás, és milyen lesz a hatása a jövőbeni természetes népmozgalomra.)

A vajdasági magyar népesség általános helyzete és a várható változások

A vajdasági magyar népesség általános helyzetébe akkor nyerünk teljes betekintést, ha szemléltetjük e népesség korösszetételét, és megállapítjuk az egyes kontingensek nagyságát. Ehhez a 11. táblázat nyújt segítséget.

11. táblázat

*A vajdasági magyar népesség korcsoportok szerint
(népszámlálási adatok)*

Korcsoport	1991. évi népszámlálás		2002. évi népszámlálás		Csökkenési index 2002/1991
	Összesen	%	Összesen	%	
Összesen	339 491	100,0	290 207	100,0	85,5
0–4	15 796	4,6	10 962	3,7	69,4
5–9	17 341	5,1	12 988	4,4	74,9
10–14	19 219	5,7	14 712	5,0	76,5
15–19	19 334	5,7	16 584	5,7	85,8
20–24	19 787	5,8	17 899	6,2	90,5
25–29	21 163	6,2	17 426	6,0	82,3
30–34	23 173	6,8	16 815	5,8	72,5
35–39	25 925	7,6	18 609	6,4	71,8
40–44	23 750	7,0	20 683	7,1	87,0
45–49	25 317	7,5	24 062	8,3	95,0
50–54	22 401	6,6	21 661	7,5	96,7
55–59	24 503	7,2	21 929	7,6	89,5
60–64	24 476	7,2	19 410	6,7	79,3
65–69	20 930	6,2	18 789	6,5	89,8
70–74	12 189	3,7	16 696	5,8	137,0
75+	23 458	6,9	20 395	7,1	86,9
Ismeretlen	729	0,2	587	0,2	80,5

Következtetés

1. Az 1991. évi népszámláláshoz viszonyítva tovább romlott a magyar népesség korfája 2002-re. A 0–39 éves népesség száma gyorsabban csökkent az összes népesség (0–75+) számánál, ami a népesség további gyors elöregedését mutatja. A 2002. évi népszámlálás szerint 75 290 fő (26,5%) 60 évnél idősebb volt; 55 380 fő (19,5%) 65 évnél idősebb volt; 20 395 fő 75 évnél volt idősebb.

2. A fiatalabb korcsoportok kárára folyamatosan és megállíthatatlanul csökken valamennyi korcsoport részesedése a népesség egészének százalékában.

3. 2002-ben a 0–14 éves korcsoportban 38 662 fő volt, a 65–75+ korcsoportban pedig 55 580 fő. Ha esetleg nem is romlik, akkor is mindenképpen azt kell mondanunk, hogy javulni sem fog ez az arány a 2011. évi népszámlálás idejére.

4. A vizsgált két népszámlálás között csaknem egynegyedével csökkent az iskolaköteles (7–14 éves) gyermekek kontingense. A *fogy a gyermek* jelenség sodródik a *nem lesz gyermek* állapot felé. A két népszámlálás között csaknem egyharmaddal csökkent a 0–4 éves korcsoportához tartozó gyermekek száma – azoké a gyermekeké, akik majd 2007-ben válnak iskolakötelessé.

A vajdasági magyar népesség strukturális torzulásaira és a nemkívánatos trendekre a következő táblázat mutat rá.

12. táblázat

A vajdasági magyar népesség demográfiai állapotát mutató néhány jelzőszám

Identifikátor	Határ- érték	Magyarok	
A 65 évnél idősebb népesség aránya az összes népesség százalékában	10,0%	1991-ben 2002-ben	16,59% 19,25%
Átlagéletkor	30 év	1971-ben 1991-ben 2002-ben	37,7 év 41,5 év 43,1 év
Az öregedés indexe (a 60 évesek és idősebbek aránya a 0–19 éves korcsoporthoz viszonyítva)	0,40	1971-ben 1991-ben 2002-ben	0,743 1,142 1,363
Átlagos gyermekszám	2,3	1991-ben 2002-ben	1,62 1,50 alatt (becslés)
Nemzetisége szerint magyar	...	1991-ben 2002-ben	339 490 290 207
Anyanyelve szerint magyar	...	1991-ben 2002-ben	344 667 284 205
Magyar nemzetiségű és anyanyelvű is	...	1991-ben 2002-ben	325 396 ...
Magát jugoszlávnak valló, magyar anyanyelvű	...	1991-ben 2002-ben	14 789 ...
Születési ezrelék	14,3	1991-ben 2002-ben	10,68 9,60
Halálozási ezrelék	...	1991-ben 2002-ben	18,89 21,13 (becslés)
Születés és halálozás egymás közti aránya	1,00	1991-ben 2002-ben	0,52 0,50 (becslés)
Vitális index (0–14 évesek) és 60 évesek és idősebbek aránya	1,00	1961-ben 1991-ben 2002-ben	1,37 0,71 0,51
Születés és halálozás egymás közti aránya	1,00	1991-ben 2002-ben	0,52 0,50 (becslés)
Vitális index (0–14 évesek) és 60 évesek és idősebbek aránya	1,00	1961-ben 1991-ben 2002-ben	1,37 0,71 0,51

Minden egyes megállapítás és következtetés esetében, különösen pedig a magyar népesség fiatal korcsoportjaira vonatkozóan feltétlenül ki kell emelni, hogy a szerb népesség 2002-ben jegyzett strukturális torzulásai nagyon emlékeztetnek a magyar népesség 1991-ben észlelt strukturális torzulásaira. Ebből arra lehet következtetni, hogy a szerb népesség leépülése egy évtizedes késéssel követi a magyar fogyást (az asszimiláció pl. folyamatosan enyhítette fogyásukat). 1991 óta azonban a szerb népesség lebomlási folyamata sokkal jobban felgyorsult, mint a vajdasági magyar népességé. Mivel e tanulmánynak nem célja, hogy teljes betekintést nyújtson a Vajdaságban végbemenő népesedési folyamatokba, ezzel a jelenséggel külön nem foglalkozunk. Szükségesnek tartjuk azonban leszögezni, hogy a szerb népesség természetes népmozgalmában végbemenő folyamat és gyorsuló romlás arra kényszeríti a szerb népesedéspolitikát, hogy az asszimilációt többé ne bízza a véletlenre, hanem kierőszakolja. E tekintetben a szerb népesedéspolitika ötletgazdag, és erőszakos intézkedéseiben kifogyhatatlan. Mivel a szerbeknél is a *fogy a gyermek* jelenség a *nincs elég gyermek* állapot felé sodródik, mint egzisztenciális probléma is jelentkezik minden szerb tannyelven előadó pedagógusnál. A szerb pedagógus igyekszik mindenáron (*milom ili silom*) beszervezni a magyar nemzetiségű és anyanyelvű gyermekeket a szerb tannyelvű oktatásba. Ehhez létfontosságú anyagi érdeke fűződik. Ha nem lesz elég osztálya, és nem lesz ki az óraszám, több iskolában lesz kénytelen tanítani (szerencsés esetben egy településen belül, rosszabb esetben akár két település között kell ingáznia).

Minden – szerb részről esetleges – erkölcsi jóakarat és segítőkészség ellenére megkerülhetetlen és tudományosan megalapozott igazságot kell kimondani: a következő évtizedekben törvényszerűvé válik az általános gyermekhiány. A termékeny női kontingens mindkét etnikai közösségben zsugorodik. A nagyobb gyermekvállalási kedv (1,6 gyermek helyett a 2,1) növekedése lassítaná és elodázná ugyan a népességsökkenést, de nem akadályozná meg. Aki a jelen körülmények között azt állítja, hogy a következő évtizedben lehetséges a termékeny női kontingens egyharmada részéről a három és több gyermek vállalása, tudománytalan és a valóságálapot nélkülöző óhaját fogalmaz meg.

Több gyermek tehát nem várható, de ez nem mentesít bennünket attól a kötelességtől, hogy figyelemmel kísérjük a népességcsökkenés ütemét, s tegyünk meg mindent a magyar nemzetiségű és anyanyelvű gyermekek magyar tannyelven történő oktatása érdekében.

A születések alakulása

A vitális statisztikai adatokból látható, hogyan alakult 1972 és 2002 között a születések száma Vajdaságban általában és a vajdasági magyaroknál (magyar anyáktól született gyermekek!).

13. táblázat

A születések alakulása

Év	Összesen	Ebből magyar	%	Láncozott index	
				Összesen	Magyar
1972	26 715	5 201	19,5	-	-
1973	27 094	5 163	19,0	101,4	99,3
1974	27 253	5 042	18,5	100,6	97,7
1975	28 595	5 159	18,1	105,0	102,3
1976	29 273	5 312	18,2	102,4	102,9
1977	28 490	5 244	18,4	97,3	98,7
1978	30 007	5 135	17,1	105,3	97,9
1979	28 610	4 976	17,4	95,3	96,9
1980	28 681	4 957	17,3	100,2	99,6
1981	27 971	4 719	16,9	97,5	95,2
1982	27 703	4 609	16,6	99,0	97,7
1983	27 624	4 469	16,2	99,7	97,0
1984	27 791	4 563	16,4	100,6	102,1
1985	26 331	4 349	16,5	94,7	95,3
1986	25 422	4 189	16,5	96,5	96,3
1987	25 203	4 170	16,5	99,1	99,5
1988	24 848	4 065	16,4	98,6	97,5
1989	23 047	3 862	16,8	92,8	95,0
1990	22 900	3 760	16,4	99,3	97,4

Év	Összesen	Ebből magyar	%	Láncozott index	
				Összesen	Magyar
1991	22 935	3 621	15,8	100,2	96,3
1992	22 049	...	...	96,1	...
1993	22 018	3 251	14,8	99,9	...
1994	...	...	...	...	...
1995	22 499	3 336	14,8	-	-
1996	21 624	3 288	15,2	96,1	98,6
1997	20 645	3 068	14,9	95,5	93,3
1998	23 845	3 286	13,7	115,5	107,1
1999	22 705	2 979	13,1	95,2	90,6
2000	22 803	3 087	13,5	100,4	103,6
2001	...	...	...	...	...
2002	20 030	2 817	14,1	-	-

Következtetés

Az elmúlt 30 évben, Vajdaságban a születések száma 25%-kal, a vajdasági magyaroknál pedig 46%-kal csökkent a kivándorlás, a beolvadás és a természetes népmozgalom következtében (depopuláció) (többek között az állandóan hangoztatott, hol fülbemászó, hol pöffeszkedő „legyünk büszkéek arra, hogy *Tito-magyarok*, s nem *azok a magyarok* vagyunk” hangoztatására).

A magyar népesség aránya Vajdaság népességének egészében 1971-ben 21,7%-ot, 1981-ben 18,9%-ot, 1991-ben 16,9%-ot és 2002-ben 14,5%-ot mutatott. Ha ezeket a számokat összevetjük az azonos években magyar anyáktól született gyermekek számával és a Vajdaságban született összes gyermek százalékalával, azt látjuk, hogy a magyar nők termékenysége nem rosszabb a szerb nők fertilitásánál. Az eltolódás oka a magyar gyerekek kárára a folyamatos kivándorlás következménye volt.

A vitális statisztikai adatok alapján elmondható, hogy a magyar anyáktól született gyermekekből kialakítható iskolaköteles (7–14 éves) gyermekek kontingense hihetetlenül csökkent.

A vitális statisztikai adatok alapján az iskolaköteles gyermekek kontingense a következőképpen alakult 1991 és 2002 között:

14. táblázat

*Az iskolaköteles (7–14 éves) gyermekek kontingensének alakulása
(vitalis statisztikai adatok)*

Született	1991	2002	Csökkenési index
1978 és 1985 között	37 777	–	–
1989 és 1996 között	–	27 990	74,1

15. táblázat

*A középiskolás korúak (15–18 évesek) kontingensének alakulása
(vitalis statisztikai adatok)*

Született	1991	2002	Csökkenési index
1974 és 1977 között	20 757	–	–
1985 és 1988 között	–	16 773	80,8

Mivel a vajdasági magyar népesség nemzetiség szerinti csökkenésének indexe az említett időszakban 85,5 volt, anyanyelv szerint pedig 82,5, megállapítható, hogy az iskolaköteles gyermekek kontingensének csökkenési indexe a fenti értékeknél sokkal nagyobb – 74,1. Csak a két népszámlálás közötti időszakban a vajdasági magyar népesség elsősorban a kivándorlás következtében elveszítette iskolaköteles gyermekeinek egynegyedét. Ez a csökkenés nagyobb, mint a termékeny magyar nők számának csökkenése (83,4), ami minden bizonnyal szintén a kivándorlás következménye.

***Az iskolaköteles és a középiskolás korú
gyermekek kontingensének alakulása
a népszámlálások alapján***

A két népszámlálás között nagyméretű külső vándormozgalm játszódott le a vajdasági magyarság életében. Ez meghatározó tényező e népesség jövőjét illetően. Ezenkívül sok esetben változhatott a nemzetiségi hovatartozás vállalása akár ugyanannál az egyénnél is egyik népszámlálástól a másikig. Két nemzedék (szülők és gyermekek) esetében a nemzetiség szintén megváltozhat. Ezeket az asszimiláló jelenségeket sem szabad figyel-

men kívül hagyni, de sajnos nincs olyan szociológiai kutatás, amely megbízhatóan rávilágítana e jelenségek okaira.

Ajánlatos megvizsgálni az iskolaköteles gyermekek kontingensének alakulását nemcsak a vitális statisztikai adatok alapján, hanem a népszámlálások szerint is.

16. táblázat

Az iskolaköteles (7–14 éves) és a középiskolás korú (15–18 éves) magyar nemzetiségű gyermekek kontingense (népszámlálási adatok)

Kontingens	1991	2002	Index
7–14 éves	29 623	22 503	76,0
15–18 éves	15 467	13 267	85,8

Következtetés

A népszámlálási adatok nagy eltérést mutatnak a vitális statisztikai adatoktól. Magyar anyától ugyanis csaknem 8000-rel, illetve 6000-rel több gyermek született, mint ahogy azt a népszámlálások kimutatták. Ezek a gyermekek vagy külföldön születtek, vagy külföldre vitték őket. Ezenkívül sok esetben nemzetiségváltás történthetett a családban uralkodó patriarchális légkör következtében, amely semlegesítette a magyar anya nemzetiségét. (Ezzel az asszimilációs tényezővel mindig számolni kell, amikor a múltat kutatjuk, vagy a jövő lehetőségeit vesszük számba.)

A nemzetiségek esetében a szerb statisztikai hivatal nem nyújt pontos adatokat az iskolaköteles gyermekek kontingenséről, ezért becslésre szorítkozunk, amely azonban megközelíti a valós állapotot.

Mind a vitális statisztikai adatok, mind pedig a népszámlálásból vett adatok azonosak a csökkenés ütemét illetően. Az említett tizenegy éves időszakban a magyarság elvesztette az iskolaköteles gyermekek kontingensének egynegyedét. A népszámlálások alapján az iskolaköteles gyermekek kontingense az összes népesség százalékában a következőképpen alakult:

1991-ben	8,9%
2002-ben	7,7%
2009-ben	6,0–6,5% között

A 2009/2010-es tanévtől kezdve a vitális statisztika szerint a vajdasági magyarság esetében az iskolaköteles kontingens a magyar nőktől született gyermekszám alapján 3336 főről indul lefelé 2816 főre. Ezek szerint a magyar anyától született iskolaköteles (7–14 éves) gyermekek kontingense 24 000–24 500 lehetne. A népszámlálási adatok szerint azonban sokkal kifejezettebben csökken az iskolaköteles gyermekek kontingense: csak 18 500–19 000 iskolaköteles gyermekkel számolhatunk a 2009/2010-es tanévben. A vitális statisztikai kimutatásban és a népszámlálásban megállapított gyermekszám között ez esetben is egy 5000 fős különbség van. Ennek legnagyobb része kivándorolt az országból, és elveszett a vajdasági magyarság számára.

A vajdasági magyarság a közeljövőben számíthat bizonyos számú magyar anyanyelvű jugoszlávra, esetleg vegyes házasságban élő, magyar anyától vagy apától származó iskolaköteles gyermekekre (a jugoszláv kategória eltűnik, a felbomló családok egy részében pedig a magyar szülő nemzetisége lesz a meghatározó). Ez valamelyest enyhítene az igen súlyos helyzeten.

A hatalmas méretű emigráció és asszimiláció ellenére a magyarság életerejét nem kell alulértékelni. Az anyaország segítségével hatni lehetne a magyar nők és férfiak vegyes házasságaiiban született gyermekek asszimilációjának – ha nem is teljes leállítására, de – csökkenésére jó minőségű magyar tannyelvű iskolákkal, jó színvonalú oktatással, több munkahely megnyitásával stb. Ezzel a második nemzedék esetében lehetőségessé válna sok magyar anyanyelvű jugoszláv és szerb visszaasszimilálódása. Az iskolaköteles gyermekek arányát így növelni lehetne akár 7%-ra is az összes népesség százalékában. A közeljövőben azonban javulás nem várható. Csak a születések számának az 1,6 gyermekről legalább 2,1 gyermekre történő fokozatos emelkedése és szinten tartása adhat javuló eredményt a következő évtizedekben.

A tudományos szempontok alkalmazása szerint a tanköteles 7–14 éves gyermekek kontingense 6–6,5% még abban az esetben is, ha az egyes tájegységek, körzetek, községek és helységek között igen nagy különbségek lehetnek. A magyar nemzeti-ségű iskolaköteles gyermekek kontingensét hivatalos statisztikai

adatok alapján állapítjuk meg, és figyelmeztetünk az állapot változások jellegére, és arra a veszélyre, ami ezt követi. A tanulmányomhoz kapcsolódó mellékletben – amely a magyar nemzetiségű iskolaköteles gyermekek kontingensét mutatja ki – a fenti szempontokat vettem figyelembe.

A Mellékletből (48–58. o.) az alábbi megállapítások következnek:

1. A 2002. évi népszámlálás alapján becsült magyar nemzetiiségű iskolaköteles 7–14 éves gyermekek kontingense magára az iskolakötelességre vonatkozik, és nem arra, hogy a gyermek majd melyik – magyar vagy szerb – tannyelven fog tanulni. A becslés annyiban helytálló, amennyiben a 2002. évi állapotot tükrözi. Ha azonban 2002 után is történt nagyobb méretű kivándorlás, ez szintén kihathatott a kontingens csökkenésére.

2. Ha marad az oktatási törvényben megállapított 15 tanuló norma egy kisebbségi (esetünkben magyar tannyelvű) tagozat megnyitásához, illetve fenntartásához, a 2007/2008-as tanévtől kezdve ennek a következő vetülete lesz:

a) A bácskai közigazgatási körzetben, 19 településen eleget lehet tenni a mércének, és 7605 magyar nemzetiségű tanuló részesülhetne osztott tagozatú, 1–8. osztályos magyar tannyelvű oktatásban.

b) A bánáti közigazgatási körzetben (ide tartozik Magyarkánizsa, Ada és Zenta is) 13 település eleget tehet a törvényes kívánalmaknak, és 4649 magyar nemzetiségű tanuló részesülhet osztott tagozatú, 1–8. osztályos magyar tannyelvű oktatásban.

c) A bácskai, bánáti és szerémségi közigazgatási körzetben összesen 32 olyan település van 12 254 magyar nemzetiségű tanulóval, ahol lehet élni a törvényes lehetőséggel, s osztott tagozatú, teljes, 1–8. osztályos magyar tannyelvű iskolába járhatnak a gyerekek. Természetesen ismeretlen lesz, hogy a 2007/2008-as tanévben a kontingens hány gyermeke fog élni e lehetőséggel.

Az oktatási miniszter diszkréciós joga alapján a bácskai közigazgatási körzetben engedélyezheti továbbra is még 8 településen 804 magyar nemzetiségű tanuló számára, a bánáti körzetben pedig 10 településen 1040 tanuló számára (összesen 18 telepü-

lés 1844 tanulóval) kis létszámú, magyar tannyelvű, osztatlan (ún. kombinált) tagozatok megnyitását. Kétséges azonban, hogy az ott lakók élnek-e ezzel a lehetőséggel. (Ezeknek a településeknek a népessége előregedett és nagymértékben asszimilálódott.)

Ha az oktatási miniszter változtat a jelenlegi gyakorlaton, és tovább enyhít a mércén, és egy településen akár 60–80 iskolaköteles magyar nemzetiségű gyermek számára is engedélyezi a magyar tannyelvű oktatás megszervezését, úgy a bácskai közigazgatási körzetben még 6 település közösen (417 tanuló számára), a bánáti közigazgatási körzetben pedig még 5 település közösen (329 tanuló számára) megszervezhetné a magyar tannyelvű oktatást. Ezek a tagozatok kizárólag osztatlan tagozatok lennének. Megszervezésük nagyon sok akadályba ütközne, ezek közül szinte legyőzhetetlen akadály a tanerők vagy a gyermekek ingázása.

Távolabbi kilátások

Ha maradna a következő években ismert 9 ezrelékes születési arányszám és ezen belül a 20–25%-os asszimiláció az etnikailag vegyes házasságokban, akkor 2011-ig mindazokon a szerb-magyarlakta településeken, ahol kevesebb mint 1500–2000 magyar nemzetiségű lakos él, csak osztatlan tagozatos magyar tannyelvű oktatás megszervezése volna lehetséges. Ezt követően egy ideig megtartható lenne a magyar anyanyelvápolás nyugdíjazott pedagógusok segítségével, vagy az egyház keretén belül.

Azok a vegyes lakosságú települések, ahol a magyarság száma mindössze 700–800 fő vagy ennél kevesebb, a szórányosodás megállíthatatlan stádiumába kerülnek, mert népességük előregedett, s voltaképpen már nincs, vagy csak néhány iskolaköteles magyar nemzetiségű gyermek van. Ők szerb tannyelvű iskolába fognak járni. Esetükben nem lehetséges még az anyanyelvápolás megszervezése sem.

Nem sértve a szülők emberi jogait, a családi közösségek akaratát, de tisztelve a gyermekek jogait is, sokkal eredményesebb nemzetiségvédő politikára van szükség a magyar tannyelvű oktatás területén. Ebben a szerb oktatási hatóságoknak és tanügyi

szerveknek kell döntő szerepet vállalniuk. Ha a szerb tanügyi hatóságok őszintén támogatják a magyar tannyelvű oktatást is, akkor az eredmények a mostaniakhoz képest meg fognak sokszorozódni.

MELLÉKLET

A magyar nemzetiségű 7–14 éves iskolaköteles tanulók várható kontingense a 2009/2010-es tanévben – Becslés a 2002. évi népszámlálás alapján –

Bácska közigazgatási körzet	Kontingens	Bánát közigazgatási körzet	Kontingens
Észak-bácskai körzet	5 230	Közép-bánati körzet	1 670
Városi	2 924	Városi	946
Egyéb	2 306	Egyéb	724
Topolya község	1 352	Begaszentgyörgy község	241
Városi	574	Városi	4
Egyéb	778	Egyéb	237
Brazília	10	Udvarnok	33
Bajsa	100	Vida	0
Topolya	574	Banatsko Karađorđevo	1
Cserepes	0	Begaszentgyörgy	4
Bogaras	5	Párdány	3
Felsőroglatica	0	Magyarittabé	64
Gunaras	84	Katalinfalva	0
Zobnatica	11	Szerbittabé	15
Kavilló	13	Torák	5
Karađorđevo	1	Torda	92
Krivaja	14	Tamásfalva	24
Kisbelgrád	10	Csősztelek	0
Karkatur	4	Nagybecskerek község	852
Zentagunaras	104	Városi	696
Njegoševo	3	Egyéb	156
Völgypart	0	Aradác	5
Orešković	1	Ernőháza	0
Pannónia	8	Erzsébetlak	33
Pacsér	107	Botos	3
Pobeda	10	Elemér	5
Svetičevo	5	Écska	11

Az iskolaköteles kontingens alakulása

Bácska közigazgatási körzet	Kontingens	Bánát közigazgatási körzet	Kontingens
Szurkos	0	Nagybecskerek	696
Bácskossuthfalva	287	Jankahíd	0
Kishegyes község	453	Begafő	2
Városi	-	Rezsőháza	0
Egyéb	453	Lázárföld	2
Szikics	6	Lukácsfalva	26
Kishegyes	287	Zsigmondfalva	0
Bácsfeketehegy	160	Melence	3
Szabadka község	3 425	Szentmihály	61
Városi	2 350	Orlód	0
Egyéb	1 075	Perlasz	3
Bajmok	147	Óécska	1
Királyhalom	118	Tiszatarrós	0
Dusanovó	28	Tamáslaka	1
Békova	15	Farkasd	0
Visnyevác	13	Csenta	0
Felsőtavankút	3	Magyarcsernye község	142
Alsótavankút	7	Városi	-
Györgyén	7	Egyéb	142
Kelebia	76	Aleksandrovo	2
Mérges	9	Vojvoda Stepa	0
Kisbosznia	5	Magyarcsernye	97
Mišićevo	1	Klári	0
Újzsednik	14	Szerbcsernye	9
Palics	250	Tóba	34
Nagyfény	34	Törökbecse község	310
Szabadka	2 098	Városi	230
Hajdújárás	134	Egyéb	80
Csantavér	398	Bocsár	14
Ludas	68	Kumán	7

Bácska közigazgatási körzet	Kontingens	Bánát közigazgatási körzet	Kontingens
Nyugat-bácskai körzet	1 309	Törökbecse	230
Városi	487	Beodra	59
Egyéb	822	Szécsány község	124
Apatin község	227	Városi	15
Városi	50	Egyéb	109
Egyéb	177	Kismargita	1
Apatin	50	Bóka	28
Kupuszina	113	Káptalanfalva	4
Bácsszentiván	1	Árkod	9
Szilágyi	48	Módos	15
Szond	15	Kanak	24
Kúla község	244	Istvánföldre	1
Városi	193	Nezsény	30
Egyéb	51	Szécsány	1
Veprőd	16	Szárcsa	3
Kúla	167	Surján	8
Lipár	2	Észak-bánati körzet	4 713
Nova Crvenka	1	Városi	2 897
Bácskeresztúr	4	Egyéb	1 816
Szivác	25	Ada község	873
Cservenka	29	Városi	777
Hódság község	94	Egyéb	96
Városi	18	Ada	526
Egyéb	76	Mohol	253
Szilberek	0	Völgypart	21
Szentfűlöp	0	Valkaisor	13
Gombos	70	Törökfalva	60
Dernye	0	Magyarkanizsa község	1 428
Karavukova	1	Városi	529
Lalić	0	Egyéb	899
Hódság	20	Adorján	50

Az iskolaköteles kontingens alakulása

Bácska közigazgatási körzet	Kontingens	Bánát közigazgatási körzet	Kontingens
Ratkovo	2	Velebit	3
Militics	1	Völgyes	30
Zombor község	743	Zimonjić	11
Városi	225	Magyarkanizsa	529
Egyéb	518	Kispiac	116
Sári	7	Kishomok	6
Béreg	2	Martonos	115
Monostorszeg	12	Újfalu	11
Bezdán	178	Orom	88
Gádor	2	Tóthfalu	42
Doroszló	60	Oromhegyes	109
Kerény	1	Horgos	318
Küllőd	1	Nagykikinda község	516
Rastina	0	Városi	317
Regőce	13	Egyéb	199
Nemesmilitics	87	Töröktopolya	26
Zombor	227	Szenhubert	1
Őrszállás	21	Basahíd	6
Sztapár	1	Tiszahegyes	3
Bácsgyulafalva	91	Nagykikinda	317
Csonoplya	40	Mokrin	17
Dél-bácskai körzet	3 307	Nákófalva	1
Városi	2 449	Nagytőszeg	1
Egyéb	858	Kisorosz	73
Bács község	59	Szaján	71
Városi	25	Törökkanizsa község	231
Egyéb	24	Városi	159
Bács	27	Egyéb	72
Bácsújlak	1	Oroszlámos	27
Bogyán	3	Gyála	6
Vajszka	20	Majdány	15

Bácska közigazgatási körzet	Kontingens	Bánát közigazgatási körzet	Kontingens
Palona	8	Törökkanizsa	161
Bácsújfalu	0	Podlokány	0
Palánka község	89	Rábé	7
Városi	69	Sziget	3
Egyéb	20	Szerbkeresztúr	9
Palánka	71	Firigyháza	3
Vizić	0	Zenta község	1 235
Szépliget	1	Városi	951
Úriszentiván	1	Egyéb	284
Karađorđevo	3	Felsőhegy	110
Dunabökeny	1	Kevi	51
Neštin	-	Zenta	953
Wekerlefalva	-	Tornyos	87
Boróc	1	Bogaras	34
Parrag	0	Csóka község	427
Pincéd	0	Városi	162
Szilbács	1	Egyéb	265
Bácsstóváros	2	Kanizsamonostor	7
Dunacséb	8	Egyházaskér	22
Petrőc község	5	Hódegyháza	49
Városi	2	Tizsaszentmiklós	45
Egyéb	6	Padé	115
Petrőc	3	Szanád	9
Dunagálos	1	Feketető	16
Kölpény	0	Csóka	164
Bulkeszi	1	Dél-bánati körzet	926
Belcsény község	17	Városi	384
Városi	10	Egyéb	542
Egyéb	7	Alibunár község	18
Bánostor	0	Városi	9
Belcsény	12	Egyéb	9

Az iskolaköteles kontingens alakulása

Bácska közigazgatási körzet	Kontingens	Bánát közigazgatási körzet	Kontingens
Grabovo	-	Alibunár	3
Lug	-	Károlyfalva	6
Dombó	2	Petre	1
Sviloš	-	Kevedobra	5
Szuszek	0	Illanca	1
Cserőg	3	Újsándorfalva	1
Óbecse község	1 201	Végszentmihály	1
Városi	703	Temesmiklós	1
Egyéb	497	Ferdinándfalva	1
Bácsföldvár	151	Keviszölös	0
Péterréve	310	Fehértemplom község	27
Óbecse	705	Városi	10
Drea	34	Egyéb	17
Radičević	1	Palánk	0
Verbász község	173	Krassószombat	1
Városi	120	Fehértemplom	11
Egyéb	53	Varázsliget	1
Kiskér	2	Gerebenc	1
Verbász	121	Udvarszállás	13
Ókér	18	Temesváralja	0
Kosančić	1	Jaszenova	0
Kucora	21	Gajtás	0
Újsóvé	0	Szőlőshegy	-
Torzsa	10	Körtéd	0
Zsablya község	18	Kusics	0
Városi	5	Vöröstemplom	0
Egyéb	13	Csehfalva	0
Boldogasszonyfalva	5	Versec község	157
Sajkásgyörgye	2	Városi	108
Zsablya	5	Egyéb	49
Csúrog	6	Versecvát	4

Bácska közigazgatási körzet	Kontingens	Bánát közigazgatási körzet	Kontingens
Újvidék városi közösség	941	Nagyszerek	6
Városi	748	Temesvajkóc	10
Egyéb	193	Vajdalak	0
Begecs	4	Versec	112
Budiszava	72	Vršacki ritovi	0
Bukovác	0	Temeskutas	2
Veternik	28	Fürjes	0
Káty	27	Izbiste	0
Kiszács	3	Almád	-
Kabol	8	Mélykastély	0
Ledinci	0	Kiszsám	0
Újvidék	696	Kisszered	0
Pétervárad	25	Márktelke	0
Piros	46	Meszesfalu	0
Kamenica	15	Homokdiód	0
Stari Ledinci	0	Temespaulis	0
Stepanovićevo	0	Párta	0
Futak	16	Porány	0
Csenej	0	Réthely	0
Szenttamás község	235	Temesszőlős	0
Városi	222	Temesőr	1
Egyéb	13	Homokszil	1
Nádalja	9	Fejértelep	18
Szenttamás	224	Antalfalva község	176
Turia	2	Városi	2
Karlóca község	12	Egyéb	174
Városi	12	Torontálvásárhely	171
Egyéb	0	Udvar	0
Karlóca	12	Antalfalva	2
Temerin község	500	Nagyajosfalva	0
Városi	493	Putnikovo	0
Egyéb	7	Számos	0

Az iskolaköteles kontingens alakulása

Bácska közigazgatási körzet	Kontingens	Bánát közigazgatási körzet	Kontingens
Járek	2	Újozora	1
Szőreg	7	Cserépalja	2
Temerin	491	Kevevára község	204
Titel község	54	Városi	47
Városi	34	Egyéb	157
Egyéb	20	Homokbálványos	2
Tündéres	2	Gálya	8
Dunagárdony	0	Deliblát	2
Sajkáslak	14	Dunadombó	2
Mozsor	0	Kevevára	48
Titel	37	Kisbálványos	0
Sajkásszentiván	1	Homokos	3
		Kevepallós	2
		Székelykeve	134
		Emánueltelep	3
		Ópáva község	3
		Városi	1
		Egyéb	2
		Baranda	0
		Ópáva	2
		Torontálsziget	0
		Szekerény	1
		Pancsova község	242
		Városi	204
		Egyéb	38
		Beresztóc	0
		Révújfalu	1
		Galagonyás	2
		Dolova	2
		Sándoregyháza	29
		Almás	1

Bácska közigazgatási körzet	Kontingens	Bánát közigazgatási körzet	Kontingens
		Ferenchalom	1
		Omlód	3
		Pancsova	197
		Tárcsó	6
		Zichyfalva község	97
		Városi	-
		Egyéb	97
		Biószeg	0
		Szentjános	0
		Györgyháza	11
		Nagygáj	0
		Szécsenfalva	0
		Ürményháza	43
		Kupinik	0
		Laudon	-
		Nagymargita	6
		Torontálújfalú	3
		Rárós	0
		Zichyfalva	14
		Óléc	10
		Istvánvölgy	10

Az iskolaköteles kontingens alakulása

Szerémség közigazgatási körzet	Kontingens	Szerémség közigazgatási körzet	Kontingens
Szerémségi körzet	254	Ruma község	78
Városi	94	Városi	21
Egyéb	160	Egyéb	57
Indija község	57	Vogány	5
Városi	13	Szolnok	2
Egyéb	44	Nyékinca	16
Beska	8	Platics	10
Indija	14	Ruma	21
Jarkovci	0	Herkóca	18
Kercsedin	0	11 település	6
Lyukovo	0	Mitrovica község	44
Maradék	34	Városi	32
Novi Karlovci	0	Egyéb	12
Újzalánkemén	1	Lačarak	8
Slankamenački Vinogradi	0	Mitrovica	31
Zalánkemén	0	24 település	5
Csортanovci	0	Ópázova község	8
Ürög község	50	Városi	2
Városi	21	Egyéb	6
Egyéb	29	Újpázova	3
Nagyremete	-	Novi Banovci	2
Rednek	5	Ópázova	3
Gergeteg	-	6 település	0
Dobradó	6	Sid község	15
Ürög	24	Városi	4
Jazak	0	Egyéb	11
Krušedol	0	Bingula	1
Krušedol Selo	0	Erdővég	6
Mala Remeta	-	Szot	2
Neradin	0	Sid	4

Szerémség közigazgatási körzet	Kontingens	Szerémség közigazgatási körzet	Kontingens
Rivica	0	15 település	2
Satrinci	15		
Pećinci község	1		
Városi	-		
Egyéb	1		
15 település	1		

AZ ÓVODÁTÓL AZ EGYETEMIG

Oktatásunk jövője¹

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN

Bevezetés

1. A vajdasági magyarok fogyása nemcsak az alacsony natalitás és az asszimiláció következménye, hanem az esélyegyenlőség hiányáé és a nagyméretű elvándorlása is.² *A további fogvatkozás megfékezéséhez hozzájárulhatna egy teljes magyar anyanyelvű iskolahálózat. A magyar fiatalok erőteljesebb felsőfokú végzettsége anyanyelvükön vagy részben magyarul, növelné szaktudásukat, s ezáltal munkalehetőségüket és vállalkozási esélyeiket.* Ez a délvidéki **magyar közösség megmaradásának egyik fontos feltétele.**

2. Az iskolába induló (első osztályos) magyar **tanulók folyamatos létszámfogyását** nem sikerült sem megállítani, sem csökkenteni; tovább is egyre kevesebb a gyermek, és nincs minden kisközösségben jó színvonalú anyanyelvű iskola.

3. Folyamatosan tudatosítani kell, hogy érdemes **magyar nyelven tanulni** Vajdaságban! A szülők/tanulók esetében ugyan- is a következő kérdésekkel szembesülünk:

a. Színvonalas-e a közoktatási intézményekben az oktatás, érvényesül-e a magyar szellemiség, elegendő-e az iskolában megszerzett nyelvtudás (anyanyelv, szerb nyelv, idegen nyelv) az érvényesüléshez?

¹ A tanulmány legnagyobb részét az a kézirat alkotja, amely az Arany János Közalapítvány által támogatott kutatás eredményeként született a 2004. évi ösztöndíjpályázat keretében. Ez 2005-ben kiegészült a legújabb oktatáskutatói elemekkel, melyet az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíj-program Kuratóriuma támogatott.

² Fészekhagyó vajdaságiak, MTT, Szabadka, 2001.

b. Serkenthetők-e a magyar diákok továbbtanulásra?

c. A felsőfokú szakképzettséget nyújtó intézmények felkészítik-e a fiatalokat munkahelyi stratégiára, hogy könnyebben jussanak munkahelyhez, mert megfelelő szakirányt végeztek, alapos a nyelvismeretük, gyakorlati jellegű a tudásuk?

4. A vajdasági magyar fiatalok **továbbtanulási szándéka kisebb, mint a többségi nemzet fiataljaié** (lásd az empirikus kutatások eredményeit és az iskolastatisztikai adatokat), ami a *magyar anyanyelvű tanulók gyengébb esélyeinek* tudható be. **Ésszerű és rugalmas iskolahálózattal** (minden szinten) javítható a helyzet. A tehetséggondozó gimnáziumok és új szakirányok megnyitásával már nőtt a középiskolai tanulók száma, ezt azonban folyamatosan rontja a gyermekek számának csökkenése. Különösen a szórványban, pl. Nagybecskerekén és Újvidéken kell odafigyelnünk a középiskolai központok megerősítésére, de a felaprózottság és a sokféle szak miatt a szabadkai és zentai középiskolai központokat is erősíteni kell kollégiumi ellátással és színvonalas oktatással.

5. Az állami magyar vagy részben magyar felsőoktatás megtervezése a vajdasági magyarok értelmiségképzésének a záloga. Az alternatívák kidolgozása mellett konkrét intézményes megoldásokra van szükség. Ezek: **egyetemalapítási tervek** a Bolognai Nyilatkozat elvei alapján magyar **érdekeltségű** karokkal és tanszékekkel (tanítóképzés, mérnökképzés, vállalkozói szakok); Újvidéken tanárképzés (magyarul/részben magyarul), jogászképzés és orvosképzés (konzultációk, anyaországi részképzések), lektorátus, vajdasági magyar felsőoktatási kollégium; végül Zenitán a kertészképzés legalizált kihelyezett tagozaton beillesztve a szerbiai felsőoktatásba is.

6. Az **anyaországi oktatástámogatások** túlnyomó része nem Vajdaságba irányult; nincs folyamatos magyar oktatási intézményfenntartó támogatás, **alkalmi-kiegészítő** juttatások érkeznek. A *szülőföldön maradás* stratégia a jelenlegi formájában elmentéses hatást is kivált! A szülőföldön maradást nem lehet azzal erőltetni, hogy vízumkényszerrel, ösztöndíjmegvonással stb. nehezítjük az áttelepülést, a kivándorlást, mert mindez a vajdaságiakra ijesztően hat, és a legjobb szakemberek elvándorlását serkenti. *A négy határon túli régió közül csak Vajdaságban nincs*

*még olyan magyar oktatási intézmény, melyet folyamatosan az anyaország támogatna. A szülőföldön maradás program csak részben éri el célját, mert a szülőföldön tanulás esetében ugyan kissé nőtt a továbbtanulási hajlam, de a Magyarországon tanulás igénye nem szűnt meg. Helyette szükség van az **élhetőbb életet a szülőföldön** szemléletre a szülőföldön maradás és az életminőség növelése, valamint a jobb munkahelyi kilátások miatt.*

1. Az oktatáspolitikai társadalmi légkör tükré

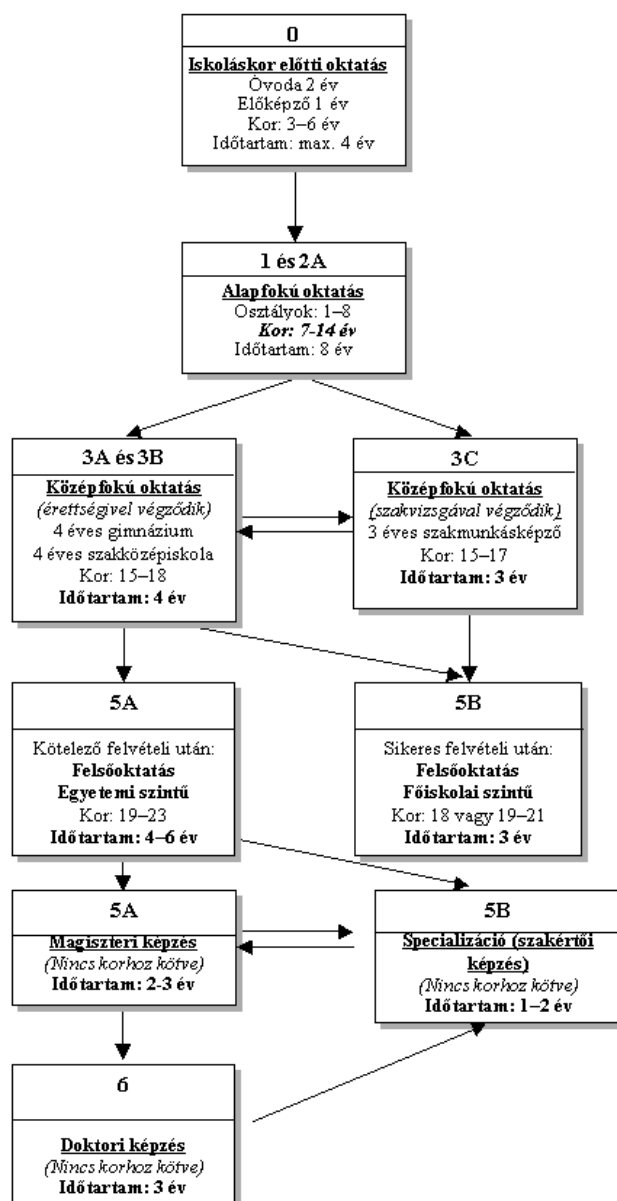
Az előzmények, amelyek a jelenlegi szerb oktatási rendszert meghatározzák, az akadémiai és kormánykörök, akár párhuzamosan is. A felsőoktatást befolyásolja az össztársadalmi légkör és a politikai események, valamint a Balkánon zajló nehézkes és késleltetett folyamatok. A kilencvenes években részesei voltunk a diktatúrának, a háborúnak, az elszegényedésnek és az ezzel járó értékrendbomlás hatásának. A titói korszakhoz viszonyítva a kultúrában és az oktatásban is erőteljes volt a központosítás, az etatizáció, nacionalista színezetű politizálás, és infrastrukturális lemaradás volt tapasztalható. Az állam gúzsba kötötte az értelmi-ségi önkezdemenyezést, és lehetetlenné tette a szervezettséget, ennek következménye volt a bezártság és a kapcsolatvesztés a világgal. Milošević bukása után ugyan elindult a politikai rendszerváltás, de a reformok lassúsága jellemzi, emiatt a jelenlegi köz- és felsőoktatási helyzet is átmenetinek tekinthető. A Kormány a régi törvények helyett minden évben bejelenti az újat, de az oktatás ügye gyakran eltörpül a kosovói kérdés, a háborús bűnösök kiszolgáltatása s a gazdasági válság mellett.

A jelenlegi iskoláztatási rendszerben a Szerb Oktatási Minisztérium előírása alapján³, az érettségit nyújtó középiskola után kötelező felvétellel juthatnak be a tanulók a felsőoktatásra. A főiskolákról (2 vagy 3 éves) nem mindig automatikus a karokra (4, 5 vagy 6 éves) való átiratkozás. Az egyetemi diploma után a posztgraduális szakok következnek: specializáció (1 vagy 2 éves), magisztérium (2–3 éves) és végül a doktori szint.

³ A Minisztérium honlapja: www.mps.sr.gov.yu

1. ábra

A szerbiai oktatási rendszer ISCED diagramja

Szerbiában, Vajdaságban az oktatási intézmények túlnyomó többsége állami. A magániskola és az egyházi iskola alap- és középfokon ritka kivételnek számít. A törvény engedélyezi ugyan, ezért bárki magániskolát nyithat, akinek van rá pénze. Ezt megelőzően azonban az Oktatási Minisztérium ellenőrzi, hogy az iskolaalapítónak van-e hozzá megfelelő épülete (infrastruktúra), szakkádere és a Minisztérium által előírt és hitelesített programja. A (magán) felsőoktatási intézmények tantervének és programjának elfogadása, akkreditálása a Minisztériumban szigorú mérceék szerint történik. Vajdaságban 4 magán-középiskola, 6 magánkar és 1 magánfőiskola működik (kihelyezett tagozatokkal). A speciális oktatási típusok is állami kézben vannak. A hátrányos helyzetű gyerekeket külön intézmények ölelik fel; Szabadkán oktatathatók alapfokon a magyar süketnémák és a szellemileg elmaradottak. A tehetséggondozás középfokon két külön tehetséggondozó gimnáziumban folyik: ez a Kosztolányi Dezső Nyelvi Gimnázium Szabadkán (teljesen magyar intézmény) és a Bolyai Matematikai Gimnázium Zentán (ugyancsak teljesen magyar intézmény). Egyházi klasszikus gimnázium a szabadkai Paulinum, ahol horvát és magyar nyelven folyik az oktatás; diplomáját minden felsőoktatási intézmény elfogadja.

Az oktatási intézmények zöme Vajdaságban egy- vagy kétnyelvű. Ennek az a hátránya, hogy a magyar osztályokban – ha nincs megfelelő magyar tanerő – igen könnyen, „átmenetileg” (ami sokszor évekig eltart) állami nyelven oldják meg az oktatást, és nem törekszenek magyar anyanyelvű pedagógus felvételére. A szórványban sokszor a tantárgyak egyharmadát–felét is szerb nyelven tanulják a magyar gyerekek. Ilyen esetekben a szülők gyakran úgy döntenek, hogy a gyermeket kezdettől fogva inkább szerb osztályba íratják. A kétnyelvű iskolák előnye viszont, hogy a tanulók (szünetekben és közös tevékenységekben, iskolai rendezvényeken stb.) folyamatosan találkoznak a mássággal, nyelvi és egyéb kommunikációjuk nem szakad meg, ami későbbi munkaerő-piaci alkalmazkodáskor is fontos lehet számukra.

A nemzeti kisebbségek oktatási jogait a köztársasági oktatási törvények szabályozzák. (Korábban, még mielőtt a Szerb Köztársaság megszüntette volna a tartományok, Kosovo és Vajdaság

törvényhozási jogkörét, az oktatásügyet és ezzel együtt a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatását is tartományi törvények szabályozták.) Az oktatásügyet jelenleg négy szerbiai törvény rendezi: az általános iskolai törvény, a középiskolai törvény, az átmeneti jellegű főiskolai törvény, valamint az új (2005-ben meghozott) felsőoktatási törvény.

A korábbi oktatási törvények rendelkezései az iskolaigazgatókat széles döntési jogkörrel ruházták fel, többek között önállóan dönthetnek a tanárok felvételéről és elbocsátásáról, az oktatás megszervezéséről. Újabban az igazgató és az iskolaszék kinevezését a helyi önkormányzatok községi tanácsaira bízta a 2004. évi közoktatási törvényrendelet, s jóváhagyásra továbbra is az Oktatási Minisztériumhoz kerül. A tanterveket központilag a Minisztérium írja elő, de a nemzeti kisebbségek anyanyelvüket és néhány tantárgy egy-egy részét anyanyelvüknek és nemzeti hagyományuknak megfelelően kiegészíthetik (erre a Magyar Nemzeti Tanács oktatási bizottsága tesz javaslatot). Ajánlásait a Minisztériumhoz terjesztik fel, amelynek munkájában segítséget nyújt még két új intézmény: Oktatás- és Nevelésfejlesztési Intézet⁴ és a Minőségellenőrző Intézet.⁵

Újdonság még, hogy a tankönyvek nyomtatása többé nem állami monopólium (korábban az állami Tankönyvkiadó Intézeté⁶ volt), hanem több kiadó is pályázhat a tankönyvek és tanfelszerelés kiadására. A nemzeti kisebbségek tankönyvei nem hoznak nagy hasznot, ezért a szerb tankönyveket – állami felügyelet alatt – magyarra fordítják, ezért késéssel kerül a tanulókhhoz. A Magyar Nemzeti Tanács 2004-ben az általános iskolák magyar alsó-sai számára magyarországi könyvbehozatalra kapott minisztériumi engedélyt.

Az általános iskolai törvény (129. és 133. szakasz), a középiskolai törvény (99. és 100. szakasz), valamint a főiskolai törvény (47. és 48. szakasz) előírja, hogy a kisebbségi tagozatokon tanulók részére a hivatalos okiratokat, diplomákat és bizonyítványo-

⁴ Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja

⁵ Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja

⁶ Zavod za izdavanje udžbenika

kat két nyelven, tehát a kisebbség nyelvén is ki kell állítani, továbbá az iskolai nyilvántartást is két nyelven kell vezetni ott, ahol az oktatás a nemzeti kisebbségek nyelvén is folyik. (A rendelkezést megszegők pénzbírsággal sújthatók.) Az új felsőoktatási törvény szerint a diplomákat az új európai előírásoknak megfelelően adják ki, szerb és angol nyelven, és ha a hallgató kéri, kisebbségi nyelven is – de csak ha ez a nyelv a felsőoktatási intézményben engedélyezett tannyelv.

Az állami oktatás jelenlegi finanszírozása Vajdaságban több szinten történik (2002 óta):

- Az óvodák, előképzők támogatásáról az önkormányzatok döntenek a Tartományi Oktatási Titkárság javaslatára;

- Az általános iskolák beruházásairól az önkormányzatok tanácsai határoznak, a tanerők fizetését a Tartományi Oktatási Titkárság fedezi önkormányzati javaslatra;

- A középiskolai beruházásokról az önkormányzatok községi tanácsai döntenek, a tanerők fizetését a Tartományi Oktatási Titkárság fedezi önkormányzati javaslatra;

- A felsőoktatás finanszírozása a Szerb Oktatási Minisztérium döntési joga, de az omnibusztörvény alapján a tartomány is megteheti.

Az iskolák keretében/mellett általában nincs kollégiumi ellátás, és az étkeztetést is csak az óvodákban és néhány általános iskolában oldották meg. A diákokthonok a magyar középiskolások számára különösen jelentősek, mert a szórványból érkező középiskolásokat magyar tagozatra serkentik Szabadkán, Zentán, Nagybecskerekén, Újvidéken.

2. A magyar nyelvű oktatás demográfiai mutatói

A Szerbiai Statisztikai Hivatal adatai szerint⁷ Közép-Szerbia és Vajdaság lakossága összességében csökkent. Ennek ellenére Vajdaság területén 3%-os lakosságnövekedést észlelünk. Ez nem a gyermekáldásnak köszönhető, hanem a menekültek betelepítésének. A tanulmányban közölt térképen látható, hogy a ma-

⁷ Honlap: www.statserb.sr.gov.yu

gyarok száma Vajdaságban a Tisza-mellékre és az anyaországgal határos régiókra koncentrálódik, és abszolút és relatív arányban is csökkent. A vajdasági magyarok részaránya Vajdaság lakosságában már csak 14%. Beigazolódott az a korábbi becslés, hogy az utóbbi tíz évben a délvidéki magyarok száma kb. ötvenezerral csökkent.⁸ A 2. ábra a magyarok községenkénti részarányát mutatja a 2002. évi népszámláláskor.

2. ábra

*A magyarok községenkénti részaránya az összlakosság számában
(2002. évi népszámlálás)*

⁸ A 2000-ben kiadott demográfiai becslések szerint a délvidéki magyarok száma kb. 285 000, míg a 2002. évi népszámlálás 290 000-ról számol be. A bejegyzettek közül is sokan ideiglenesen külföldön dolgoznak, tanulnak.

Külön figyelmet érdemelnek azok a községek, ahol a magyarság még jelentős (legalább 15 000-es) tömegben él. Ezekben a községekben⁹ (nem települések!) minden körülmények között meg kell őriznünk a magyar művelődési, oktatási, sőt minden más intézményformát. A magyarok önszerveződésének szükségessége legalább ezekben a községekben és vonzásterületeiken nem lehet kétséges. Az alábbi táblázatban azokat a városokat, helységeket mutatjuk ki, ahol kivétel nélkül építenünk és erősítenünk kell a magyar iskolahálózatot, sőt egy részükben a felsőoktatási intézményeket is: a szórványközpontokban (Újvidék, Nagybecskerek) a magyar középiskolai hálózatot, a tömbben (Szabadka, Zenta) pedig a középiskolai hálózaton kívül a felsőoktatás fejlesztését is tervezni kell.

1. táblázat

Vajdasági községek, ahol legalább 15 000 magyar él

Község	A lakosság száma			
	Összes lakos 1991	Összes lakos 2002	Magyarok 2002	Magyarok aránya 2002 – %
Észak-Bácska	...	200 140	87 181	43,56
Szabadka	150 534	148 401	57 092	38,47
Topolya	40 473	38 245	22 543	58,94
Dél-Bácska	...	593 666	55 128	9,28
Óbecse	42 685	40 987	20 018	48,84
Újvidék	265 464	299 294	15 687	5,24
Nyugat-Bácska	...	214 011	21 825	10,20
Észak-Bánát	...	165 881	78 551	47,35
Ada	21 506	18 994	14 558	76,64
Magyarkanizsa	30 668	27 510	23 802	86,52
Zenta	28 779	25 568	20 587	80,52
Közép-Bánát	–	208 456	27 842	13,35
Nagybecskerek	136 778	132 051	14 211	10,76
Dél-Bánát	–	313 937	15 444	4,92

⁹ Magyarországi szóhasználatban a község mást jelent. Szerbiában a község települések csoportja; az adatok tehát Szabadka városra és környékére vonatkoznak.

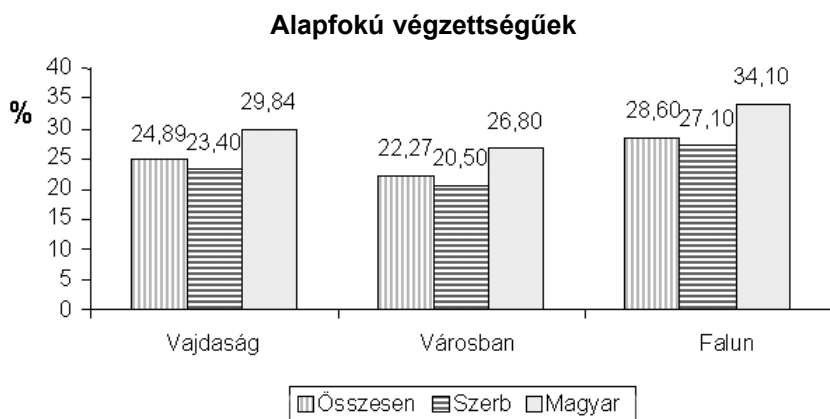
Észak-Bácskában és Észak-Bánátban él a tömbmagyarság, e két régióban a magyarok részaránya kb. 45% (összes számuk itt 165 732). Itt él a délvidéki magyarok 57%-a. A többi régió szóróvanná válása elkerülhetetlen. Az a feladatunk, hogy a magyar iskolahálózattal is szülőföldjükhöz kössük a magyarokat, új munkahelyekkel és vállalkozási lehetőségekkel csökkentsük az elvándorlást, s mindezzel elősegítsük a nemzeti kisebbség megmaradását.

3. Vajdaság lakosságának iskolai végzettsége

A 2002. évi népszámlálás tartalmazza a vajdasági 15 éves és idősebb lakosság iskolai végzettségének adatait. Ha elemezzük az alap-, közép- és felsőfokú végzettségű magyarok és szerbek adatait is településtípus szerint, az alábbi mutatókhoz jutunk.

3. ábra

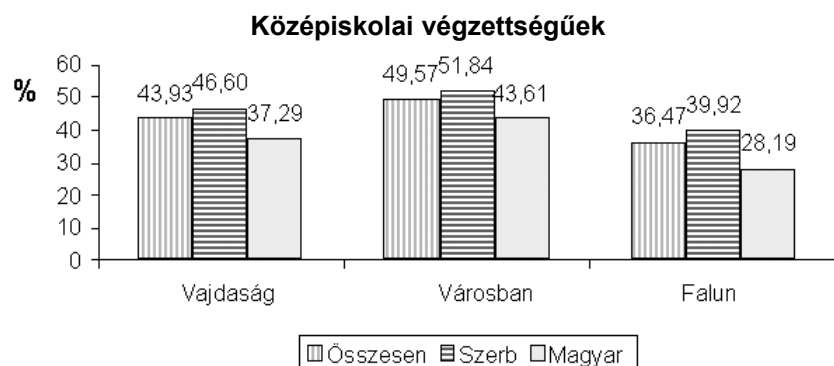
A 15 évnél idősebbek aránya az alapfokú képzésben (%)

A magyar általános iskolát végzettek száma minden szinten kb. 6%-kal nagyobb, mint a többségi nemzeté. A következő ábrán viszont azt látjuk, hogy a továbbtanulásról a lakosság egészében sokkal több magyar marad le, mint szerb. Különösen falun nagy az alapképzettségi szinten megmaradtak száma.

4. ábra

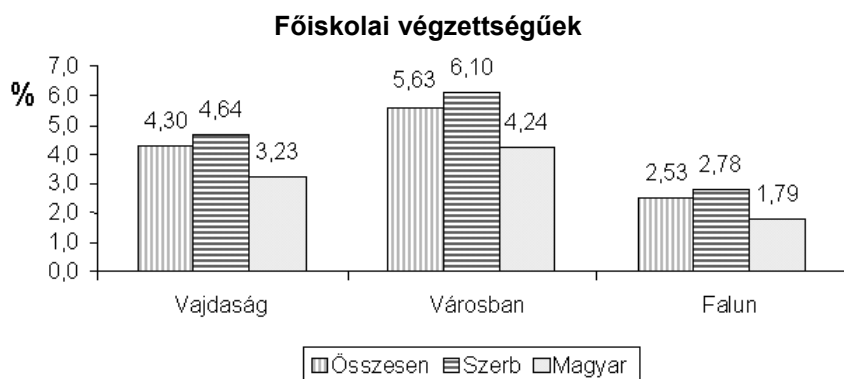
A 15 évnél idősebbek aránya a középfokú képzésben (%)

A középfokú végzett magyarok száma átlag 9%-kal alacsonyabb (falun ennél több), mint a szerbeké. A középfokú végzettségűek megcsappanó száma a gyengébb továbbtanulási készséget és az anyanyelvű középfokú iskolák elégtelen számát jelzi.

5. ábra

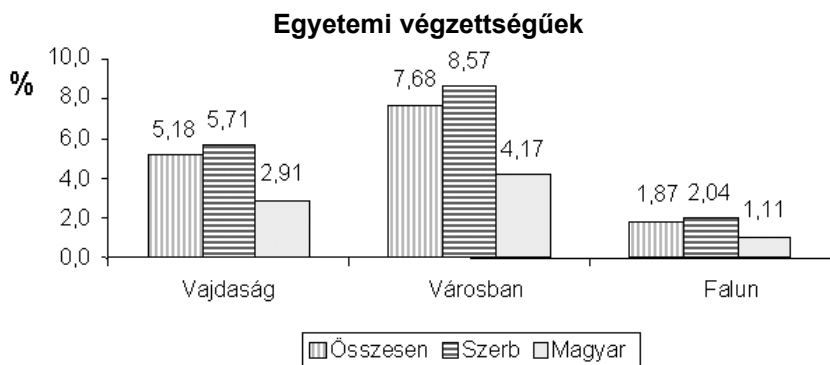
A 15 évnél idősebbek aránya a főiskolai képzésben (%)

A főiskolát befejezett magyarok száma átlag 1,5%-kal marad le a többségi nemzet mögött. Azok az érettségizett magyar fiatalok, akik bejutnak a felsőoktatásra, inkább a főiskolát választják, mint a sokéves egyetemet. Egyéb adatokból látni fogjuk, hogy főleg a szabadkai Műszaki Főiskola és a közgazdászok a népszerűek a számukra.

6. ábra

A 15 évnél idősebbek aránya az egyetemi képzésben (%)

Az egyetemen diplomázott magyarok száma aggasztóan kevés a többségi nemzet egyetemi diplomásainak számához viszonyítva. A lemaradás kb. 3%. Különösen a városi lakosságnál nagy a különbség: kb. 4%-kal kevesebb az egyetemet végzett magyar. A magyarok foglalkoztatása kisebb a városokban, egyébként pedig fele falun él.

3.1. Iskolastatisztika a magyar tanulókról

2. táblázat

A közoktatási iskolastatisztika a 2002/03-as tanévben¹⁰

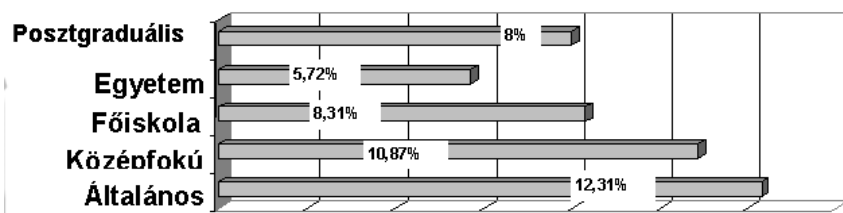
Oktatási szint Oktatási nyelv	Általános iskola	Középiskola			Össze- sen
		Gimná- zium	Szakközép- iskola	Szakmun- káképző	
Magyar nyelven tanul	18 732	1 515	2 543	2 834	25 624
Szerb nyelven tanul	159 492 (közülük 5 828 ruszin, roma)	16 266	56 322		237 908
		72 588 (+509 ruszin, roma)			
Magyar nemzetiségű összesen	22 402	9 196			31 598
	Nem anyanyel- vén tanul 3 670, azaz 16,4%	Nem anyanyelvén tanul 2 304, azaz 25%			

¹⁰ Forrás: a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság, Újvidék, 2003.

A magyar iskolások részaránya az összes tanulók számában a különböző oktatási szinteken évről évre csatlódást okozott; az utóbbi időben javuló tendenciát fedezünk fel.

7. ábra

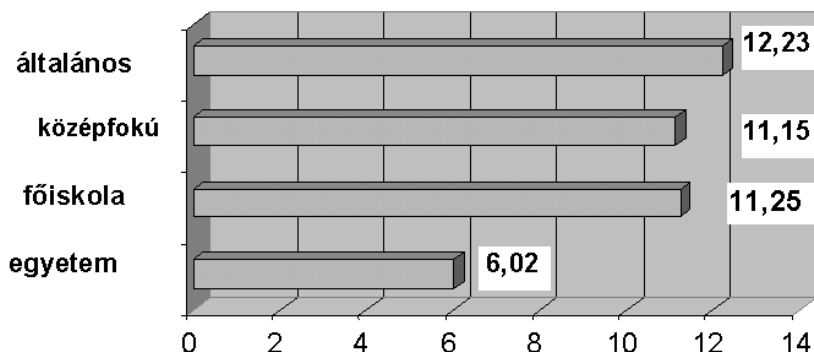
A magyar diákok részaránya a különböző oktatási szinteken (2000)

Az oktatással felölelt magyar tanulók aránya kisebb – különösen egyetemi szinten –, mint a magyarok részaránya a vajdasági összlakosságban (ez utóbbi 14,28%). Ez nemcsak azért van, mert kevesebb magyar gyermek születik, hanem azért is, mert továbbtanulási hajlamuk és lehetőségük is kisebb, mint a többségi nemzeté. Az ábrákon a nemzetiségi hovatartozás szerinti részarányukat mutattuk ki az oktatásban (nem az iskola tannyelve szerinti megoszlást).

8. ábra

A magyar diákok részaránya a különböző oktatási szinteken (2004)

A korábbi, 2000. évi adatokhoz viszonyítva látható, hogy 2004-ben a magyar középiskolások és főiskolások részaránya (egyébként abszolút száma is) 10% fölé nőtt, ami az új, jobb színvonalat nyújtó középiskolák és tehetséggondozó gimnáziumok megnyitásának eredménye, s nőtt a továbbtanulási készség is, főleg a magyar tannyelvű főiskolák felé. A magyar egyetemisták részaránya azonban még mindig nem kielégítő, alig több mint 6%. Megfelelő törekvéssel – az anyanyelvű minősítővizsgákra való felkészítéssel, a szerb nyelv jó ismeretével, serkentő ösztöndíj-politikával – ezen mindenképpen javítani lehet és kell. Olyan karokat is kell nyitni, ahol indokolt a teljes magyar nyelvű oktatás (például a pedagógusképzést).

3.2. Részletes iskolastatisztika – a beiskolázás és az általános iskolák

Az iskola előtti kötelező **beiskolázás (előképzés)** Szerbiában a hatéveseket öleli fel. 2004-ben 24 intézményben és községben 222 magyar csoportban foglalkoztak 4450 gyermekkel. Kétnyelvű csoport nyílt (szerb–magyar) 13 intézményben (34 csoport), ahol itt 714 magyar gyermeket készítettek fel az iskolára. Ez évben összesen 5164 magyar ajkú kisgyermek járt az iskolai előkészítőbe.

Az 1995 és 2005 közti időszakban az **általános iskola** első osztályába beiratkozott tanulók száma egész Vajdaságban folyamatosan csökkent. Az 1995/96-os tanévben az általános iskolák első osztályaiban 26 867 tanuló volt, a 2004/2005-ös tanévben 21 713, vagyis **19,18%-kal kevesebb**, mint tíz évvel korábban. Legtöbb első osztályos 1991-ben indult iskolába: 22 935. Ettől az évtől kezdve 2000-ig a születési anyakönyvekbe bejegyzett gyermekek száma (18 792) 4143-mal kevesebb. Az egész Vajdaságot tekintve a szaporulat 18%-os csökkenést mutat. Az első osztályba iratkozott szerb nyelvű gyerekek száma az 1995/96-os tanévtől a 2004/05-ös tanévig 20,23%-kal esett. A magyar nyelvű első osztályos tanulók száma szintén évről évre **csökken**. Az 1996/97-es tanévben az általános iskolák első osztályaiba 2750 magyar gyermeket írtak be, a 2004/05-ös tanévben 2315-öt, vagyis 15,82%-kal kevesebbet.

Az elmúlt évtizedben a magyar nyelvű oktatás az általános iskolák, osztályok és első tanulók számát tekintve az alábbiak szerint alakult:¹¹

3. táblázat

*A magyar első osztályosok, az első osztályok és az iskolák száma
(1995–2005)*

Tanév	Tanulók	Osztott tagozatokon osztályok száma	Osztatlan tagozatokon osztályok száma	Iskolák száma	Községek száma
1995/1996	2 750	115	...	...	...
1996/1997	2 661	115	30	...	...
1997/1998	2 587	118	29	83	29
1998/1999	2 589	122	44	83	29
1999/2000	2 318	111	45	82	27
2000/2001	2 284	107	46	82	27
2001/2002	2 447	116	43	80	27
2002/2003	2 466	147	27	78	26
2003/2004	2 444	152	26	78	26
2004/2005	2 315	120	20	78	26

1997 és 1999 között Vajdaságban 83 általános iskolában folyt magyar nyelvű oktatás. Az iskolák száma 1999-től kezdve folyamatosan csökkent.¹² Az 1995–2005-ös időszakban egyre fogyott a magyar nyelven tanuló első osztályosok száma is; a legkevesebbet a 2000/2001-es tanévben írtak be: 2284-et, azaz 466-tal kevesebbet, mint a legjobb, az 1995/96-os tanévben (2750). Ezt követően valamelyest nőtt az első osztályos magyar tanulók száma, de már a 2004/05-ös tanévben ismét fogyni kezdett: mindössze 2315 tanulót írtak be. Legtöbb osztatlan tagozat 1998-tól kezdve volt, több mint negyven, legkevesebb, mindössze 20, a 2004/05-ös tanévben.

¹¹ Vajdaság Tartomány Oktatásügyi Titkárságának elemzése, 2005.

¹² Begaszentgyörgyön, Szabadkán és Szécsányban nem volt elég tanuló a magyar első osztály megnyitásához.

Az 1995/96-os tanévben a magyar elsőben az osztályonkénti átlaglétszám 24 tanuló volt. Számuk ez évtől kezdve csökkent, s a 2003/04-es tanévben már csak mindössze 16 tanuló, s ekkor a legalacsonyabb. Magyar nyelvű oktatás az elsősöknél 29 osztályban 15 tanulónál kevesebbel folyik. Öt iskolában az első osztályokba 10-nél kevesebb tanuló járt, megnyitására és fenntartására a tartományi oktatási titkár ad külön engedélyt.

A magyar nemzetiségű tanulóknak átlag 80%-a tanul anyanyelvén. Felőleltségük az 1996/97-es tanévben volt a legkisebb: 79,20%-os, 1998/99-ben a legnagyobb: 81,24%-os, a 2004/2005-ös tanévben pedig 80,57%-os.

Azokon a szórványtelepüléseken, ahol nincs magyar tannyelvű iskola, az 1995–2005-ös időszakban az első osztályban magyar nyelvet és a nemzeti kultúra elemeit tanulók száma 260-ról (1995/96) 421-re (1997/98) nőtt.¹³

4. táblázat

Az anyanyelvápolást¹⁴ tanuló első osztályosok száma

Tanév	Tanulók száma
1995/1996	267
1996/1997	337
1997/1998	421
1998/1999	338
1999/2000	365
2000/2001	382
2001/2002	367
2002/2003	364
2003/2004	294
2004/2005	318

Ha egyetlen tanévet elemzünk a vajdasági helységek szerint, akkor a vajdasági községek általános iskoláiban a következőképpen alakul a magyar tanulók száma:¹⁵

¹³ Vajdaság Tartomány Oktatásügyi Titkárságának elemzése, 2005.

¹⁴ Hivatalos elnevezése: A magyar nyelv és a nemzeti kultúra elemei.

¹⁵ A Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság, Újvidék, 2004. (Táblázatunk a Titkárság helységnév-sorrendjét követi.)

5. táblázat

A tanulók száma osztályok szerint és összesítve községenként
a 2003/04-es tanévben

Község	Magyar tannyelvű osztály								
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összes
Ada	161	154	149	132	146	142	171	147	1 202
Apatin	26	28	18	24	25	27	28	29	205
Topolya	251	214	227	177	211	229	244	228	1 781
Fehértemplom	2	4	–	2	–	–	–	–	8
Óbecse	221	239	196	218	190	189	195	204	1 652
Begaszentgyörgy	39	40	34	35	39	33	46	34	300
Becskerek	82	74	80	85	67	83	91	83	645
Magyarkanizsa	316	284	280	252	273	272	282	269	2 228
Nagykikinda	46	48	54	47	49	52	51	52	399
Antalfalva	22	23	20	17	22	25	27	26	182
Kevevéra	31	35	27	35	32	21	23	33	237
Kúla	12	14	19	14	18	10	15	23	125
Kishegyes	97	74	72	79	87	91	75	74	649
Csernye	24	19	20	33	21	30	30	22	199
Törökbecse	40	37	32	38	27	39	35	28	276
Törökkanizsa	26	25	29	29	36	27	22	27	221
Újvidék	59	55	56	55	60	49	61	47	442
Hódság	11	5	6	9	5	9	6	4	55
Pancsova	2	1	4	8	–	6	–	7	28
Zichyfalva	5	9	11	11	5	8	10	10	69
Zenta	241	270	254	220	257	205	232	225	1 904
Torontálszécsány	7	2	–	3	–	–	–	–	12
Zombor	54	57	65	55	62	54	76	62	485
Szenttamás	33	35	32	40	21	39	32	38	270
Szabadka	494	464	455	451	469	507	453	464	3 757
Temerin	82	101	83	70	81	78	92	65	652
Csóka	60	68	72	73	71	57	78	63	542
Összesen Vajdaságban	2 444	2 379	2 295	2 212	2 274	2 282	2 375	2 264	18 525

A fenti táblázat szerint a legtöbb (ezernél több) magyar nyelven tanuló általános iskolás (a vajdasági magyar tanulók majd 70%-a) a következő községekben van: Szabadka (16 iskolában 3757 tanuló), Magyarkanizsa (2228), Zenta (1904), Topolya (1781), Óbecse (1652) és Ada (1202). A szórványban, ahol egyes községekben esetleg még ötszáz körül van a magyar tanulók száma a nyolc évfolyamon összesen, a helyzet körültekintő tervezést és nagy odafigyelést igényel. Azokon a sziget/szórvány településeken, ahol száz alatt van a magyar tanulók száma, évről évre bizonytalan az osztályok megnyitása.

3.2.1. Szabadkán, a tömbmagyarság központjában

Az észak-bácskai régió gazdasága elég erős ahhoz, hogy a magyar közoktatási hálózat és a már meglévő néhány főiskola és kar mellett vállalja egy újabb magyar érdekelttségű oktatási intézmény költség-hozzájárulását. Ehhez a történelmi és szellemi feltetelek hagyománya is megvan a tartomány északi részén, ahonnan számos alkotó, világhírű tudós, ismert művész, költő és sportoló került ki a nagyvilágba. A körzet szakemberállománya, Vajdaság többi részével együtt szavatolja például a leendő pedagógiai kar színvonalas oktatói és kutatói munkáját. Számos fiatal szakember, aki jelenleg külföldi, magyarországi egyetemeken tanul, hazajönne, ha megfelelő munkát kapna „Európa kapujában”. A jövő lehetőségeit azonban tárgyilagosan figyelembe kell venni: az utóbbi évtizedben a tanulók száma folyamatosan csökken. Nagy feladat hárul a tömbben élő értelmiségre: felállítani egy olyan megmaradási stratégiát, amelynek eredményeként nőne a gyermekvállalási kedv (natalitás), s itthon-marasztalással csökkenne az elvándorlás.

Szabadka általános iskoláiban a magyar tanulók száma 30 év alatt majdnem megfeleződött: az egykori kb. 6000-ról 3718-ra csökkent. A szerb ajkú tanulók száma nem változott lényegesen.

6. táblázat

*Az általános iskolások száma tannyelv szerint Szabadka községben
(1975–2004)*

Tanév	Tannyelv		
	szerb	horvát	magyar
1975/76	8 743	–	5 995
1976/77	8 579	–	5 887
1977/78	8 500	–	5 787
1978/79	8 275	–	5 725
1979/80	8 238	–	5 546
1980/81	8 229	–	5 562
1981/82	8 307	–	5 594
1982/83	8 659	–	5 607
1983/84	9 029	–	5 627
1984/85	9 489	–	5 711
1985/86	9 781	–	5 738
1986/87	10 131	–	5 801
1987/88	10 425	–	5 954
1988/89	10 579	–	5 894
1989/90	10 680	–	5 812
1990/91	10 810	–	5 558
1991/92	10 803	–	5 454
1992/93	10 913	–	5 150
1993/94	10 665	–	4 903
1994/95	10 578	–	4 709
1995/96	10 824	–	4 574
1996/97	10 632	–	4 458
1997/98	10 469	–	4 328
1998/99	10 168	–	4 320
1999/00	9 773	–	4 150
2000/01	9 460	–	3 986
2001/02	9 269	–	3 889
2002/03	9 120	54	3 825
2003/04	8 929	72	3 765
2004/05	8 754	119	3 718

A táblázatban látható a többségi nemzet általános iskolásainak fokozatos számbeli növekedése Milošević idejében, amikor is már meghaladta a tízezret. Legtöbb általános iskola 1992-ben, majd 1995-ben iratkozott be, ekkor érkezett a menekülthullám. 1999-től kezdve a szerb tanulók száma Szabadkán tízezer alá csökkent, és azóta minden évben néhány százszal kevesebb.

Szabadka községben az elmúlt harminc évben a magyar ajkú általános iskolások száma jelentősen esett. A legtöbb magyar elemistát 1975-ben és 1987-ben jegyezték. A nyolcvanas években folyamatos, enyhe emelkedés volt megfigyelhető. Ennek magyarázata, hogy ezekben az évtizedekben az észak-bácskai körzet vonzotta a magyar családokat. Már a hetvenes évektől kezdve volt egy bánáti áttelepülés, és a dél-bácskai magyarokat is vonzotta Szabadka. 1990-től kezdve azonban kivétel nélkül minden évben csökkent a magyar tanulók száma, mert a háború, a súlyos gazdasági helyzet és a szegénység elindította a kivándorlási hullámot. A magyar tagozatok száma és az osztályokban az átlag tanulószám is csökkent ebben az időszakban.

7. táblázat

A magyar általános iskolások száma Szabadka városban¹⁶

Tan- év	1993/ 1994	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00	2000/ 2001	01/02	02/03	03/04	04/05
Ta- nulók	2997	2847	2731	2639	2580	2502	2332	2231	2175	2081	2043	1979

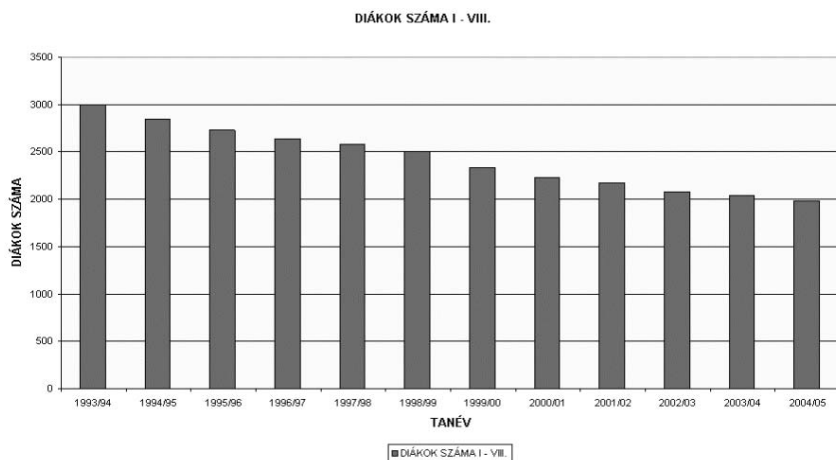
Tizenegy év alatt ezerrel lett kevesebb a 12 szabadkai általános iskolában a magyar gyerekek száma, vagyis 36%-kal! Ennek oka, hogy a magyarok migrációja már nem a régió belül folyt, hanem felváltotta a kivándorlás, s továbbra is kísérte az alacsony natalitás és az asszimiláció különböző formái. A tanulók fogyása tehát a következő évtizedben a középiskolákban is érezhető lesz, majd pedig az egyetemeken. Sürgős feladatunk egy racionális

¹⁶ Nem a szabadkai községben, hanem csak a város területén működő iskolák adatai.

magyar iskolahálózat kiépítése, a tagozatok megnyitásának észszerű tervezése, a színvonalas oktatás követése, különben az anyaországban való továbbtanulás továbbra is tömeges lesz.

9. ábra

A magyar általános iskolások számának csökkenése Szabadkán

A tanulók számának csökkenése mellett fontos figyelemmel kísérni a magyar nyelven tanító tanerők helyzetét is. A rosszul fizetett közoktatásból az utóbbi 15 évben sok pedagógus távozott, és a kivándorlás is az értelmiségi – köztük a pedagógus – réteget sújtotta és tizedelte meg leginkább.¹⁷

¹⁷ Becslések szerint a kilencvenes években mintegy 50 000 vajdasági magyar távozott külföldre, köztük 20 000 katonaköteles, fiatal férfi; az áttelepülteknek legalább fele értelmiségi.

8. táblázat

A tanerők szakképzettsége szabadkai általános iskolák magyar tagozatain

Tanév	Tanulók száma	Osztályok száma	Szükséges tanerő	Szakképzetlen tanerő	Szakképzetlen %
1994/1995	4 709	208	160,61	48,89	30,44
1997/1998	4 328	196	145,72	42,02	28,84
2000/2001	3 986	196	141,32	46,28	32,78
2005/2006	3 658	196	130,30	30,00	23,02

A táblázatban látható, hogy nemcsak a magyar tanulók és osztályok száma csökkent, hanem a tanerők száma is. Aggasztó a pedagógusi munkakörben foglalkoztatott szakképzetlen tanügyisek nagy száma is. A szabadkai általános iskolákban a tanító- és tanári állomány 25–30%-ának nem megfelelő a szakképesítése: saját tantárgya mellett vállal egy második tárgyat is, amihez nincs meg a végzettsége, vagy még nem diplomázott, vagy csak vendégtanár, vagy vállalati mérnök stb. Ezért fontos, hogy mielőbb megoldjuk a magyar pedagógusképzést Vajdaságban egy önálló magyar pedagógiai karral.

3.3. A középiskolás tanulói kontingens

Az elmúlt tízéves időszakban a vajdasági középiskolák száma 119-ről 127-re nőtt. A vizsgált időszakban minden tanévben nyílt valamilyen új oktatási profil. A középiskolák most mintegy 480 különböző szakmára képeznek ki szakembereket három- és négyéves képzésben, ezenkívül átképzést, továbbképzést és szakosítást is szerveznek a már végzett középiskolásoknak.

Magyar tannyelven a 2004/05-ös tanévvel bezárólag 12 község 34 középiskolájában folyt oktatás: 10 gimnáziumban, 23 szakközépiskolában és szakmunkásképzőben, valamint egy művészeti középiskolában. A vajdasági középiskolák első osztályai-ba beiratkozó magyar nemzetiségű tanulók számának csökkenését a natalitási hiány mellett az elmúlt tízéves időszak politikai és gazdasági körülményei, az elszegényedés, a Magyarországon való tanulási lehetőség, valamint a nyugat-európai és a tengeren-

túli országokba irányuló migrációs folyamatok is okozták. A beiratkozás a középiskolák magyar első osztályaiba az elmúlt időszakban az alábbi táblázat szerint alakult.¹⁸

9. táblázat

Az elsős magyar középiskolások száma (1995–2004)

Tanév	Tanulók száma		%
	Tervezett	Beiratkozott	
1995/1996	2 436	2 183	89,61
1996/1997	2 373	2 242	94,48
1997/1998	2 546	2 138	83,97
1998/1999	2 476	2 093	84,53
1999/2000	2 530	2 082	82,29
2000/2001	2 588	2 184	84,39
2001/2002	2 225	1 980	88,99
2002/2003	2 567	2 027	78,96
2003/2004	2 798	2 131	76,16
2004/2005	2 776	2 039	73,45

Az 1995/96–2004/05-ös tanéveket felölelő időszakban a tanulók felvételének terve a magyar tannyelvű oktatásba átlag 83,35%-ban valósult meg. Ez a 100%-nál alacsonyabb arány a gyermekek számának csökkenésével magyarázható. A tanulási készség ugyanis nem sorvadott el, és a lehetőség is megvolt. (A vizsgált időszak tíz tanévében a terv egyszer sem érte el a 100%-ot.)

A beiratkozás a **hároméves szakmunkásképzők** magyar első osztályaiba az elmúlt időszakban csökkenést mutat.¹⁹

¹⁸ Vajdaság Tartomány Oktatásügyi Titkárságának elemzése, 2005.

¹⁹ Ibidem.

10. táblázat

A hároméves szakmunkásképzők magyar elsőseinek száma

Tanév	Tanulók száma		%
	Tervezett	Beiratkozott	
1995/1996	1 352	1 219	90,20
1996/1997	1 171	1 113	95,05
1997/1998	1 412	1 132	80,16
1998/1999	1 352	1 032	76,33
1999/2000	1 262	852	67,51
2000/2001	1 292	1 090	82,48
2001/2002	1 215	976	79,58
2002/2003	1 300	920	70,76
2003/2004	1 290	924	71,62
2004/2005	1 210	778	64,29

A magyar tannyelven is képzést nyújtó hároméves iskolák első osztályaiba iratkozott tanulók száma évről évre csökkent. Az 1995/96-os tanévben még 1219 tanulót jegyeztek be, a 2004/05-ös tanévben már csak 778-at; a fogyás 36,18%, a felvételi terv pedig soha nem vált valóra teljes egészében. Ez olyan szempontból lehet biztató, hogy feltételezhető: a szakmunkásképző helyett a négyéves, érettségit nyújtó középiskolákba iratkoznak szívesebben a tanulók.

A beiratkozás a **négyéves középiskolák** magyar első osztályaiba a következőképpen alakult.²⁰

²⁰ Ibidem.

11. táblázat

A négyéves középiskolák magyar elsőseinek száma

Tanév	Tanulók száma		%
	Tervezett	Beiratkozott	
1995/1996	1 054	937	88,90
1996/1997	1 172	1 097	93,60
1997/1998	1 074	983	91,52
1998/1999	1 094	1 026	93,32
1999/2000	1 238	1 195	96,53
2000/2001	1 232	1 071	86,93
2001/2002	1 250	962	76,96
2002/2003	1 270	1 107	87,16
2003/2004	1 508	1 207	80,39
2004/2005	1 566	1 261	80,52

A tízéves időszakban a magyar tannyelvű négyéves középiskolákba egyre több tanuló beiratkozását tervezték, sőt új iskolák is nyíltak, új oktatási profilokat is bevezettek. A beiratkozottak száma is nő évről évre: számuk az 1995/96-os tanévben 937 volt, a 2004/05-ös tanévben 1261, a növekedés 34,58%.

A középiskolába járó magyar nemzetiségű tanulók anyanyelvű oktatással való felőleltsége az 1994/95-ös tanévben 70,03%-os volt, egy év múlva 62,93%-ra csökkent. Az 1998/99-es tanévtől kezdve a csökkenés megállt, sőt a helyzet javult, és elérte a 70,32%-os szintet. Az újabb intézkedések – a felvételi terv szerkezetének további módosítása, új oktatási profilok bevezetése, új középiskolák alapítása és a tanulók kiemelt érdeklődésére számító szakok bevezetése (elektrotechnika; egészségügy és szociális védelem; közgazdaság, jog és adminisztráció; kereskedelem, vendéglátóipar és idegenforgalom) – hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar nemzetiségű tanulók anyanyelvű oktatásban való felőleltsége tovább nőtt, és a 2004/05-ös tanévben elérte a 72,35%-os szintet.

Az 1999/2000-es tanévtől kezdve az összes középiskolában minden tannyelven az első osztályokba iratkozó tanulók száma évről évre csökkent: számuk a 2004/05-ös tanévben 22 215 volt,

s ez 5268 tanulóval, azaz 19,17%-kal kevesebb, mint az 1995/96-os tanévben, amikor 27 483 tanuló indult a középiskolák első osztályaiba. A szerb tannyelvű tagozatokon a tízéves időszakban a középiskolák első osztályaiba iratkozott tanulók száma 5108-cal, azaz 20,33%-kal fogyott: az 1995/96-os tanévben 25 120, a 2004/05-ös tanévben viszont csak 20 012 tanuló iratkozott be. A magyar tagozatokon a tízéves időszakban a középiskolák első osztályaiba iratkozott tanulók száma 144-gyel, azaz 6,60%-kal csökkent: az 1995/96-os tanévben 2183, a 2004/05-ös tanévben viszont csak 2039 tanuló iratkozott be.

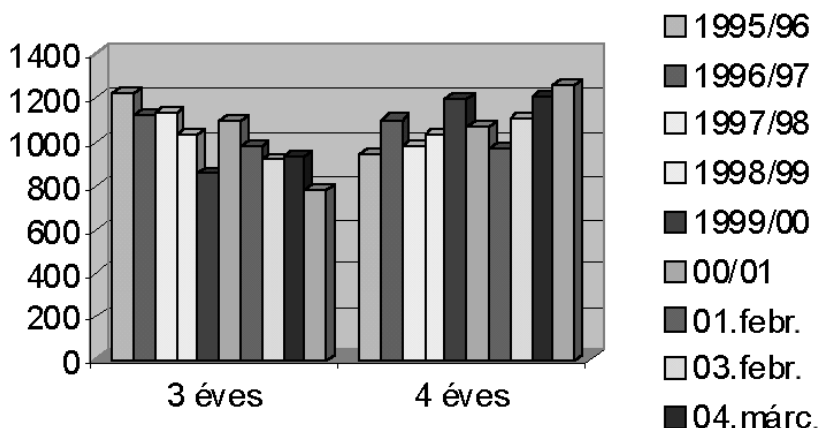
Az 1995/96–2004/05-ös időszakban a tanulók felvételének terve összességében, átlag, tannyelvenként a következőképpen valósult meg: szerb tannyelven 98,96%, magyar tannyelven 83,35%. Csökkent a kétéves, részben pedig a hároméves képzés első osztályaiba tervezett tanulók száma, viszont több tanulót terveztek a négyéves képzésre. A 2000/01-es tanévig olyan arány alakult ki, hogy a kétéves képzés a tervezett és realizált férőhelyek összességében átlag a legkisebb arányban (1%) vesz részt, a hároméves képzés 45%-ban, a négyéves képzés pedig 54%-ban.²¹

A hároméves szakmunkásképzők magyar első osztályaiba évről évre kevesebb tanuló jelentkezett. A terv sohasem teljesült: az 1995/96-os tanévi 1219-ről a 2004/05-ös tanévi 778-ra csökkent. A négyéves szakiskolák magyar tannyelvű első osztályaiba iratkozók száma évről évre több, az 1995/96-os tanévi 937-ről a 2004/05-ös tanévi 1261-re, azaz 34,58%-kal nőtt.

²¹ A 2001/02-es tanévben megszűntek a kétéves képzések.

10. ábra

A magyar középiskolások iskolaválasztása (1995–2004)²²

Ha a középiskolák területi megoszlásában elemezzük a magyar diákok számát, akkor az iskolastatisztika²³ szerint (2004) a következő képet kapjuk:

12. táblázat

A magyar középiskolások és osztályok száma Vajdaságban (2003/04)

Község – középiskola	Hároméves		Négyéves		Összes	
	Osztály	Tanuló	Osztály	Tanuló	Osztály	Tanuló
ADA						497
1. Műszaki Középiskola	17	286	8	211	25	497
MAGYARKANIZSA						609
1. Mezőgazdasági-Műszaki Középiskola	17	352	13	257	30	609
TÖRÖKKANIZSA						134
1. Gimnázium	–	–	4	46	4	46
2. Dositej Obradović Középiskola	6	88	–	–	6	88

²² A hónapok az adatbegyűjtés időpontját jelölik.

²³ A Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság rendezett adatai.

Község – középiskola	Hároméves		Négyéves		Összes	
	Osztály	Tanuló	Osztály	Tanuló	Osztály	Tanuló
ZENTA						874
1. Gimnázium	–	–	11	302	11	302
2. Bolyai Matematikai Gimnázium	–	–	1	20	1	20
3. Közgazdasági-Kereskedelmi Középiskola	3	89	8	249	11	338
4. Egészségügyi Középiskola	–	–	7	214	7	214
CSÓKA						236
1. Vegyészeti-Élelmiszeri Középiskola	6	124	5	112	11	236
NAGYBECSKEREK						299
1. Gimnázium	–	–	4	84	4	84
2. Egészségügyi Középiskola	–	–	3	84	3	84
3. Mezőgazdasági Középiskola	1	18	–	–	1	18
4. Uroš Predić Vegyészeti, Élelmiszeri és Textilipari Középiskola	1	10	–	–	1	10
5. Nikola Tesla Villamossági-Építészeti Szakközépiskola	2	32	3	71	5	103
TÖRÖKBECSE						–
FEHÉRTÉMPLOM						–
VERSEC						–
ANTALFALVA						–
KEVEVÁRA						–
PANCSOVA						–
TOPOLYA						775
1. Dositej Obradović Gimnázium	–	–	8	180	8	180
2. Mezőgazdasági Középiskola	11	206	9	211	20	417
3. Sinkovits József Műszaki Középiskola	8	166	1	12	9	178
SZABADKA						2 309
1. Svetozar Marković Gimnázium	–	–	12	315	12	315
2. Kosztolányi Dezső Nyelvi Gimnázium	–	–	1	24	1	24
3. Bosa Miličević Közgazdasági Középiskola	3	87	8	249	11	336
4. Egészségügyi Középiskola	–	–	8	217	8	217
5. Politechnikum	6	135	7	203	13	338

Község – középiskola	Hároméves		Négyéves		Összes	
	Osztály	Tanuló	Osztály	Tanuló	Osztály	Tanuló
6. Lazar Nešić Vegyészeti-Technológiai Középiskola	10	242	7	157	17	399
7. Műszaki Középiskola	10	245	13	370	23	615
8. Zeneiskola	–	–	4	65	4	65
APATIN						–
KÚLA						–
HÓDSÁG						–
ZOMBOR						196
1. Veljko Petrović Gimnázium	–	–	3	36	3	36
2. Dr. Rippl Rózsa Egészségügyi Középiskola	–	–	4	98	4	98
3. Műszaki Középiskola	3	44	1	18	4	62
BÁCS						–
PALÁNKA						–
PETRŐC						–
ÓBECSE						550
1. Gimnázium	–	–	6	131	6	131
2. Közgazdasági-Kereskedelmi Középiskola	6	142	4	117	10	259
3. Műszaki Középiskola	8	160	–	–	8	160
VERBÁSZ						–
ÚJVIDÉK						244
1. Svetozar Marković Gimnázium	–	–	4	103	4	103
2. Egészségügyi Középiskola	–	–	2	49	2	49
4. Mihajlo Pupin Villamossági Középiskola	2	25	4	67	6	92
SZENTTAMÁS						–
KARLÓCA						–
TEMERIN						60
1. Műszaki Középiskola	4	60	–	–	4	60
TITEL						–
INĐIJA						–
PEĆINCI						–
RUMA						–
MITROVICA						–
PAZOVA						–

Község – középiskola	Hároméves		Négyéves		Összes	
	Osztály	Tanuló	Osztály	Tanuló	Osztály	Tanuló
SID						–
Összesen Vajdaságban	124	2 511	173	4 272	297	6 783
Összes gimnazista	–	–	52	1 197	54	1 241

A tömbmagyarsághoz tartozó községekben (Észak-Bácska és Észak-Bánát, azaz Szabadka vonzásterülete), ahol magyar nyelvű középiskolai tanítás is folyik, 5139 magyar tanuló jár középiskolába, vagyis a magyar középiskolások 75,76%-a. A többi, a szórványhoz tartozó községben összesen 1644 magyar középiskolás van (a magyar középiskolások kb. 26%-a). Jellemző, hogy a szórványban kedvezőtlen az általános iskolai és középiskolai hálózat (a magyar tagozatok, szakok nem felelnek meg a piaci igényeknek), emiatt igen sok magyar tanuló szerb osztályba jár (becslések szerint több mint a fele).

13. táblázat

A középiskolások száma a magyarlakta községek szerint²⁴ (2003/04)

Magyar önkormányzat – tömb	A tanulók száma
Szabadka (1)	2 309
Zenta (2)	874
Topolya (3)	775
Magyarkanizsa (4)	609
Óbecse (5)	550
Ada (6)	497
Törökkanizsa (11)	134
Összesen	5 748
Magyarlakta község – szórvány	
Nagybecskerek (7)	299
Újvidék (8)	244
Csóka (9)	236
Zombor (10)	196
Temerin (12)	60
Összesen	1 035

²⁴ A községnevek után a zárójelben levő szám a tanulók száma szerinti nagyságrendet jelöli.

3.3.1. Szabadkai középiskolai statisztika

Legtöbb magyar egy helyen Szabadka városban él: kb. 60 000 a városban lakók és naponta ingázók együttes száma. Természetes, hogy itt van a legtöbb magyar középiskolai tagozat is: tíz középiskolában több tucat osztály van a három- és négyéves szakon (35,5, illetve 65 osztály).²⁵

14. táblázat

A magyar középiskolások és osztályok száma Szabadka községben (2004/05)

Középiskola neve	Hároméves szakirány		Négyéves szakirány		Összesen
	Osztály	Tanuló	Osztály	Tanuló	Tanuló
1. Svetozar Marković Gimnázium	–	–	12	285	285
2. Bosa Miličević Közgazdasági Középiskola	3	85	8	239	324
3. Politechnikum	6	114	8	223	337
4. Lazar Nešić Vegyészet-Techológiai Középiskola	9	199	8	172	371
5. Egészségügyi Középiskola	1	29	8	212	241
6. Műszaki Középiskola	10	216	14	388	604
7. Zeneiskola	–	–	4	68	68
8. Kosztolányi Dezső Nyelvi Gimnázium	–	–	3	60	60
Összesen 2004-ben	29	643	65	1 647	2 290
9. Žarko Zrenjanin (szellemileg elmaradottak) Gyógypedagógiai Iskola	6,5	46	–	–	46
10. Hallássérültek Központja	–	–	–	–	–
ÖSSZESEN	35,5	689	65	1 647	2 336

²⁵ A szabadkai önkormányzat szakszolgálatának adatai.

Szabadkán legtöbb magyar középiskolás a műszaki középiskolába jár, ott is viszonylag sokan a hároméves szakra (216+388=604). A gimnáziumban (285+60) 345-en tanulnak. A magyarok tömegesen választják a Vegyészeti-Technológiai Középiskolát, ezt követi a Politechnikum és a Bosa Miličević Közgazdasági Középiskola. A magyar tanulók közt népszerű az egészségügyi szak is.

15. táblázat

*A tanulók száma a vajdasági középiskolai oktatásban szakok szerint
(hároméves szakmunkásképző – 2004/05)²⁶*

Szakterület	Tervezett		Beiratkozott	
	Szerb ny.	Magyar ny.	Szerb ny.	Magyar ny.
Mezőgazdaság, élelmiszer-termelés és -feldolgozás	1 480	250	999	168
Erdészet, fafeldolgozás	300	30	212	16
Gépészet és fémmegmunkálás	2 100	210	1 583	152
Elektrotechnika	1 010	210	932	107
Vegyészet, nemfémek és grafika	300	–	95	–
Textil- és bőrmegmunkálás	630	60	372	24
Földmérés és építészet	310	90	191	50
Közlekedés	420	60	387	22
Kereskedelem, vendéglátóipar és turizmus	1 680	180	1 664	138
Személyi szolgáltatások	360	120	363	101
Egészségügy és szociális védelem	20	–	20	–
Összesen	8 610	1 210	6 818	778

²⁶ A Tartományi Oktatásügyi és Művelődési Titkárság adatai, 2005.

16. táblázat

*A tanulók száma a vajdasági középiskolai oktatásban szakok szerint
(négyéves szakközépiskola, 2004/05)²⁷*

Szakterület	Tervezett		Beiratkozott	
	Szerb ny.	Magyar ny.	Szerb ny.	Magyar ny.
Gimnázium	4 160	668	4 104	460
Mezőgazdaság, élelmiszer-termelés és -feldolgozás	1 280	140	1 272	124
Erdészet, fafeldolgozás	200	30	197	29
Gépészet és fémmegmunkálás	1 080	120	1 059	99
Elektrotechnika	1 340	210	1 339	175
Vegyészet, nemfémek és grafika	670	80	665	33
Textil- és bőrmegmunkálás	210	30	187	31
Földmérés és építészet	350	30	341	25
Közlekedés	530	30	533	29
Kereskedelem, vendéglátóipar és turizmus	360	-	379	-
Személyi szolgáltatások	30	-	29	-
Közgazdaság, jog és adminisztráció	1 734	174	1 823	167
Egészségügy és szociális védelem	970	240	1010	233
Kultúra, művészet és tájékoztatás	308	24	256	20
Összesen	13 222	1 776	13 194	1 425

²⁷ Ibidem.

3.4. A vajdasági felsőoktatás

3.4.1. A magyar nyelvű felsőoktatás eddigi gyakorlata

Áttekintve régióink felsőoktatását, azt látjuk, hogy önálló, magyar felsőoktatási rendszer nincs.

Magyar nyelvű oktatás a szerbiai törvények értelmében nem szervezhető meg semmilyen alanyi jogon, mert a felsőoktatás csakis államnyelven, esetleg világnyelven (pl. angol) folyhat. Magyar nyelvű oktatás az Újvidéki Egyetemen belül van. Itt sem működik intézményesített magyar felsőoktatás, csak annak részleges jegyeit találjuk meg öt intézményben: az Egyetem 4 karán, egy akadémián²⁸, illetve néhány főiskolán.²⁹ Az anyaországi kihelyezett tagozatok szabadkai és zentai főiskolai próbálkozásai még nem akkreditáltak Szerbiában, és csak részben illeszkednek az itteni felsőoktatási rendszerhez: konzultációs központokban folytatott távoktatási formaként. Ennek ellenére az ott szerzett diplomák honosítása elkezdődött.

Mi sem természetesebb, minthogy a vajdasági tudományos értelmiség a tudományos munka olyan európai szintjére vágyik, amellyel bármikor bekapcsolódhat a nemzetközi akadémiai életbe. A jövő tudományos munkatársainak utánpótlását, a tehetséges fiatalok továbbképzését és a tudományos kutatómunkát minden egyetemi karon, illetve tanszéken figyelemmel kell kísérnünk. Aggasztó, hogy hosszú időszakon át csökkent a magyar hallgatók száma: 1966/67-ben a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók száma még 4364 volt – a jelenleginek majdnem kétszerese.

²⁸ Szabadkán a Tanítóképző (kihelyezett tagozat), Építőmérnöki Kar, Közgazdasági Kar és Újvidéken a Bölcsésztudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék és a Művészeti Akadémia.

²⁹ Műszaki Főiskola és Óvóképző Főiskola, Szabadka.

17. táblázat

A magyar főiskolások és egyetemisták együttes száma az összes hallgatók számához arányítottnak (%)

Év	1964	1984	1992	2000	2002	2004	
Magyar hallgatók aránya az összes hallgatók számában	4,80	10,30	6,70	7,01	6,60	6,02 egyetem	11,25 főiskola
A magyarság aránya Vajdaság lakosságában	23,86	18,94	16,90	15,00 (becslés)	14,28	14,00 (becslés)	

Tény, hogy a vajdasági összlakossághoz viszonyítva a magyarok aránya fokozatosan csökkent, de ennek a függvényében sem volt soha kielégítő a magyar hallgatók részaránya az összes vajdasági hallgatók számában. A nyolcvanas években részarányuk még meghaladta a 10%-ot, de a háborús helyzet idején, a válságos években drasztikusan csökkent. A politikai rendszerváltás reményében, 2000-ben érezhetően több fiatal maradt itthon a magyar felsőoktatási intézményekben, ám a legfrissebb adatok továbbra se kielégítőek. A hétéves statisztikai áttekintésben, külön a főiskolákon és az egyetemi karokon, a helyzet a következő:

18. táblázat

Főiskolások száma 1997 és 2004 között Vajdaságban³⁰

Tanév	Összes főiskolás	Magyar főiskolás	Arányuk %
1997/1998	6 468	579	8,95
1998/1999	7 698	657	8,53
1999/2000	11 811	816	6,91
2000/2001	10 083	838	8,31
2001/2002	11 656	855	7,33
2002/2003	8 747 ³¹	867	9,91
2003/2004	7 859	846	10,76
2004/2005	7 501	844	11,25

³⁰ A Tartományi Oktatásügyi és Művelődési Titkárság szakszolgálat, 2002 és 2005.

³¹ Az ismétlőkkel együtt 12 348 főiskolás volt, de a statisztika ettől az évtől a „tisztá generációt” kezdte jegyezni.

A bombázás évében (1999) a felsőoktatási intézményekbe való felvételek idején nem volt minősítővizsga, mégis viszonylag kevés magyar fiatal jelentkezett a főiskolákra, nagy részük külföldre távozott. Az utóbbi években (2002-től kezdve) azonban nőtt a magyar fiatalok érdeklődése a főiskoláink iránt, és ezekre felvételiznek (Szabadka). A vajdasági főiskolások számában több mint 10%-kal vannak jelen, és számuk fokozatosan nő. Az egyetemi karokra kevesebb magyar fiatal jelentkezik.

19. táblázat

Az egyetemi hallgatók száma 1997 és 2004 között az Újvidéki Egyetemen

Tanév	Összes hallgató	Magyar hallgatók	Arányuk %
1997/1998	26 672	1 703	6,38
1998/1999	28 515	1 875	6,58
1999/2000	32 293	2 032	6,29
2000/2001	34 338	1 965	5,72
2001/2002	35 257	2 078	5,87
2002/2003	35 424	2 124	5,99
2003/2004	37 822	2 447	6,47
2004/2005	38 169	2 298	6,02

A kilencvenes években csökkent a magyar egyetemi hallgatók száma Vajdaságban. Javulást a rendszerváltás után (2002-től kezdve) tapasztalunk, de az összes egyetemista részarányában a magyarok száma ma is alig haladja meg a 6%-ot.³² Éppen ezért szükség van olyan intézkedéssorozatra, amellyel ösztönözhetjük a magyar fiatalokat nemcsak a főiskolákon, hanem az egyetemen való továbbtanulásra is.

A rendezetlen magyar nyelvű felsőoktatás miatt a magyar hallgatóknak kevés lehetőségük van az állami karokon és főiskolá-

³² A Közgazdaság-tudományi Karon 2001-ben 82, de már 2002-ben 91 magyar elsőéves jelentkezett (a 114 magyar elsőéves közül) a magyar nyelvű tagozatra. Jelenleg a karon mintegy 100 magyar elsős van a magyar tagozaton. Azok a magyar tanulók, akik szerb középiskolát végeztek, szerb tannyelvű csoportra iratkoztak.

kon anyanyelvén tanulni. Mindössze 1/3-uk tanul anyanyelvén, vagy részben anyanyelvén (főleg a szabadkai karokon), 2/3-uk szerb nyelven.

3.4.2. A vajdasági felsőfokú intézmények statisztikája

A magyar hallgatók legnagyobb része az Újvidéki Egyetem karain vagy a vajdasági főiskolákon tanul. Elenyésző részük iratkozik a Belgrádi Egyetem karaira, s viszonylag sokan tanulnak az anyaországban.

Vajdaság 9 főiskoláján összesen 239 tanár dolgozott 2000-ben, 7,86%-uk magyar volt. A 2000/01-es tanévben a 10 083 főiskolás közül 838, vagyis 8,31% volt magyar nemzetiségű. Az 1999/2000-es tanévben 910 főiskolai hallgató szerzett oklevelet Vajdaságban, közöttük 106 (11,65%) magyar. Kétnyelvű, azaz részben magyar, részben szerb oktatásban 423 hallgató részesült, ami a magyar hallgatók 50,12%-a az összes felsőoktatási intézményben.

Az Újvidéki Egyetem (1960-ban alakult állami intézmény) 13 karának 67 szakán 2107 tanár és munkatárs dolgozott a 2004/05-ös tanévben, 8,27%-uk magyar. A hallgatók státusa kétféle lehet: államilag támogatott vagy önköltséges. Az önköltségesek tandíja karokként változik, attól függően, hogy ex-katedra előadásokat hallgatnak (olcsóbb), vagy sok a laboratóriumi és egyéb felkészítés (drágább, pl. az orvosi).

A jelenleg tapasztalt aránytalanságok miatt – melyekre fentebb rámutattunk –, a *főiskolákra* a 2000/2001-es tanévben viszonylag kevés magyar hallgató iratkozott. A 10 083 főiskolai hallgató 80,1%-a szerb nemzetiségű volt, és csak 8,3%-a magyar. A főiskolai tanárok összes száma 239 volt, ennek 74%-a szerb nemzetiségű, 7,9%-a magyar. A 2000/01-es tanévben az *egyetemen* 34 338 hallgató tanult, ennek 71%-a szerb nemzetiségű volt, és 5,7%-a magyar. Posztgraduális képzésben 952 fiatal vett részt, de csak 8%-uk volt magyar. Az Újvidéki Egyetemen állandó munkaviszonyban összesen 2107 egyetemi tanár és előadó oktatott, 71%-uk szerb nemzetiségű volt, és 7%-uk magyar.³³

³³ Adat és címlista a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság kiadványában: A társadalomtudományok jugoszláviai magyar művelői, Atlantis, Újvidék, 2000.

20. táblázat

A vajdasági főiskolások a 2004/2005-ös tanévben³⁴

Intézmény	Összes főiskolás	Összes magyar főiskolás	Elsőéves főiskolás	Elsőéves magyar főiskolás
Ügyviteli Főiskola, Újvidék	2 770	48	1 400	24
Műszaki Főiskola, Nagybecskerek	944	99	342	32
Műszaki Főiskola, Újvidék	961	44	320	27
Műszaki Főiskola, Szabadka	816	470	304	278
Óvóképző Főiskola, Újvidék	415	36	162	24
Óvóképző Főiskola, Szabadka	450	121	151	51
Óvóképző Főiskola, Mitrovica	339	2	150	2
Óvóképző Főiskola, Nagyikinda	360	16	130	7
Óvóképző Főiskola, Fehértemplom	446	8	184	4
Összesen	7 501	844³⁵	3 143	449

21. táblázat

Vajdasági hallgatók az egyetemi szintű képzésben a 2004/05-ös tanévben³⁶

Egyetemi kar	Összes egyetemi hallgató	Magyar egyetemi hallgatók	Elsőéves egyetemi hallgatók	Elsőéves magyar egyetemi hallgatók
Művészeti Akadémia, Újvidék	811	60	188	10
Közgazdaság-tudományi Kar, Szabadka	5 624	728	1254	161
Testnevelési Kar, Újvidék	1 063	29	267	8
Műszaki Tudományok Kara, Újvidék	7 183	250	1 692	64
Bölcsészkar, Újvidék	3 683	134	999	31
Építőmérnöki Kar, Szabadka	633	128	187	34
Orvostudományi Kar, Újvidék	3 103	169	407	29
Mezőgazdasági Kar, Újvidék	3 123	142	570	42

³⁴ A Tartományi Oktatásügyi és Művelődési Titkárság adatai.

³⁵ A magyarok részaránya az összes főiskolához viszonyítva 11,25%.

³⁶ A Tartományi Oktatásügyi és Művelődési Titkárság adatai.

Természettudományi Kar, Újvidék	3 909	164	852	49
Jogtudományi Kar, Újvidék	4 892	158	874	27
Mihajlo Pupin Műszaki Kar, Nagybecskerek	2 239	105	489	18
Technológiai Kar, Újvidék	1 128	38	166	10
Tanítóképző Kar, Zombor	768	193	171	35
Összesen	38 169³⁷	2 298³⁸	8 116	518

Összehasonlításul álljon itt a többi tartományi nemzetiségi kisebbség felsőoktatási statisztikája is. Erre csak a főiskolák adatai alkalmasak, mert az egyetemi karokon már csupán a magyarok és a szlovákok tanulnak részben anyanyelvükön.

22. táblázat

A kisebbségek részvétele a főiskolai oktatásban (2002/03)

Főiskola neve	Össz.	Főiskolás				
		magyar	szlovák	román	ruszin	horvát
Műszaki Főiskola, Újvidék	1 136	24	26	-	4	-
Műszaki Főiskola, Szabadka	878	444	10	2	9	32
Műszaki Főiskola, Nagybecskerek	844	78	13	9	4	5
Ügyviteli Főiskola, Újvidék	4 243	160	58	2	19	23
Óvóképző Főiskola, Újvidék	454	42	14	-	7	4
Óvóképző Főiskola, Nagykikinda	248	17	-	-	1	-
Óvóképző Főiskola, Mitrovica	277	2	3	-	2	2
Óvóképző Főiskola, Fehértemplom	364	6	3	46	-	-
Óvóképző Főiskola, Szabadka	303	94	1	-	-	12
Főiskolák összesen	8 747	867	128	59	46	78

³⁷ A költségvetési eszközök terhére 25 959, önköltségesen 12 210.

³⁸ Részarányuk az összes egyetemisták számában 6,02%.

Oktatás kisebbségi nyelven, felső szinten Vajdaságban főleg a két- vagy hároméves főiskolákon folyik. Az összes főiskolás számához viszonyítva a kisebbségi nemzetek részaránya így alakult: 9,91% magyar, 1,46% szlovák, 0,89% horvát, 0,67% román, 0,52% ruszin. Ezek az arányok csak jelentéktelenül változnak évről évre.

A vajdasági magyar nyelvű felsőoktatás részét alkotják az anyaországi főiskolák kihelyezett tagozatai is, erről a kategóriáról az egyetemi törvény nem rendelkezik. Ennek ellenére már 1996/97 óta működnek – nem legálisan. Jogilag konzultációs központként kezelik őket.

23. táblázat

Összegezõ felsőoktatási statisztika (2004/05)

Oktatási szint Oktatási nyelv	Szülőföldön			Magyarországon		Össze- sen
	Egye- tem	Fő- iskola	Kihelye- zett kép- zések	OM HTMF ³⁹ ösztön- díjas	Nem OM HTMF ösztöndí- jas	
Magyar nyelven tanuló hallgatók	1 149	591	295	500 (becslés)	500 (becslés)	3 035
Szerb nyelven tanuló magyar hallgatók	1 149 ⁴⁰	253 ⁴¹	–	–	–	1 402
Magyar hallgatók %-os részaránya	6,02%	11,25%	100%	–	–	
Magyar nemzetiségű hallgatók összesen	2 298	844	295	1 000 (becslés) ⁴²		4 437
	3 437					

³⁹ A Magyar Oktatási Minisztérium határon túli magyar felsőoktatásának ösztöndíjasa, az ösztöndíj odaítéléséről a régióbeli Ösztöndíj Tanácsok és az OM megfelelő osztálya dönt.

⁴⁰ Az összes egyetemista száma Vajdaságban az állami karokon 38 169.

⁴¹ Az összes (állami) főiskolás száma 7501.

⁴² A magyarországi Oktatási Minisztérium Oktatás-statisztika Évkönyvének 30. oldalán jegyzik, hogy a 2004/05-ös iskolaévben 714-en tanultak Magyarországon a felsőoktatásban. Rajtuk kívül ott tanulnak még a letelepedettek és a kettős állampolgársággal rendelkezők is, de az utóbbiak származását nem ismerjük.

Magyar nyelven tanuló magyar hallgatók %-a	59%	100%	–
Magyar hallgatók %-a az összes hallgatói létszámban ⁴³	7,47 %	–	–

A vajdasági egyetemi karokon és főiskolákon munkaviszonyban levő magyarul tudó tanárok és tanársegédek száma (207) a vajdasági lakosság összetételében a magyarok részaránya alatt van: a főiskolákon a tanárok 17,13%-a magyar, az összes egyetemi tanárnak pedig csak 7,74%-a magyar. (A szám nem foglalja magába azokat a nyugalmazott tanárokat, akiket alkalmakként visszahívnak dolgozni az egyes karokra.) Átlagéletkorukat tekintve a tanárok fiatalabbak a főiskolákon, mint az egyetemi karokon. Magyar nyelven oktató tanársegédnek alig jelentkezik valaki, sok helyen hiányzik az utánpótlás.

3.4.3. Szakok, szakmák szerinti megoszlás

A magyar hallgatók Vajdaságban 10 felsőoktatási intézményben mintegy 25–30 szakon tanulhatnak magyarul. A szakok száma nem adható meg pontosan, mert változó: az érdeklődéstől és a tantervektől függően nyitják meg. Általános tendencia, hogy a szakok száma növekszik.

⁴³ Az összes felsőoktatási intézményben a hallgatói létszám (a magánintézményeket nem számítva) 45 965.

24. táblázat

A vajdasági magyar nyelvű felsőfokú képzések (2004/05)

	Intézménynév	Székhely	A magyar hallgatók száma	Szakok
<i>Állami</i>				
1.	Újvidéki Egyetem Közgazdasági Kar	Szabadka	728	Agrárgazdaságtan és agrobiznisz, Európai gazdaságtan és biznisz, Pénzügyi és biztosítási szak, Kvantitatív gazdaságtan, Marketing, Menedzserképző szak, Ügyviteli információs rendszerek, Számvitel és revízió, Kereskedelem (9 szak)
2.	Újvidéki Egyetem Zombori Tanítóképző Kar Szabadkai Tagozat	Szabadka	193	Osztálytanító
3.	Újvidéki Egyetem Bölcsészstudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék	Újvidék	134	Magyar nyelv és irodalom
4.	Újvidéki Egyetem Építőmérnöki Kar	Szabadka	128	Szerkezet-építőmérnök Vízépítési szak (hidraulika, hidrológia, vízgazdálkodás) Településrendezési- közművesítési Közlekedés- építőmérnöki szak (4 szak)
5.	Újvidéki Egyetem Színművészeti Akadémia	Újvidék	60	Színész szak minden második évben
6.	Műszaki Főiskola	Szabadka	470	Villamossági, gépészeti és informatikai szak (3 szak)
7.	Óvóképző Főiskola	Szabadka	121	Óvodapedagógus
8.	Belgrádi Egyetem Hungarológiai Tanszék	Belgrád	...	Magyar nyelv és irodalom

<i>Magyarországi kihelyezett</i>				
9.	Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kar Kertészmérnöki Szak Határon Túli Levelező Tagozata – Konzultációs Központ	Zenta	166	Kertészmérnök
10.	Gábor Dénes Főiskola – Konzultációs Központ	Szabadka	128	Műszaki informatika, Műszaki menedzser
	Összesen karok/ főiskolák	Székhely	Hallgatók száma	Szakok száma
	10	4	2128	24

Az elhelyezkedés a munkaerőpiacon a felsőoktatásban szerzett szakmától függ. Éppen ezért érdekelt bennünket, hogy a magyar hallgatók esetében a szakok megválasztásakor a hagyományos természettudományi, mérnöki orientáltság van-e jelen, vagy a választásban inkább a tannyelv a szempont. A legtöbb magyar hallgató a közgazdasági, mérnöki (műszaki) és pedagógiai képzésben vesz részt, s ebben nyilván szerepet játszik a képzések földrajzi közelsége is (Szabadka és részben Újvidék). A pedagógusképzést is (főleg a tanítóképzést) nagy számban választják a magyar nemzetiségűek; ez azonban mégsem oldotta meg a magyar nyelvű oktatók hiányát. Ennek oka egyrészt, hogy a tanárképző szakokon nem magyar nyelven oktatnak (a Természettudományi-matematikai Karon pl. 2-3 általános tantárgy van magyarul), másrészt pedig a hallgatók egyenlőtlenül oszlanak meg az óvodapedagógusi és a középiskolai tanárképzés között. Míg az előbbinél kielégítő a jövőendő pedagógusok száma, az utóbbinál egyes szakok esetében már súlyos hiány tapasztalható. A jogászképzésben, az egyes bölcsészeti szakokon (szociológia, pszichológia, pedagógia, történelem) és a mezőgazdasági képzésben is a magyar hallgatók alulreprezentáltak. A korábbi empirikus kutatások kimutatták, hogy szakválasztásban a hallgató

szakmai érdeklődésén kívül döntő az oktatási intézmény közelsége, sőt tannyelve is.⁴⁴

Részben kielégítő a felsőoktatási tudományos káderek száma a mérnöki, természettudományi és az orvosi szakon. Nagy a hiány azonban a jogi és minden társadalomtudományi szakon. Mivel pedig a pedagógusképzésben és más humán tudományok terén szeretnénk a magyar felsőoktatási hiányt pótolni, fontos lépésnek tartjuk már a közeljövőben az anyaországban jelenleg doktoranduszképzésen levő vajdasági fiatalok és a magyarországi vendégprofesszorok bekapcsolását az oktatásba.

3.4.4. A felsőoktatásban tanuló magyar fiatalok területi megoszlása

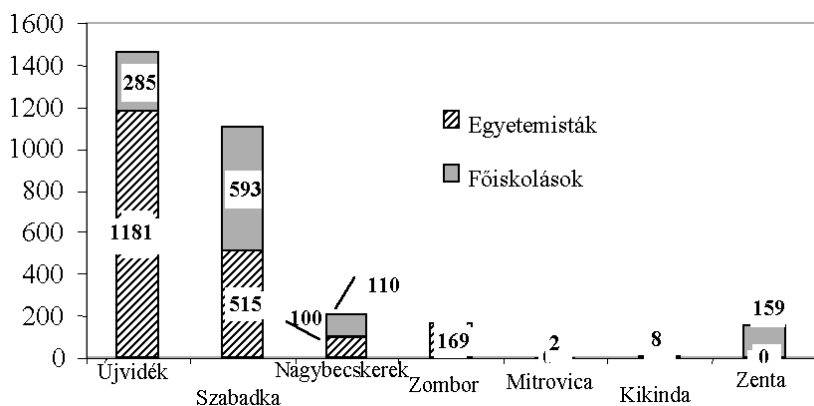
A vajdasági állami felsőoktatási intézményekben a magyar nemzetiségű hallgatók számának eloszlása helységek szerint a következő: legtöbb egyetemi és főiskolai hallgató, valamint kihegyezett tagozatos Szabadkán tanul, ezt követi Újvidék, ahol az egyetemisták száma jóval nagyobb, mint a főiskolásoké.⁴⁵ A grafikon azt jelzi, hogy a magyar fiatalok szívesen tanulnak anyanyelvükön, viszont egyetemi szinten nincs elég magyar tagozat. A felsőoktatási intézmény megválasztásakor a magyar érettségizők Újvidék, Szabadka, Szeged, Zenta helységek közül választanak. Az utóbbi évek tapasztalata azt mutatja, hogy nőtt Szabadka vonzásterülete.

⁴⁴ Lásd a Határon Túli Oktatási Programiroda kutatását 2002-ben Papp Z. Attila koordinálásával. A kérdőívezést a vajdasági magyar fiatalok között a Magyarságkutató Tudományos Társaság végezte.

⁴⁵ A Tartományi Oktatásügyi és Művelődési Titkárság adatai.

11. ábra

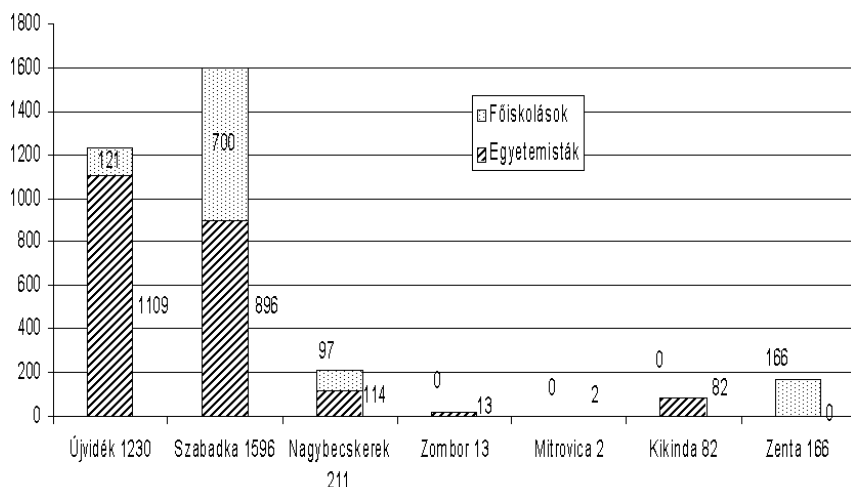
A magyar egyetemi és főiskolai hallgatók területi megoszlása Vajdaságban (2000/01)

2000-ben az újvidéki állami felsőoktatási intézményekben csaknem 1500 hallgató tanult, Szabadkán pedig kb. 1100. Három év múlva a helyzet megváltozott: 2003-ban Szabadkán már csaknem 1600 volt a számuk, Újvidéken pedig 1230. Ennek az lehet az oka, hogy a magyar fiatalok szívesebben választották a magyar vagy részben magyar tannyelvű intézményeket, de közrejátszhatott az olcsóbb albérlet és a könnyebb utazási lehetőség is.

12. ábra

A magyar egyetemi és főiskolai hallgatók területi megoszlása Vajdaságban (2003/04)

3.4.5. A pedagógusképzés fontossága

A jugoszláviai magyar nyelvű óvóképzés az újvidéki óvóképzővel kezdődött az 1952/53-as tanévben. 1973-ban a középfokú óvóképzést főiskolai szintre emelték. 1974-ig 293 magyar fiatal szerzett óvónői oklevelet, s ez nagymértékben enyhítette az óvodák munkaerőhiányát. 1975 és 1993 között Szabadkán is folyt főiskola szintű magyar óvóképzés, miközben megalakult a magyar tanítóképző kar is. 1993-tól kezdve az átszervezett óvóképzésben Szabadkán két tannyelven folyt az oktatás.

A második világháború után a magyar tannyelvű iskolákban jelentős tanítóihiány mutatkozott. Rövid ideig ezt *tanítói* tanfolyamokkal kívánták pótolni, de már 1945-ben beindult a tanítók négyéves képzése magyar nyelven is a nagy múltú, 1778-ban alapított szabadkai tanítóképzőben. 1948-ban ez az intézmény magyar tannyelvűvé vált, 1957-ben azonban ismét egyesítették a szerbhorvát tannyelvű tanítóképzővel. Az 1947 és 1952 között fennálló magyar tanítóképzésnek köszönhetően 110 okleveles ta-

nítóval gyarapodott a magyar nyelvű oktatás. 1975-ben a szabadkai tanítóképző Pedagógiai Akadémiává alakult át, a tanítók képzése a 4+2-es szemeszteres rendszerben folyt két nyelven. 1994 végéig kb. hétszázan szereztek tanítói oklevelet a magyar tagozat hallgatóiként.⁴⁶

Az általános iskolai *tanárok kétéves* képzése az újvidéki tanárképző főiskolán 1946-ban indult meg. Erről a főiskoláról zömmel kétszakos tanárok kerültek ki. 1959-ben Újvidéken a Bölcsésztudományi Karon megalakult a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, melyen később volt egy kétéves szakosítás is a magyar általános iskolák szükségleteinek fedezésére. 1963 és 1975 között 123-an fejezték be a kétéves első fokozatot, s ezzel a végzettek általános iskolai magyar szakos tanári képesítést szereztek. (1973-ban egy átalakítási folyamat vette kezdetét, amely egyesítette az általános iskolai és a középiskolai tanárképzést.) Az 1967/68-as tanévben a nagybecskereki tanárképző főiskolán is – szabadkai tanárok bevonásával – megkezdődött a magyar tanárképzés. Az 1968-ban megalakult Hungarológiai Intézet (az Újvidéki Egyetem Bölcsésztudományi Karán) 1969-től – többek között – megszervezte az egyetemi oktatók képzését. A Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken 1961 és 1973 között 416 magyar szakos tanár szerzett oklevelet.

1978-ban tanárképző főiskola nyílt Szabadkán, a matematika, fizika-vegytan és magyar, illetve szerb-horvát (mint környezetnyelv) szakos tanárok képzésére. Teljes kibontakozását lehetlenné tette, hogy megszüntették a főiskolai tanárképzést, de még így is 229 magyar hallgató szerzett tanári oklevelet.

A hetvenes évek elejétől az Újvidéki Egyetem Bölcsész tudományi Karon, majd később a Természettudományi Karon is a tanári pályára készülő magyar egyetemi hallgatók számára lehetővé tették, hogy néhány tantárgyat (a pedagógiát, pszichológiát, szociológiát, részben a módszertant, később pedig a politikai gazdaságtant és a honvédelmet) anyanyelvükön hallgassák és vizsgázzanak. Ezek a két tannyelvű pozitív folyamatok azonban 1993-ban teljesen elsorvadtak. A 2005/06-os tanévtől kezdve a

⁴⁶ Dr. Tóth Lajos adatai.

Tartományi Oktatási Titkárság támogatásával e lehetőséget 3 tantárgy esetében ismét megadták.

1993-ban az egész Szerb Köztársaság területén áttértek a négyéves egyetemi szintű tanítóképzésre. Ez a hivatalos szerveknek alkalmul szolgált, hogy a magyar nyelvű tanítóképzést Zomborba helyezték át, noha Zombor vonzásterülete a magyar fiatalok számára kicsi.⁴⁷ Ekkor a tanítóképzőbe iratkozott magyar fiatalok száma jelentősen megcsappant; kevés tantárgyat tanulnak magyarul. Az értelmiség sürgette a magyar tanítóképzés visszahelyezését Szabadkára. A vajdasági magyar politikai közvélemény is szándékos jogtiprásként fogta fel azt az 1993-as szerbiai kormányhatározatot, amely a magyar tanítóképzést Szabadkáról Zomborba helyezte át.

1997-ben Szabadkán megnyílt a Zombori Tanítóképző Kar kihelyezett magyar tagozata, s az egyetemi hallgatók száma azonnal megnőtt, s ez az 1999/2000-es, valamint a 2000/01-es tanévben is folytatódott. Nőtt az érdeklődés a magyar nyelvű Óvóképző iránt is. A szabadkai önkormányzat 2003 elején kérvényezte a Tartományi Oktatásügyi Titkárságnál egy önálló Pedagógiai Kar megnyitását. A Szabadkán tervezett Tanítóképző Karon⁴⁸ – a főiskolát befejezett, továbbképzésre jelentkezőkkel együtt – kb. 300 hallgatóra számítunk.

25. táblázat

Magyar hallgatók a szabadkai pedagógusképzésben

Intézmény	1999/2000-es tanév	2000/2001-es tanév	2002/03-as tanév
Óvóképző Főiskola	105	124	94
Tanítóképző Kar	157	169	154
Összesen	262	293	248

⁴⁷ Szabadka és környéke a vajdasági tömbmagyarság jelentős városa, földrajzi, szellemi és demográfiai szempontból egyaránt, ezzel szemben a szerb–horvát–magyar hármastár közeliében levő Zomborban és környékén alig 10% magyar él; ennek következtében drasztikusan kevesebb magyar hallgató jelentkezett a tanítói szakra.

⁴⁸ Lásd a szabadkai önkormányzat 2002-ben készült elaborátumát egy pedagógiai kar szükségességéről.

Akárcsak a többi vajdasági felsőoktatási intézményben, a tanítóképző esetében is gondot okoz a magyar, állandó munkaviszonyban dolgozó, kinevezett tanárok biztosítása. A saját tanárállományon kívül más karokról is alkalmaznak előadókat (elsősorban az újvidéki bölcsészkarról és a szabadkai felsőoktatásból).

26. táblázat

A szabadkai tanítóképzős hallgatók összetétele (2003/04)

Hallgatói évfolyam	1.	2.	3.	4.	Végzősök (abszolvensek)
ÖSSZESEN	29	29	36	66	66
Tandíjmentesek	20	28	34	65	65
Önköltségese	9	1	2	1	1
Férfi	2	2	5	13	9
Nő	27	27	31	53	57
Első alkalommal beiratkozottak	29	29	28	66	61
Ismétlők	–	–	8	–	5
Nemzeti hovatartozás	magyar 28 jugoszláv 1	magyar 29	magyar 36	magyar 40 szerb 22 jugoszláv 5 montenegrói 1	magyar 40 szerb 14 jugoszláv 6 horvát 3 bunyevác 2 zsidó 1
Továbbképzésen van			94	88	
Mind	29	29	130	154	66
Összesen	408				

A pedagógushiány külön gond a magyar közoktatásban. Az osztálytanítók számát tekintve Vajdaság iskoláiban jobbára kielégítő a helyzet (kivéve a szórványfalvakat, ahol a tanulók és a tanítók száma is megfogyatkozott). Mind nagyobb hiány mutatkozik azonban a magyar tagozatokon oktató tanárokból; ez az általános iskolákra és a középiskolákra egyaránt jellemző a tartomány egész területén. A szakmai és a tudományos közvéleményt már régóta fog-

lalkoztatja a tanítóképző karokon különböző új szakcsoportok bevezetése, illetve egy pedagógiai kar létrehozásának a gondolata.

A magyar osztályokban tanító általános és középiskolai tanárok többsége szerb nyelven végezte tanulmányait, nem ismeri tantárgya magyar terminológiáját, sokuk pedig nem részesült pszichológiai-pedagógiai, illetve módszertani képzésben. Ugyancsak hiányzik a magyar, illetve a kétnyelvű oktatás jelenségének folyamatos kutatása. A civil szervezeteket és tudományos társaságokat⁴⁹ leszámítva, amelyek oktatás- és kisebbségsszociológiai kutatásokkal foglalkoznak, nincs mérvadó intézet ezen a téren.

A legtöbb magyar tanár a tömbben, Szabadkán, Magyar-kanizsán és Topolyán hiányzik. A szakok szerinti tanerőhiány azt mutatja, hogy sürgősen pótolnunk kell Vajdaságban a magyar ajkú matematikatanárt, az angol szakost, műszaki nevelés és zenei nevelés tanárának hiányát. A szabadkai Tanítóképző Kart a Tartományi Képviselőház döntése alapján 2004-ben bejegyezték, a hallgatók beírását azonban csak 2006 őszétől tervezik, mert az Újvidéki Egyetem Tanácsa a Szerb Oktatási Minisztérium ajánlására csak 2005 decemberében vette fel egyetemi rendszerébe. E magyar tannyelvű kar akkreditálásához szükség lesz még, hogy a tantervben elfogadott tantárgyak 70%-a esetében még az akkreditálás előtt kinevezzék és munkaviszonyba felvegyék a szaktanárokat, és fel kell újítani és szerelni az e célra szóba jövő szabadkai műemlék jellegű épületet, ami többéves beruházást igényel. Szükség van a vajdasági magyar pedagógusképzés folyamatos intézményes támogatására a szerb minisztérium és a magyar állam részéről is (épület és infrastruktúra, a tanárok fizetésének kiegészítése, külön ösztöndíj-támogatások).

Az új magyar Tanítóképző Kar otthona lehet a magyar humán tudósok és értelmiségiek kinevelésének a legkülönbözőbb, rugalmas szakirányokkal. Mielőbb meg kell kezdeni az állandó tanárok és perspektivikus káderek felvételét a Tanítóképzőbe. Fontos lesz a diák és oktatói mobilitás az anyaország és a vajdasági oktatókáderek között, ennek egyik része a rendszeres szakmai

⁴⁹ Magyarságkutató Tudományos Társaság, a vajdasági módszertani központok, pedagógusszervezetek.

egyeztetés. Szorgalmazzuk a kapcsolatot a Szegedi Tudományegyetemmel és a régió tanító- és tanárképző karaival közös kutatási és tanítási együttműködést közös szakok, vendégtanárok, tanárcsere formájában.

4. Vajdasági magyar felsőoktatás intézményfejlesztésének lehetőségei a szerb felsőoktatás megreformálása közepette

4.1. Szerbia Európa küszöbén?

A nemzetközi felsőoktatási tendenciáknak megfelelően a Bolognai Nyilatkozat előírásait következetesen kell alkalmazni Szerbiában is.⁵⁰ A közeljövőben döntő lesz, hogy a vajdasági karok milyen rugalmasan tudnak bekapcsolódni és alkalmazkodni a reformkezdeményezésekhez. A magyar felsőoktatás átalakulását, fejlődését és korlátait a következő tényezők is befolyásolják: a délvideki magyarság demográfiai folyamatai (a tanulók száma), a hallgatói bázis mennyiségi és minőségi jellemzői és ambíciói, a magyarul tudó tanári állomány összetétele, kreativitása.

A felsőoktatás-fejlesztés további lépéseit szociológiai és gazdasági tényezők határozzák meg: a munkaerő-piaci (szakmakedesleti) prognózisok, a fiatal korosztály szakmaválasztási preferenciái és továbbtanulási szándéka, valamint a felsőoktatás-fejlesztés infrastrukturális és pénzelési lehetősége. A multietnikus egyetemek alapításának európai tanulságai fontosak lehetnek számunkra, sok vonatkozásuk egy vajdasági egyetem alapításában is érvényes lehet.⁵¹

⁵⁰ Szerbia 2003 szeptemberében aláírta a Bolognai Nyilatkozatot, 2005 augusztusában pedig meghozta a Felsőoktatási törvényt.

⁵¹ Lásd a Berényi Dénes akadémikus irányításával létrejött nemzetközi projektum eredményeit (2001 és 2004 között) *A határon túli magyar felsőoktatási és kutatásfejlesztési tevékenység támogatásának vizsgálata* címmel (5/150/2001 NKFP projektum). *A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk* című kutatásban hasonló megfogalmazásban jelentkezik a feltüntetett hatpontos megállapítás. A nemzetközi többnyelvű karok helyszíni vizsgálatát Kozma Tamás és munkatársai végezték a projektum keretében.

– A kisebbségi és többnyelvű oktatási intézmények Európa középső és keleti felében az 1989/90-es fordulat szülöttei. Az új, neoliberális felsőoktatási politika a helyi-területi kezdeményezések szabadságát, de egyúttal a felsőoktatás privatizálódását is jelentette. *A szerbiai/vajdasági magyarok a balkáni háború miatt elmulasztották a történelmi pillanatot a többnyelvű felsőoktatás bevezetése terén, ezért máig küszködnek a magyar tannyelvű karok és tagozatok intézményes megalakításával.*

– Az új egyetem alapításakor Vajdaságban is, mint mindenütt, nélkülözhetetlenek a határ menti és a határon átívelő kapcsolatok. Ez eddig elégtelen volt, s csak az *anyaország határain kívülre helyezett képzéseket* jelentette konzultációs központok formájában; ezek integrálódása a szerbiai oktatási rendszerbe nehézkes.

– *A tervezett új magyar karok székhelye célszerű helyen, kijelölése pedig jelképes helyen legyen, és tartalmazzon történelmi utalásokat* (pl. egy nemzeti közösség történelmi bölcsője, természetes demográfiai vonzásköre). Az egyetem épülete szimbolizálja az alapító közösség történeti jogérvényesítését és a jövő felé fordulást, az intézmény nevének megválasztása pedig tükrözni fogja azt az erőviszonyt, amely az alapítók és a többségi társadalom reprezentánsai között kialakul.

– *Szakemberek becslése szerint a kisebbségi, ugyanakkor (a törvény által megkövetelt) többnyelvű intézmények Szerbiában csak állami támogatással tudnak fennmaradni. Az állam és a civil szféra közt alapítványok közvetíthetnek.*

– A kezdeményező helyi-regionális elit akkor sikeres, ha állami jogosítványokat szerzett, ugyanakkor azonban maga mellett tudja a helyi közeg meghatározó (nemzetiségi, önkormányzati és vezető politikai) csoportjainak támogatását is. *Intézményalapítási törekvéseiket a politikai színtéren mint kisebbségi jogvédelmet és mint regionális fejlesztést jelenítik meg.* Ez utóbbi esetben a többségi társadalom egyes tagjainak támogatását is elnyerheti.

– *A vajdasági felsőoktatásban a változások hordozói karizmatikus, tudós, de a nyilvánosság előtt nem fellépő egyéniségek.* Vállalják a kezdeményezéssel járó munkát, kockázatot, de azoknak a tisztségviselőknek segítségére és korábban elért tekintélyére, sikereire is építhetnek, akik a belgrádi körökkel kapcsolat-

ban vannak. Segítségükkel állami támogatás nyerhető/kényszeríthető ki, és intézményüket a demokratikus politikai környezetben is elfogadtatják. A Szerb Köztársasági Oktatási Minisztérium jelenlegi álláspontja szerint nem kell finanszírozni külön a magyar nyelvű felsőoktatást.

A szerb jogszabályok a vajdasági felsőoktatási intézmények létrehozására és működtetésére vonatkozóan jelenleg kétszintűek: tartományiak és köztársaságiak.⁵² Az ún. omnibusztörvény alapján a tartományban lévő állami karok alapításának joga az autonóm tartomány hatáskörébe tartozik, de ha az Újvidéki Egyetem keretei között alakulna meg, az Egyetem jóváhagyása is szükséges. A szerbiai jogszabályok a belföldi alapítást preferálják, s ez az egyetemek létrehozására is vonatkozik: külföldi jogi személy csak egyetemi szintű kart (fakultást) alapíthat, a belföldi jogi személy egyetemet is. A külföldi egyetemek kihelyezett tagozataira nem tér ki a törvény.

Egy kar működését akkor engedélyezi a szerb köztársasági vagy a tartományi kormány, ha eleget tesz az alábbi oktatói, tárgyi és anyagi feltételeknek:

- a) akkreditált stúdiók (a Szerb Kormány Akkreditációs Bizottsága adja ki);
- b) oktatói állomány – az induló karon az oktatók kétharmada teljes munkaidőben már munkaviszonyban van⁵³ (illetve nyilatkozatban kötelezettséget vállal);
- c) infrastrukturális, tárgyi feltételek⁵⁴ (megfelelő épület, laboratóriumok, előadótermek, könyvtár stb., s a Bolognai Nyilat-

⁵² A jugoszláviai oktatási rendszert jelenleg az alábbi törvények szabályozzák: Kisebbségügyi törvény (Szövetségi Parlament – 2002. február vége); Omnibusztörvény (Szerbiai Parlament – 2002); Felsőoktatási törvény (Szerbiai Parlament – 2005).

⁵³ Lásd a Köztársasági Oktatási Minisztérium jogszabályát a 2004. augusztus 19-i Hivatalos Lapban.

⁵⁴ Jelenleg az Oktatási Minisztérium határozza meg, két idevágó miniszteri rendelet szabályozza: az állami alapítású egyetemek munkafeltételeiről szóló rendelet (1995. március 31.) és az állami alapítású főiskolákra vonatkozó, a tanulmányi költségekhez való állami hozzájárulás mércéit tartalmazó rendelet (Hivatalos Közlöny 1995/10.).

kozat értelmében egyetemista kollégiumok és sportlétesítmények is szükségeseek);

- d) pénzügyi feltételek – az első évfolyamra tervezett hallgatói szám költségeinek fedezését bizonyító banki kivonat.

A szerbiai felsőoktatás-politika Milošević idejében csak deklarativan és demagógiából foglalkozott a reformtörekvésekkel. Šešelj, a radikális pártvezér, a hágai törvényszék jelenlegi vádlottja mindent megtett, hogy törvényekkel visszaszorítsa az egyetemek legkisebb fokú önállóságát is, felmorzsolja tekintélyüket; a rendszer okkal tartott az egyetemisták mozgalmától és az akadémiai szféra szaktekintélyeitől.

A demokratikus fordulat (2000 októbere) után néhány hónappal elkezdődött a szerb oktatás reformja a közoktatás és a felsőoktatás szintjén. Az akadémiai körök már korábban, még Milošević diktatúrája alatt kénytelenek voltak alternatív egyetemi hálózatot létrehozni, amelyben szabadon és demokratikusan kezdehették meg a felsőoktatás reformját. Ez a belgrádi szervezet külföldi támogatással indult, és ma is létezik. Az Alternatív Akadémiai Oktatáshálózat⁵⁵ a felsőoktatás átszervezésének technikai problémakörében elsősorban informatív, majd koncepció-kialakítási és publikációs tevékenységét folytatva Unesco-Chair for University Management tanszékeként is működik. Maga köré csoportosítja a szak- és akadémiai értelmiséget, az egyetemistákat, a civil szervezeteket; nemzetközi konferenciákat szervez, és miniszteri kapcsolattartóként is fontos szerepet játszik az új felsőoktatási törvény kidolgozásában, a nyilvános viták levezetésében. A Szerb Kormány még Zoran Đinđić miniszterelnöksége idején megalakította a Felsőoktatási Nemzeti Tanácsot⁵⁶, melynek feladata volt az egyetemi körökkel együtt megkezdeni az oktatási reformot. Az Oktatási Minisztérium magára vállalta a költségvetési források megtervezését és elosztását; az intézmények licenzálását és adminisztratív ellenőrzését; a Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság működtetését, a diplomahonosítási folyamat bevezetését a Lisszaboni Konvenció alapján. Szakmai kérdésekben

⁵⁵ Alternativna akademska obrazovna mreža – AAOM

⁵⁶ Nacionalni savet za visoko obrazovanje

azokra a szakértőkre hivatkoznak, akik a Felsőoktatási Nemzeti Tanács tagjai. E Tanácsnak a feladata – az egyetem autonómiájához híven –, hogy kidolgozza a felsőoktatási fejlesztési programot; megalkossa az akkreditációs kritériumokat és szabványokat, valamint javaslatot tegyen a felvételi és finanszírozási politikára. Az európai kreditrendszerrel (ECTS) 2002 decemberében az AAOM adott ki útmutatót, amellyel elkezdődhetett a felsőoktatási intézmények önkéntes evaluációja is.⁵⁷

A Szerb Egyetemi Oktatási Tanács (jelenlegi neve: Felsőoktatási Nemzeti Tanács) 2003. január 13-án döntést hozott a Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság megalapításáról. Ez a Bizottság kidolgozta a szükséges standardokat és az eljárás elemeit, majd megküldte azokat a Tanácsnak.⁵⁸ A *Felsőoktatási akkreditáció útmutatásai és kritériumai* című dokumentum tartalmazza a felsőoktatási intézmények alapításához szükséges standardokat és szabályokat, az evaluáció folyamathoz szükséges útmutatást a karok, a programok és az oktatómunka területén.

A munka összehangolását három konferencia végzi: az *Egyetemek Konferenciája*, az *Akadémiai és Gyakorlati Stúdiumok Konferenciája* és az *Egyetemisták Konferenciája*. Ők a Felsőoktatási Nemzeti Tanács partnerei.

A szerb felsőoktatás reformja ma a Bolognai Nyilatkozat szellemében folyik.⁵⁹ Az európai modellek közül talán a francia felsőoktatási modellhez hasonlítható legjobban. A reform céljai:⁶⁰

1. a felsőoktatás hatékonyságának növelése (lemorzsolódás helyett időben diplomázás);
2. az európai felsőoktatás tendenciáinak követése (új tanulmányi programok, minőség-ellenőrzés);

⁵⁷ Marinković-Nedučin R., P. Lažetić: *Evropski sistem prenosa bodova u visokom školstvu* – Vodić kroz ECTS, AAOM, Beograd, 2002.

⁵⁸ Uputstva i kriterijumi za akreditaciju visokog obrazovanja.

⁵⁹ Az aktuális szerb oktatási miniszter, Gašo Knežević 2003 szeptemberében írta alá a Bolognai Nyilatkozathoz való csatlakozást Berlinben, az Oktatásmiszterek Konferenciájába belépve.

⁶⁰ Lásd a 2002 végén megfogalmazott felsőoktatási koncepciót: *Koncepcija zakona o visokom školstvu*, Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje, Beograd, 2002. www.mps.sr.gov.yu

3. a piaci szükségleteknek megfelelő, új technológiát alkalmazó, multi- és interdiszciplináris programok egy egyetem tanzékei és karai között;
4. alkalmazott, gyakorlatias képzési oktatási programok;
5. a hallgató partnerként való bekapcsolása a tanulási folyamatba (kreativitásra ösztönzés).

A **cél** a Bolognai Nyilatkozat és a Lisszaboni Konvenció szellemében a kétciklusú stúdiumok (3–5 év), rugalmas programok, a kreditrendszer bevezetése (ez már sok felsőoktatási intézményben megtörtént), új diplomaforma kiadása (kiegészítő, kettős diploma), diplomahonosítási akkreditációs bizottság létrehozása, külső minőség-ellenőrzés bevezetése, valamint az a változás, hogy az egyetem a kizárólagos jogi személy, nem pedig a kar (fakultás). A kompetenciák/hatáskörök három szervezet között oszlanak meg:

- Az állam: alapít, akkreditál, egyesít, megszüntet, pénzel, ellenőriz/elismer (minőséget, képesítést), jogokat szavatol.
- A felsőoktatási intézmény: munkaviszonyt hoz létre, hallgatókat vesz fel, tanprogramokat ír elő, oktat, diplomát oszt, továbbképez. Diplomafokokozatok: akadémiai szinten (4+1+1 év), alkalmazott stúdiumokon (3+1 év), majd specializáción, magiszteri fokozaton és a doktorin.
- Szakértői csoportok: Felsőoktatási Nemzeti Tanács, Akkreditációs Központ és az Akkreditációs Bizottság.

Az elképzelés: a korporációs oktatási modell kialakítása (a tisztán piaci és a nyilvános szolgáltatási modell helyett), amelyben az egyetemeken belül léteznek a departman központok (odsek – több departman együttműködése inter- és multidiszciplináris programok tantervek koordinálása céljából). Felette áll még a kar (fakultás) mint rokon departmanok asszociációja (társulás), és meghatározott kötelezettségeket vállal a többi szervezeti egységek felé (könyvtár, számítógépközpontok, kutatólaboratóriumok, műhelyek, innovációs központok, egyetemista otthonok, étkezdé).

A Felsőoktatási Nemzeti Tanács már a 2005–2007 közötti időszakra új középtávú tervet készít, vagyis e törvényt a nemzetkö-

zi elvek tiszteletben tartásával alkalmazza, a 2010-ig szóló távlati terv pedig a felsőoktatás és a gazdasági igények összekapcsolását, a tudásalapú szükségletek kielégítését tervezi. A szerb oktatáspolitikában az eddigi egalitarista szemlélet elhagyása tapasztalható, miközben erősödik az elitista oktatáspolitikai szemlélet. Az esélyegyenlőségről ugyan még beszélnek a politikusok, de a tömegoktatás és a piaci igények figyelembevétele már a minőség korát jelentik:⁶¹ minőséget annak, aki megérdemli, nem pedig ugyanazt a minőséget mindenkinek.⁶²

4.2. Célok, megoldási alternatívák a vajdasági magyar felsőoktatási tervekhez

A magyar felsőoktatást illetően Szerbiában számos változás szükséges ahhoz, hogy a magyar kisebbség is európai szintű tudást szerezzen, ugyanakkor megőrizze nemzeti identitását, anyanyelvét és kultúráját. A jelenlegi törvény szerint Szerbiában csak szerb nyelvű főiskolai és egyetemi oktatás létezhet. Igaz, a felsőoktatási törvény 30 jelentkező esetén nem tiltja – és karok jóindulatú vezetői kérvényezhetik a Kormánytól – a magyar csoportok létrehozását. (Az előadások és gyakorlatok megtartása a magyarul tudó, vagy magyarul előadni hajlandó tanárok jóakaratától is függ.) Sürgős megoldást kell találni a magyar pedagógusképzés jelenlegi gondjaira, enyhíteni kellene a túlzott központosítást az oktatás területén, és erőteljesebben érvényesíteni a tartomány hatáskörét a felsőoktatás megszervezésében és támogatásában. Végül lehetőséget kell nyújtani a magyar kisebbségnek, hogy szakemberei és képviselői útján a Magyar Nemzeti Tanácsban és a helyi önkormányzatokon keresztül beleszóljon a kisebbség megmaradása szempontjából létfontosságú oktatási és nevelési kérdésekbe. (Az eddigi agyonközpontosított megoldások a gyakorlatban igencsak kisebbségellenesnek bizonyultak.)

⁶¹ Mandel Kinga tanulmánya, Regio, 15. évfolyam, 2004. 2. sz. 3–14. o.

⁶² Uo. 14. o.

A magyar nyelvű felsőoktatás időszerű feladatai:

1. A magyar középiskolai központok megszervezése Vajdaságban (legalább Szabadkán, Zentán, Újvidéken és Nagybecskerekben);

2. Az anyanyelvű felvételi vizsgákra való felkészítés megszervezése az összes vajdasági karokon és főiskolákon (ez növelné a magyar érettségizők továbbtanulási készségét);

3. Intézmények alapítása

a) A szabadkai Tanítóképző Kar beindítása 2006-ban;

b) Középtávon tervezni kell és fokozatosan létrehozni a teljes vagy részben magyar tananyelvű képzést azokon a felsőoktatási intézményeken, ahol empirikus lekérdezéssel megállapítottuk, hogy igény van rá. Így például szükség van magyar nyelvű üzleti-menedzseri főiskolára, óvóképzőre, tanítóképzőre, különböző humán szakirányú kétszakos tanárképzésre, felsőfokú mérnök-képzésre (építészmérnök és műszaki-informatikai képzés), felsőfokú mezőgazdasági-kertészeti képzésre (a zentai kihelyezett tagozat legalizálása), esetleg teológiai karra (magyar–horvát nyelven például a Hitoktatóképző Főiskola utódaként).

4. Magyarországi vendégprofesszorok fogadása, tankönyvek és jegyzetek kiadása, illetve behozatala;

5. Tervek a szakkollégiumok, könyvtárak, lektorátusok megnyitásáról;

6. Átgondolt támogatási és ösztöndíj-politika.

5. Tanulság – javaslatok

A vajdasági magyar iskolaprogram esélyeinek javításához fontosak a következő feltételek:

1. **A befektetések növelése és az életminőség javítása a régióban; munkahelyi/vállalkozási lehetőségek teremtése a szülőföldön;**

2. A közoktatásba beiratkozók **anyanyelven tanulásának serkentése** (megfelelő közoktatási hálózat, jól képzett oktatók, fejlett infrastruktúra és szakkönyvellátottság, szakkollégiumi rendszer, utaztatási lehetőség – iskolabuszok); magyar nyelvű ta-

nítói-tanári kézikönyvek és tankönyvek; a minőséges munka motiválása fizetésekiegészítéssel (ösztöndíjazásos alapon);

3. Növelni kell a magyarság képzettségi szintjét és az oktatás minőségét minden szinten – továbbtanulási szándék motiválása új ösztöndíj-támogatásokkal, tehetséggondozó programokkal, munkahelykilátásokkal;

4. Színvonalas magyar nyelvű **középiskola-központok** megszervezése (Szabadka, Zenta); **szórvány iskolaprogram** kidolgozása (a szórványban minden magyar tanuló részesüljön legalább rendszeres anyanyelvápolásban), magyar középiskolai/kollégiumi központok (Újvidéken és Nagybecskerekén);

5. Egy nemzeti felsőoktatási stratégia kidolgozása az anyaországi és a határon túli szakemberek közreműködésével az európai (Bolognai Nyilatkozat) tendenciák szellemében – *a magyar nyelvű felsőoktatást például teljes egészében kellene vizsgálni*;

6. Támogatni kell a magyar fiatalok **felsőoktatási intézményekbe való tömeges iratkozását** szülőföldjükön (felvételi előkészítés, a magyar/kétnyelvű karok támogatása és az összmagyar munkaerő-piaci igény elemzése);

7. A magyar pedagógusképzés folyamatos intézménytámogatása (Tanítóképző Kar Szabadkán és a tanárképzés Újvidéken) – épület-felújítás és a tanárok fizetésének kiegészítése. A magyar Tanítóképző Kar különböző, rugalmasan kezelt szakirányával bölcsője lehet a magyar humántudósok és értelmiségiek kinevelésének.

8. A magyar érdekeltségű **felnőttképzési formák** (átképzések, továbbképzések) **ésszerűsítése** az állami karok és civil szervezetek kezdeményezésére az egész életen át tartó tanulás támogatásával, a magyar oktatók kommunikációs és versenyképességének javításával;

9. A hallgatók és oktatók mobilitásának serkentése az anyaország és a vajdasági intézmények között rendszeres szakmai egyeztetésekkel. Előbb-utóbb versenyhelyzet *fog kialakulni a határ menti egyetemek között, ezért szükséges szorgalmazni a régiókapcsolatokat*, a Szegedi Tudományegyetemmel a kutatási és oktatási együttműködést (közös szakok nyitása, tanárcsere stb.). *Magas költségű szakok* (pl. orvos, főnővér, egyes termé-

szettudományok) vagy speciális, nemzetközi standardokra épülő szakok esetében (pl. pszichológia, szociológia, jog, gyógypedagógia), *ahol nincs esély magyar tannyelvű képzés beindítására a hallgatók alacsony száma miatt*, indokolt *szervezett formában a magyarországi teljes vagy részképzés itthoni szakmai gyakorlatokkal*, illetve az Újvidéki Egyetemmel közösen a **kettős képzés kialakításával**.

10. A magyar intézmények **működési bizonytalanságának megszüntetése** középtávú támogatási tervekkel, szponzorálással és magántőke alternatív forrásainak bevonásával is. Az a tapasztalat, hogy az EU-s programokban a támogatásszerzésre való pályázáskor a szakmai jellegű kapcsolatoknak nagyobb esélyük van, mint a csak nemzeti jellegűeknek. Stratégiai szinten segíteni kell a nagy egyetemek együttműködését a Kárpát-medencén belül az intézmények nemzeti, nyelvi hovatartozásától függetlenül is. Létrehozható akár egy olyan nagy **regionális felsőoktatási tömörülés is**, amely megállja helyét az egységes európai felsőoktatási piacon. A felvidéki, a kárpátaljai, az erdélyi, a formálódó délvidéki magyar felsőoktatás megléte és minősége ma a Kárpát-medence magyar közösségeinek egyik fontos kérdése. Ezért jelentős, hogy a magyar nyelvű oktatást teljes egészében lássuk. Ezen belül kell átgondolni a magyar közösségek megmaradásának, értelmiségképzésének szükségleteit mind szakmai, mind nyelvi szempontból, nem feledkezve meg a munkaerő-piaci lehetőségekről, szükségletekről sem.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dr. Tóth Lajos: *Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig*, Életjel Könyvek Szabadka, Szabadegyetem és a Magyarságkutató Tudományos Társaság kiadása, 1994.

Anyanyelvű oktatásunk, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1997.

Vajdasági útkereső, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1998.

Vajdasági marasztaló, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2000.

- A Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság elemzése, Anyag a Vajdasági Tartományi Végrehajtó Tanács archívumában, Újvidék, 2000–2005.
- Fészekhagyó vajdaságiak*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001.
- A magyar tananyelvű oktatás helyzete, kulcskérdései és távlatai a Vajdaságban*, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2002.
- Holnaplátók*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2002.
- Visoko obrazovanje u Srbiji – strategija reforme*, Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje, Beograd, 2002.
- A Szabadkai Pedagógiai Kar alapításának elaborátuma, Szabadka Önkormányzata, 2002.
- Koncepcija zakona o visokom školstvu*, Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje, Beograd, 2002.
- Nikolić R., V. Malbaša: *Akreditacija univerziteta u Srbiji*, AAOM, Beograd, 2002.
- Marinković-Nedučin R., P. Lažetić: *Evropski sistem prenosa bodova u visokom školstvu – Vodič kroz ECTS*, AAOM, Beograd, 2002.
- Vajdasági felsőoktatási fejlesztési program*, I., II. és III. rész. Az önálló magyar felsőoktatási intézmény igényét feltérképező tanulmányok gyűjteménye. Stratégiai vázlat, HTMH, Budapest, 2002–2003. Projektkoordinátorok: Budapesten, a Határon Túli Felsőoktatási Fejlesztési Programiroda (Professzorok Háza, Horváth Tamás igazgató), Vajdaságban a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Gábrity Molnár Irén).
- Handal G.: *Studentska evaluacija nastave – Priručnik za nastavnike i studente visokoškolskih ustanova*, AAOM, Beograd, 2003.
- Kisebbségi létjelenségek*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2003.
- Dr. Göncz Lajos: *A vajdasági magyarok kétnyelvűsége*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka – MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2004.
- A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk (Berényi Dénes akadémikus vezetésével)*. – A határon túli magyar felsőoktatási és kutatásfejlesztési tevékenység támogatásának vizsgálata, hazai és külföldi humán erőforrások bevonásával – 5/150/2001 NKFP projekt összefoglaló záró anyaga. Budapest, 2002 és 2005 között folyamatosan készült anyagok, hozzáférhetők a Ballassa Bálint Intézetben és az MTA Magyar Tudományosság Külföldön titkárságán.

Evropski univerzitet 2001 – Alternativna akademska obrazovna mreža – AAOM, Beograd, 2001.

Komisija za akreditaciju visokog obrazovanja: *Uputstva i kriterijumi za akreditaciju visokog obrazovanja*, AAOM, Beograd, septembar 2004.

Promocija Bolonjskog procesa, Presentacija reforme visokog obrazovanja u Srbiji, Koordinator: Prof. Dr Snežana Pantelić-Vujanić pomoćnik Ministra za više i visoko obrazovanje i sekretar Mirko Ožegović, Beograd, 2004.

Regio folyóirat, Kisebbség, Politika, Társadalom. TLA, Budapest, 15. évfolyam, 2004/2. szám.

Gábrity Molnár Irén: *A vajdasági magyar felsőoktatás helyzete és intézményfejlesztésének időszerű problémái*, *Debreceni Szemle*, 2004/2. szám; 294–306. o.

A Szabadkai Önkormányzat Oktatásügyi Titkárságának szakbizottsági anyaga, Szabadka Községi Tanács archívuma, 2005.

Honlapok: www.mps.sr.gov.yu

A DÖNTÉS FELELŐSSÉGE

Iskolaválasztás Vajdaságban

GÖNCZ LAJOS

Bevezetés

A kisebbségeket érintő pedagógiai kérdések közül az oktatási nyelv megválasztása és a tannyelvcsere az iskolázás folyamán a legnagyobb horderejű kérdések közé sorolhatók. Az első az iskolába induló, a második a felső osztályba vagy fokozatra iratkozó tanulókat érinti.

Pszichológiai szempontból a tannyelv, illetve az iskola megválasztása elsősorban identitásformáló hatása miatt fontos. Pataki (2003) számos (szociál)pszichológiai forrásra utalva elemzi az identitást, mint az én-rendszer egyik alkotóelemét. Az identitás lehet egyéni és kollektív, és az előbbi valójában a személyes emlékezetben őrzött élettörténet, amelyhez értelmező és értékelő minősítések és affektusok kapcsolódnak. Az egyén tudása arról, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozik, az identitás kognitív komponensét képezi, az pedig, hogy a csoporthoz tartozás számára érzelmi- és érték-jelentőségű, az identitás affektív komponensére utal. Mivel az életesemények révén formálódik, az iskolához – a szocializáció egyik legfontosabb forrásához – asszociálódó élmények az identitás kialakulásában rendkívül fontos szerepet játszanak. Így magától értetődő, hogy a választott iskola, annak tannyelve és az oktatott tartalmak a tanulók identitásformálásának meghatározó tényezői. A szülő tehát, amikor iskolát és tannyelvet választ gyerekének, döntő módon befolyásolja identitásának alakulását. A legtöbb szülő azonban többnyire nincs tudatában döntésének következményeivel, amelyek viszont a mai tudományos ismeretek tükrében már viszonylag pon-

tosan bejósolhatók. Az iskolának mint intézménynek és az oktatási szakembereknek kötelességük lenne ezekről a szülőket megfelelően tájékoztatni, s ezzel hozzájárulnának a ma már mind kevésbé vitatott szabad identitásválasztás jogának gyakorlásához. Ma ugyanis mind többen vallják azt a nézetet, hogy a kisebbségi egyéneknek joguk van beolvadni (asszimilálódni) a többségbe, de joguk van arra is, hogy megőrizték identitásukat. A szabad identitásválasztás jogát egyrészt a többség állami kényszerítő eszközökkel korlátozza, másrészt olyan nyomással is, amely a kisebbségeknél az identitásválasztást erkölcsi kérdésként kezeli (Kontra 2004). A korlátozás egyik eredményes formája az is, hogy a szülőket nem világosítják fel kellőképpen a tannyelv- és iskolaválasztás hosszú távú következményeiről.

Mielőtt ismertetnénk azokat a szempontokat, amelyeket a szülőknek mérlegelnie kellene, amikor arról dönt, hogy gyermekét milyen tannyelvű iskolába íratja, bemutatjuk a Kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek oktatási lehetőségeit, valamint a valószínűsíthető következményeket: a heterogén közösségekre kidolgozott oktatási modellekről és a hatásukat magyarázó tudományos ismeretekről szólnunk.

A heterogén közösségek oktatási modelljei és lehetséges hatásaik a tanulókra a kétnyelvűség-tudományi ismeretek tükrében

A heterogén régiók oktatási kérdéseivel foglalkozó kutatók a múlt század hetvenes éveitől a legkülönbözőbb régiók oktatási gyakorlatát elemezve számos oktatási modellt dolgoztak ki tipológiák formájában. Ezekben leírták a meghonosodott gyakorlatot, és elemezték lehetséges nyelvi és egyéb hatásukat a tanulókra. A legismertebb a Skutnabb-Kangas-féle (1984) skandináv modell, amely az oktatás nyelveiből kiindulva hagyományos, nyelvi befullasztási, szegregációs, az anyanyelv megtartását célzó, nyelvi belemerülési, átírányítási és utópisztikus oktatási programokból álló modellt különböztet meg bejósolhatóvá téve az

egyes programok nyelvi és egyéb következményeit mind a többségi, mind a kisebbségi tanulóknál. (A modell ismertetését I. Göncz 1991; 1995.)

A heterogén közösségek oktatási modelljei közül számunkra a Kárpát-medencei magyar kisebbségekre kidolgozott Lanstyák-féle modell a legtanulságosabb. Lanstyák (1995) szerint az oktatási tipológia kidolgozásában azt kell figyelembe venni, hogy az oktatásban mekkora a szerepe az első (kisebbségi), illetve a második (többségi) nyelvnek. A nyelvek szerepétől függően az oktatás három fő típusa különböztethető meg:

1. Másodnyelvű oktatás, amelynél a többségi nyelv kizárólagos vagy uralkodó szerepet játszik;
2. Két tan nyelvű oktatás, amelynél a két nyelvnek az oktatásban nagyjából egyforma a súlya;
3. Anyanyelvű oktatás, amelynél a kisebbségi nyelv kap kizárólagos vagy uralkodó szerepet.

Mindhárom oktatási típusnak különböző módokozatai és fokozatai léteznek, és ezek minden Kárpát-medencei magyarlakta régióban előfordulnak.

A **másodnyelvű oktatás** három változata ismeretes. A *teljes mértékben másodnyelvű oktatás* esetében a kisebbségi gyerekek többségi iskolába járnak, anyanyelvüket még tantárgyként sem tanulják. Az ilyen típusú oktatást a kisebbségkutatásban „nyelvi befúllasztási program”-ként ismerik. A második változata az *anyanyelvápólas*, amelynél az oktatás a többségi nyelven folyik, de a kisebbségiek különórán anyanyelvük nyelvtanát és nemzeti irodalmukat tanulják. Az anyanyelvi óra nem szerves része a tanrendnek, és nem kötelező a kisebbségi tanulók számára. Ezzel szemben a *nyelvoktatásnál*, ahol ugyancsak a többség nyelvén folyik az oktatás, a diákok anyanyelvüket kötelező tantárgyként tanulják, így a befúllasztási program következményei kevésbé jutnak kifejezésre. A nyelvoktatás magában hordozza a nyelvfeléllesztési program elemeit is olyan esetekben, amikor a tanulóknál már erős másodnyelv dominancia alakult ki, hisz az anyanyelven oktatott tárgyak száma évfolyamról évfolyamra emelkedhet.

A **kétnyelvű oktatásnak** is több változata lehetséges. Az egyik a *két tannyelvű oktatás*, amelyeknél az egyes tantárgyakat az egyik, más tantárgyakat a másik nyelven tanítják kisebbségi tanulóknak. Más modellekben ezt tranzitív vagy átirányítási programnak nevezik. A *szorosabb értelemben vett kétnyelvű oktatásban* mindkét nyelv anyanyelvi beszélői vesznek részt, és egyes tantárgyak esetében ugyanazon az órán mindkét csoport anyanyelve használatos. Ez a két tannyelvű oktatás.

(Itt említendő meg a kétnyelvű oktatásnak *belemerítésként* ismert másodnyelv oktatási programja, amelyet többségi diákok esetében sikeresen alkalmaznak Kanadában és Katalóniában, ahol az angol anyanyelvűek a francia, a spanyol anyanyelvűek a katalán nyelvet tanulják. Hasonló a nyelvfelélesztési program Walesben, ahol az angol anyanyelvű walesiek a walesi nyelvet tanulják az iskolában. Különböző változatai Európa-szerte jelentkeznek idegen nyelvi iskolák formájában, ahol egyes tárgyakat a többségi gyerekek számára többnyire valamilyen világnyelven ennek a nyelvnek anyanyelvi beszélői oktatják. Nincs tudomásunk olyan kezdeményezésről, hogy a Kárpát-medencei régióban nem magyar anyanyelvű többségi gyerekek számára magyar nyelvű belemerítési programokat indítottak volna.)

Az **anyanyelvű oktatás** a Kárpát-medencei magyar kisebbségi diákok részére két változatban jelentkezik. A *teljes anyanyelvű oktatás* esetében minden tárgyat anyanyelven oktatnak, és a többségi nyelv oktatása is, módszereit tekintve, idegen nyelvi oktatás. Az *erős anyanyelvi dominanciájú anyanyelvű oktatás* esetében alapvetően a kisebbségi nyelv az oktatás nyelve, de néhány tantárgyat többségi, esetleg két nyelven oktatnak. Az ilyen programok könnyen átirányítási programmá válnak.

Az ismertetett programok lehetséges hatásai bizonyos **kétnyelvűség-tudományi ismeretek** segítségével viszonylag jól bejósolhatók. Az alábbiakban ezeket tekintjük át röviden.

Elsőként a *hozzáadó és felcserélő kétnyelvűségi helyzetek* közti különbségeket és hatásukat kell említeni.

Hozzáadó a kétnyelvűségi helyzet, ha egy heterogén környezet nyelveit és kultúráit nem hierarchizálják, és azok megközelí-

tőleg azonos státussal bírnak. A különböző nyelvek elsajátítása vagy tanulása ebben a környezetben vonzó cél, és az egyik nyelv tanulása nem a másik rovására történik, hanem az egyik nyelvet megtartva hozzáfejlődik a másik. A nyelvvesztés nem jellemző. Ilyen helyzetekben a személyiségfejlődés összetettebb ugyan, mint egynyelvű környezetben, de számos vonatkozásban lehetővé teszi az egyén adottságainak teljesebb kibontakozását. Felcserélő a kétnyelvűségi helyzet, ha a környezet az egyik nyelvet és kultúrát előnyben részesíti a másikkal – vagy a többivel – szemben. Gyakoribb a kevésbé kíváncsnak tartott nyelv felcserélése a felértékelt nyelvvel, vagy a felértékelt nyelv tanulása az előbbi rovására. Ennek következménye az ún. kettős félnyelvűség: mindkét nyelv hiányos ismerete. A személyiség más területein is (értelmi és szocioemocionális fejlődés, az oktatás hatékonysága) nemkívánatos hatások léphetnek fel. A valóságban e helyzetek nem egymást kizáró és egymással szemben álló kategóriákként jelentkeznek, hanem egy egyenes végpontjait jelölik, köztük számos átmenettel. A heterogén környezetek mindig többé vagy kevésbé hozzáadók, illetve felcserélők.

A másik fontos fogalom a *bilingvális kompetencia*, amely a két nyelvben való felkészültséget jelenti.

Meghatározásában abból kell kiindulni, hogy bármely nyelv ismeretében két szintet lehet elkülöníteni: a felszíni és a kognitív nyelvi kompetenciát. Az első esetben megfelelő a kiejtés, ismert az alapszókinccs, és az egyén elsajátította az alapvető nyelvtani szabályokat, mindez pedig lehetővé teszi a köznapi kommunikációt, amelyben nyelven kívüli elemekre is támaszkodni lehet. A nyelvi kompetenciának ez a szintje az első nyelvben 5-6 éves korig kifejlődik, és viszonylag gyorsan kifejleszthető egy másik nyelvben is. A kognitív nyelvi kompetencia viszont lehetővé teszi, hogy a beszédet a gondolkodás eszközeként használjuk, összetett értelmi műveleteket végezzünk nyelvi eszközök segítségével. Elvont, verbálisan kifejezett fogalmak megértésében, a rokon értelmű szavak ismeretében, összetett nyelvi közlések sikeres elemzésében, verbális intelligenciateszteknek a képességekkel összhangban való megoldásában jut kifejezésre. A kognitív nyelvi kompetencia az intelligenciával párhuzamosan fejlődik, és egy

másik nyelvben való kialakulásához – nagy egyéni különbségekkel – évekre van szükség. A kognitív nyelvi kompetencia minden olyan helyzetben, amelyben csak a verbális elemekre lehet támaszkodni (és ez jellemzi a verbálisan telített iskolai helyzeteket is), fontos szerepet játszik. Olyan egyetemes jártasságokból áll, amelyek a világ minden nyelvében megvannak. Ha ezeket valaki egyszer elsajátítja, a következő nyelvek tanulásakor hasznosíthatók. Kétnyelvűeknél gyakran eltér a nyelvi kompetencia szintje a két nyelvben. Ha az egyén arra kényszerül, hogy azon a nyelven kommunikáljon, amelyben csak a felszíni nyelvi kompetencia alakult ki, verbális kommunikációja környezetével szükségképpen erősen beszűkül.

A nyelvi kompetencia fogalmához szorosan kapcsolódik a már említett *kettős félnyelvűség* vagy szemilingvalizmus fogalma. Ezt olyan állapotként határozhatjuk meg, amelyben a kétnyelvű egyén mindkét nyelvét rosszabbul beszéli, mint az adott nyelvek egynyelvű beszélői. A felcserélő kétnyelvűségi helyzet következménye, mivel az első nyelv fejlődéséhez sincsenek meg a megfelelő feltételek, közben pedig a második nyelv fejlődését is erőltetik. Valójában egyik nyelvben sem serkentik megfelelően a beszédfejlődést.

A kétnyelvű egyén nyelveinek fejlődése szorosan összefügg. Ezt magyarázza a *Cummins-féle küszöbhipotézis* és a *fejlődési kölcsönhatás hipotézise*. Mindkét hipotézis a nyelvi kompetencia, a szemilingvalizmus, valamint a hozzáadó és felcserélő kétnyelvűségi helyzet fogalmaira támaszkodik.

A Cummins-féle küszöbhipotézis szerint (Cummins 1976) a bilingvális kompetencia a kétnyelvű helyzet és a pszichikai fejlődésre gyakorolt hatásainak milyensége között közvetítő szerepet játszik. Hozzáadó kétnyelvűségi helyzetben – amikor mindkét nyelv fejlődését megfelelően serkentik, és ezért mindkét nyelvben megvan a lehetőség a kognitív nyelvi kompetencia kialakulására –, a kétnyelvűség pozitív hatásai várhatók. A kognitív fejlődés folyamán egyes adottságok teljesebben is kifejlődhetnek, mint egynyelvű helyzetben, és az iskolában is a lehetőségeknek megfelelő eredmény várható. Ilyenkor ugyanis a kétnyelvű egyén kapcsolata mindkét kultúrával és mindkét etnikai csoporttal olyan intenzi-

tású (lehet), mint az egynyelvű egyénnek az egy csoporttal és kultúrával, de nyelvileg ingerdúsabb a környezet. Az olyan típusú domináns kétnyelvűségnél, amelynél az egyik nyelv ismerete anyanyelvi szintű, és ezt a nyelvet az egyén egyúttal a leggyakrabban használja is, az értelmi fejlődés fokozottabb befolyásolása a kétnyelvűség részéről nemigen várható, bár bizonyos hatások, pl. a nyelvi eszközökre való fokozottabb odafigyelés, bizonyítottak. Felcserélő helyzetben viszont a fejlődési feltételek az értelmi fejlődésre és funkcionálásra negatív hatással vannak: egyik nyelvben sem alakul ki teljes mértékben a kognitív nyelvi kompetencia, a környezetnek azok a hatásai pedig, amelyek egyébként a nyelven keresztül érvényesülnek, beszűkülnek. Cummins szerint a kétnyelvű kompetencia alacsony szintjének (alsó küszöbének) túllépése kiiktatja a negatív hatásokat, magas szintjének (felső küszöbének) elérése pedig feltétele annak, hogy a kétnyelvű tapasztalat serkentő hatásai az értelmi fejlődésben kifejezésre jussanak.

A *fejlődési kölcsönhatás hipotézise* az első és a másodnyelv fejlődésében jelentkező kölcsönhatásokkal foglalkozik. E hipotézis szerint a másodnyelvben elérhető nyelvi kompetencia az első nyelvben már kialakult kompetenciaszinttől függ. Ha az első nyelvben a kompetencia alacsony, mert nem serkentették megfelelően a fejlődését, és egyúttal a második nyelv intenzív tanulására helyezték a hangsúlyt, ez gátolja az első nyelv további megfelelő fejlődését, ami viszont a másodnyelv fejlődését is korlátozza. Ugyanakkor, ha az anyanyelvi kompetencia szintje magas, és további fejlődéséhez is megvannak a feltételek, a másodnyelv intenzív tanulása a funkcionális kétnyelvűség kialakulásához vezet, és a nyelvi fejlődést nem éri károsodás. Ha a két nyelv kapcsolatait kivetítjük az oktatási nyelv lehetséges hatásaira, feltételezhető, hogy a tannyelvnek a nyelvi fejlődésre gyakorolt hatása a másodnyelvben is érvényesül, még ha azon nem is oktatunk, de a tanulók tantárgyként tanulják, és az iskolán kívül is hat a tanulókra. Ez azt jelenti, hogy a kisebbségi tanulók esetében két nyelv magas szintű ismerete akkor várható, ha az első nyelvük megfelelően fejlődik (s többek között ez a nyelv az oktatás nyelve is), mert ez a második nyelv magas fokú ismeretét is eredményezi, ha azt megfelelő intenzitással tanulják.

A Lanstyák-féle oktatási modell egyes programjainak sajátosságairól a vázolt kétnyelvűség-tudományi ismeretek birtokában a következők mondhatók el:

a) A *teljes mértékben másodnyelvű oktatás* esetében felcserélő kétnyelvűségi helyzet jön létre, amely a második (többségi) nyelv fejlődését serkenti az első rovására, és ugyanez érvényes a kulturális fejlődésre is. A bilingvális kompetencia szintje alacsony marad (fennáll az a lehetőség, hogy az anyanyelvben a kognitív nyelvi kompetencia ki sem alakul), felső küszöbét pedig, amely a kétnyelvűség potenciális előnyeinek kiaknázását lehetővé teszi, a kisebbségi tanulók többsége nem lépi túl. Olyan esetekben, amikor az első nyelv fejlődésére sem voltak meg a megfelelő feltételek, az átállás a többségi nyelvre sem lesz akadálymentes. Ugyanez jellemző az *anyanyelvápolásra* és a *nyelvoktatásra* is, az utóbbira valamivel kisebb mértékben.

b) A *két tannyelvű oktatást* szintén a fenti sajátosságok jellemzik, azzal, hogy a többségi nyelvre és kultúrára való átállás fokozatos. Csökkentve a kisebbségi nyelv presztízsét, különösen a szaknyelvek leépítését serkenti, és kevertnyelvűségre, kódváltogatásra kényszeríti a beszélőket. A kisebbségi nyelv fejlődésének szempontjából valamennyivel előnyösebb elképzelés a *szorosabb értelemben vett kétnyelvű oktatás*, mert mindkét nyelv anyanyelvi beszélői részt vesznek benne. Ez a „szlovén modellként” ismert kényszermegoldás azonban hosszú távon nem eredményez stabil kétnyelvűséget, és idővel tranzitív programmá alakul át.

c) A *teljes anyanyelvű oktatás* világviszonylatban is sikeresnek mondható nyelvmegőrző program, kisebbségi perspektívából nézve megbecsülendő érték. A kisebbségi nyelv és kultúra fejlődését a család (és egyes esetekben a környezet) mellett az iskola serkenti, a többségi nyelv hatása pedig a környezeten kívül az iskolában is érvényesül, mivel tantárgyként oktatják. Ilyen esetben a hozzáadó kétnyelvűségi helyzet elemei dominálnak, így mindkét nyelvben magas szintre felfejlődhet a nyelvi kompetencia. Az *erős anyanyelvi dominanciájú anyanyelvű oktatás* esetében a kisebbségek szempontjából nem elfogadható a szaknyelvek leépülése azokból a tárgyakból, amelyeket többségi nyelven oktatnak.

Mi a kisebbségi szülő teendője?

A szülő kizárólagos joga olyan tannyelvű iskolába íratni gyereket, amely szerinte a boldogulását leginkább szolgálja. Nagyon sok szülő azonban nincs tudatában döntésének hosszú távú következményeivel. A távlatokban gondolkozó szülő döntésekor első lépésként az elvárásait fogalmazza meg a gyermek fejlődését és általában identitását illetően, majd áttekintve a rendelkezésre álló oktatási lehetőségeket, azt a lehetőséget preferálja, amely elvárásaival leginkább összhangban van. A legtöbb kisebbségi szülő azt szeretné, hogy gyereke mindkét nyelvben anyanyelvi szintű jártasságokat szerezzen, illetve magas fokú kétnyelvűséget fejlesszen ki. Sok szülő azonban nem ismeri a nyelvi fejlődés folyamatát kétnyelvűségi helyzetben, esetleg kevésbé igényes is a nyelvi fejlődést illetően, és abból indul ki, hogy az iskolába induló gyereke anyanyelvét a családban már úgyis megtanulta, ezért a többségi iskolában majd hozzátanulja a többségi nyelvet is, és így mindkettő birtokába jut. Ma már, ismerve a felcserélő és hozzáadó kétnyelvűségi helyzetek és a fejlődésben lévő nyelvek egymásra gyakorolt hatásait, biztos állíthatjuk, hogy ez a jóhiszemű, de igen naiv elképzelés leggyakrabban nem két nyelv birtoklásához, hanem számos más körülménytől függően, erősen másodnyelvű dominanciához, távlatilag esetleg nyelvvesztéshez, a nemzetiség feladásához és identitáscseréhez vezet. A tanulók többsége ugyanis anyanyelvi tudásában megreked az informális regiszterek szintjén („konyhanyelvi” szinten), ami miatt majd később szégyenkezik, és nem is meri, vagy akarja használni anyanyelvét, különösen formális beszédhelyzetekben; ugyanakkor képtelen lesz majd anyanyelvét saját gyerekére átörököltetni, vagy nem is érzi szükségesnek.

A szülők 20–30%-a mégis a másodnyelvi oktatás mellett dönt. Az iskola feladata lenne felvilágosítani a szülőt: ahhoz, hogy a két nyelv nagyjából egyforma szintig felfejlődjön, a két nyelvnek és kultúrának is nagyjából egyenlő erősséggel kell hatnia a gyerekekre. Ha az első nyelv csak a családra, esetleg a legszűkebb környezetre korlátozódik, az élet minden más területén pedig a második nyelv és kultúra hatásai érik a gyereket, világos, hogy az el-

ső nyelv elsorvad, és helyét az erősebb hatású veszi át. A másodnyelvű oktatás gyakran ilyen felcserélő helyzethez teremti meg a feltételeket, még akkor is, ha a gyerek, illetve szülei, önszántukból és nem kényszerből tették meg ezt a lépést. Ilyenkor természetesen azzal is számolni kell, hogy az iskolába induló gyerek a többi, többségi osztálytársához viszonyítva (akik pedig számára ezentúl a referenciacsoportot képezik, és ehhez viszonyítják a teljesítményét) jelentős hátránnyal indul, és esetleg évekre lesz szükség, amíg azoknak nyelvét és kultúráját átveszi. Ez pedig elkerülhetetlen, ha sikeres akar lenni, hisz a legtermészetesebb dolog, hogy a többségi nyelvű iskolában a többségi nyelv és kultúra a norma.

Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy egy nyelv megfelelő fejlődéséhez megfelelő környezeti feltételek is kellenek. Ha a környezetben radikális változás történik olyan értelemben, hogy a változás előtt elsősorban az egyik nyelv fejlődését serkentette a környezet, azután pedig a másik nyelv fejlődéséhez alakulnak ki a megfelelő feltételek (és ez történik, amikor a kisebbségi szülő a többségi iskolába irányítja gyermekét), az első nyelv fejlődése megtorpan, sorvadni kezd, helyébe egy másik nyelv lép, amely azonban késéssel kezd el (intenzívebben) fejlődni. Az egyéni adottságoktól függ, hogy mikor fejlődik – s egyáltalán felfejlődik-e – olyan szintre, mint amikor a gyereknél születése óta ezt a nyelvet fejlesztik. Ez a törés a beszéd fejlődésében (az egyik leépül, a másik késve fejlődik) a gondolkodásra és annak fejlődésére is kihat annyiban, amennyiben a beszéd a gondolkodás fejlődését egynyelvű helyzetben is befolyásolja. A szülőnek tehát, ha valóban magas fokú kétnyelvűséget szeretne kifejleszteni gyermekénél, döntésével ahhoz kellene hozzájárulnia, hogy hozzáadó kétnyelvűségi körülményeket teremtsen. A másodnyelvű oktatás nem nyújt ilyen feltételeket.

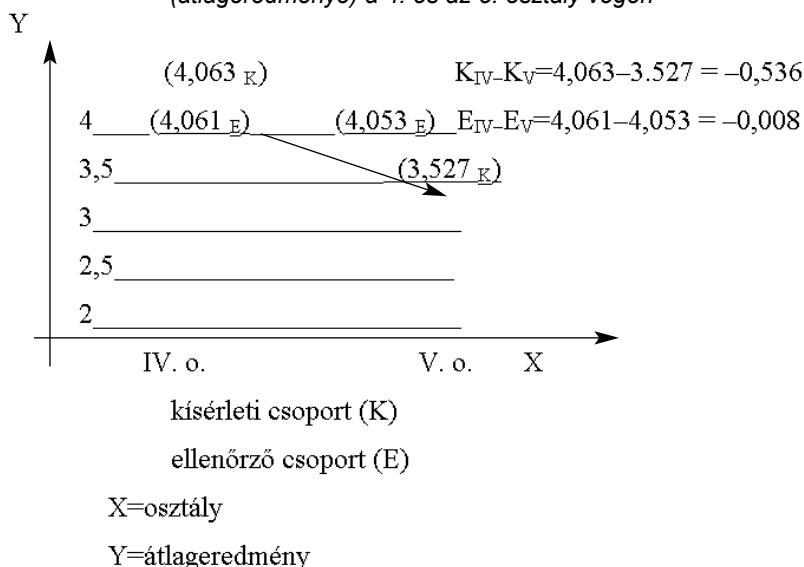
Egyes szülők az általános iskola felsőbb osztályaitól (az 5. tanévtől) vagy a középiskolától „irányítják át” gyermeküket anyanyelvű iskolából a többségi iskolába. Láttuk, hogy az átirányító programok hatásai hasonlóak, mint a befűllasztási programok hatásai (vagyis amikor nem anyanyelvén tanul a gyerek), esetleg valamivel enyhébb formában jutnak kifejezésre. Több kutatás eredménye is ezt bizonyítja. Egyik kutatásunkban (Göncz–Otora-

nov 2001) az „átírányítás” hatásait vizsgáltuk az iskolai teljesítményre. Az eredmények az 1. és 2. grafikonokon láthatók.

A kutatásban azt a hipotézist teszteltük, hogy a tannyelvcsere, amellyel a felcserélő kétnyelvűségi helyzet hatásai erősödnek, csökkenti az iskolai eredményességet. A kísérleti csoportot (K) azok a tanulók képezték, akik 11, illetve 15 éves korban (a negyedik vagy a nyolcadik osztály befejezése után) magyarról a többségi (esetünkben szerb) tannyelvű iskolára váltottak, az ellenőrző csoportot (E) pedig azok a tanulók, akiknél nem volt tannyelvcsere. A két csoport iskolai teljesítménye nem különbözött a tannyelv váltás előtti osztály végén. Nembem, korban és szüleik iskolai végzettségében is egyenértékű volt a két csoport: a kísérleti csoport minden tagjának megvolt a megfelelő párja az ellenőrző csoportban. Az eredmények a kiinduló feltevést igazolják. A tannyelvcsere az iskolai eredményességet csökkentő hatását legteljesebben valószínűleg a kognitív nyelvi kompetencia hiányával értelmezhetjük.

1. grafikon

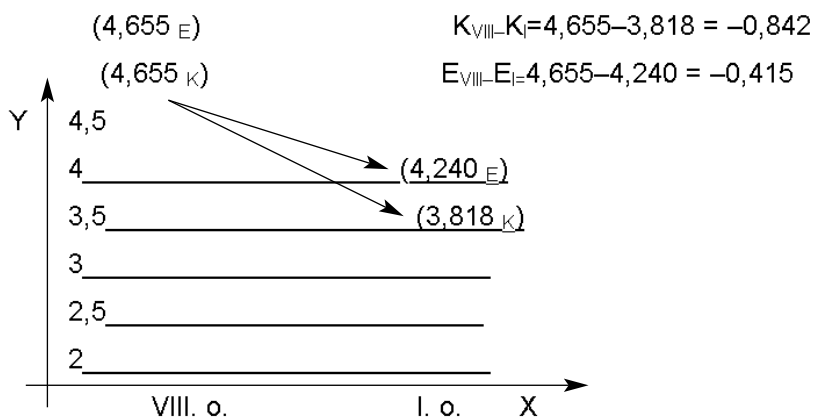
A kísérleti és ellenőrző csoport tanulóinak iskolai előmenetele (átlageredménye) a 4. és az 5. osztály végén

Forrás: Göncz–Otoranov 2001:577

2. grafikon

*A kísérleti és ellenőrző csoport tanulójának iskolai előmenetele
(átlageredménye) az általános iskola 8. osztályának
és a középiskola I. osztályának végén*

kísérleti csoport

ellenőrző csoport

X=osztály

Y=átlageredmény

Mai ismereteink tükrében tehát (leszámítva azokat az eseteket, amikor a szülők tudatosan és átgondoltan nyelvcsere-t akarnak elérni a gyerek-nél) mindenképpen végig anyanyelvi oktatás ajánlható a kisebbségi tanulóknak, mert ez teremti meg a hozzáadó két-nyelvűségi helyzetet, amely nem károsítja a gyermek fejlődését.

Tannyelv- és iskolaválasztás a vajdasági magyarság körében: iskolastatisztikai mutatók és felmérések eredményei

2002 júniusában a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság tanácskozást szervezett *A magyar nyelvű oktatás helyzete, kulcskérdései és távlatai a Vajdaságban* címmel. A tanácskozás Záradékában a résztvevők megállapították, hogy az elhangzott beszámolók, hozzászólások, az ismertetett információk alapján

állítható: a magyar nyelvű oktatás Vajdaságban az utóbbi 15 évben – leszámítva néhány reménykeltő, de nem nagy horderejű változást, mint amilyen pl. néhány közép- és felsőoktatási diákotthon és két tehetséggondozó gimnázium megnyitása, a hazai továbbtanulást előtérbe helyező ösztöndíjazási rendszer bevezetése –, *az elsorvadás tüneteit hordozza magában*. Különösen az anyanyelvükön tanuló magyar ajkú diákok aggasztó méretű létszámcsökkenése, főképp az általános iskolai, de a középiskolai fokozaton is, teszi kérdésessé több magyar tannyelvű iskola és tagozat fennmaradását. Így pl. 1958 és 2001 között az általános iskolákban a magyar nyelven tanulók száma 56,4%-kal csökkent (Tóth 2002). 1966/1967-ben még 40 363 tanuló járt anyanyelvű iskolába, a 2003/2004-es tanévben pedig már csak 18 525.

A tanulók létszámcsökkenése az általános iskolában az utóbbi években is tovább tart (l. az 1. táblázatot), a középiskolások számának enyhe emelkedése pedig hosszú távon nem jelent jelentős javulást, és az összképen nem változtat.

1. táblázat¹

Magyar nemzetiségű iskolások száma Vajdaságban

Oktatási szint	Tanév		
	1985/86	2000/2001	2002/2003
Általános iskola	26 201	23 722	22 402
Középiskola	-	9 113	9 196
Összesen	-	32 835	31 598

A létszámcsökkenés maga után vonta a kizárólag magyar tannyelvű általános iskolák számának csökkenését. Míg 1992-ben 16 és 1998-ban 12, addig 2003-ban már csak 8 iskola működött kizárólag magyar tannyelvű iskolaként, 78 általános iskolában pedig más nyelvű tagozatokkal párhuzamosan magyar tagozatok is voltak. 18 iskolában még a legtöbb osztály magyar tannyelvű.

¹ A táblázatok több forrásból összevont adatokat tartalmaznak. A források: Gábrity 2004; Tóth 1999, 2002; Az Újvidéki Egyetem Műszaki Kara munkacsoportjának elemzése 2004; Stefanović 2004.

(A 2002/03-as tanévben a 334 vajdasági általános iskola közül 8 magyar tannyelvű volt, 226-ban csak szerb, 5 iskolában csak szlovák, 4 iskolában csak román és 1 iskolában csak ruszin nyelvű oktatás volt.)

A tanulók számának csökkenése szorosan összefügg a magyar népesség számának csökkenésével. Míg 1991-ben Vajdaságban 339 491-en vallották magukat magyarnak, s ez Vajdaság össznépességének 16,85%-a volt, addig 2002-ben már 50 000-rel kevesebben, azaz 290 207-en, ez pedig az össznépesség 14,28%-a. (Ez az arány 1964-ben 23,86%, 1984-ben 18,94% volt, vagyis állandóan csökkenő tendenciát mutat.)

A magyar népesség csökkenése egyrészt az alacsony natalitás, másrészt a kivándorlás és az asszimiláció következménye. Elemzésünk szempontjából az utóbbi külön súllyal bír, mivel az asszimilációt az is gerjeszti, hogy sok magyar nemzetiségű tanuló többségi nyelvű oktatásban részesül. 1959/60-ban az általános iskolákban a magyar diákok 13%-a járt szerb tagozatra, 1963/64-ben 19,3%. Ez a 20% körüli (szórványban jóval magasabb, tömbben valamivel alacsonyabb) arány majdnem 40 évig volt jellemző, és csak a 2002/03-as tanévben csökkent 2,6%-kal (l. a 2. táblázatot). Újabb adatokkal nem rendelkezünk. Középiskolai szinten évtizedekig 30% felett volt a szerb tagozatra járó magyar nemzetiségű tanulók aránya, amely szintén a 2002/03-as tanévben csökkent a tanulók egynegyedére. A 25% azonban átlag és nem tipikus a szórványra, mert pl. Újvidéken a magyar középiskolások mindössze 26%-a részesül magyar nyelvű oktatásban.

2. táblázat

A többség nyelvén tanuló magyar nemzetiségű iskolások száma

Oktatási szint	Tanév	
	2000/2001	2002/2003
Általános iskola	4512 (19%) ²	3670 (16,4%)
Középiskola	2929 (32%)	2304 (25%)
Összesen	7441	5974

² A magyar nemzetiségű tanulók összlétszámához viszonyítva.

Mindezek az adatok tehát azt bizonyítják, hogy a vajdasági magyar nemzetiségű diákok jelentős hányada nyelvi befulladásztási oktatási program hatásainak van kitéve, ami gyorsítja az asszimilációt, és csökkenti a magyar lakosok számát. Hasonló, de kevésbé szembetűnő módon hat az is, hogy számos iskolában, ahol a magyar nemzetiségű tanulóknak évtizedekig erős anyanyelvi dominanciájú anyanyelvű oktatást biztosítottak, a tanárhiányra hivatkozva mind több tantárgyat oktatnak államnyelven. Tóth (1999) az 1998-as tanévre érvényes adatokat közli: a vizsgált 76 általános iskola közül 21-ben egy tantárgyat tanítottak szerb nyelven a magyar tagozaton, 13-ban két tantárgyat, 10-ben hármat, 7-ben négyet és 1-ben ötöt. A középiskolákban a helyzet a következő volt: 7 iskolában minden tárgyat magyarul oktattak, 3-ban egy tárgyat tanítottak szerbül, úgyszintén háromban két tárgyat, 2-ben hármat, 1 iskolában négy tárgyat, 4-ben öt tantárgyat, két iskolában hat tantárgyat, 1 iskolában hetet, 2-ben pedig nyolc tantárgyat oktattak államnyelven. Ez azt jelenti, hogy az anyanyelvű oktatás sok helyütt mindinkább a tranzitív (átírányítási) programok jegyeit viseli magán. Ezek a programok pedig nem kedveznek az anyanyelv és az identitás megőrzésének.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Cummins, Jim 1976. The influence of bilingualism on cognitive growth: a synthesis of research findings and explanatory hypothesis, *Working Papers of Bilingualism*, Toronto: OISE, 9:1–43.
- Gábrity Molnár Irén 2003. Anyanyelvű felsőoktatás feltételei a Vajdaságban (2003. nov. 21-én Szabadkán, a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Konferencián elhangzott előadás).
- Gábrity Molnár Irén 2004. A magyar nyelvű oktatás Vajdaságban – iskolastatisztika, kézirat.
- Göncz Lajos 1990. Az iskola szerepe a többnyelvű és többkultúrájú személyiség kialakulásában: megoldások és lehetőségek. *Oktatás és Nevelés*, 85–86:5–20.
- Göncz Lajos 1995. A tannyelv szerepe a tanulók személyiségfejlődésében többnyelvű környezetben In: Kassai, I. (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. A 6. Élőnyelvi Konferencia előadásai, Budapest: az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, 65–81.

- Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelvpszichológiai vonatkozások*. Szabadka: MTT Könyvtár 8.
- Göncz Lajos–Otoranov, Bojana 2001. Jedna provera efekata subtraktivne dvojezične situacije na obrazovnu efikasnost učenika, *Pedagoška stvarnost*, 7–8: 571–583.
- Kontra Miklós 2004. Min múlik a határon túli magyar nyelvváltozatok jövője? A Mindentudás Egyeteme Klub 2004 márciusában elhangzott előadás forgatókönyve.
- Lanstyák István 1995. Kétnyelvű egyén – kétnyelvű közösség – kétnyelvű iskola In: Lanstyák István–Szigeti László: *Identitásunk alapja az anyanyelvű oktatás. Érveink az alternatív – kétnyelvű oktatással szemben*. Pozsony: Mécs László Alapítvány Kiskönyvtára, 7–20.
- Pataki Ferenc 2003. Érzelem és identitás. *Pszichológia*. 1:3–56.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1984. *Bilingualism or Not–The Education of Minorities*, Clevedon: Multilingual matters 7.
- Stefanović, Danica 2004. Stanje i (ne)mogućnosti učenja maternjeg jezika u osnovnim i srednjim školama u Vojvodini, referat na Konferenciji: Jezički izazovi Vojvodine Evrope, Novi Sad, 27. septembar 2004.
- Tóth Lajos 1999. *Anyanyelvű oktató- és nevelőmunkánk színvonalának emeléséért*, Újvidék: Atlantis.
- Tóth Lajos 2002. A magyar tannyelvű oktatás helyzete, kulcskérdései és távlatai a Vajdaságban (2002. június 15-én, Újvidéken a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság szervezésében a vajdasági magyar nyelvű oktatás helyzetének szentelt tanácskozáson elhangzott előadás).
- Újvidéki Egyetem Műszaki Karának munkacsoportja 2004. Az oktatás jelenlegi helyzete a Vajdaságban, kézirat.

A vajdasági magyar nyolcadikosok középiskola-választása

BENE ANNAMÁRIA

1. Bevezetés

Az alábbi tanulmány a szabadkai ZENITH Műhely és a Magyarágkutató Tudományos Társaság által 2002-ben végzett *Helyzetelemzés a középiskolákba iratkozási szándékról* című kérdőíves felmérés adatai alapján azt vizsgálja, mely szempontok befolyásolják a vajdasági magyar nyolcadikos tanulók középiskola-választását az említett időszakban.

2. A minta

A felmérés 517 nyolcadikos tanuló és 493 szülő által kitöltött kérdőív adataiból álló minta alapján készült. A válaszadók tizen-négy vajdasági település lakói, közülük tizenhárom a Tisza mentén, valamint Közép-Bácskában található, azaz a tömbmagyar-ságban. A szórványt egyetlen település, Újvidék képviseli.

1. táblázat

A megkérdezettek megoszlása helységeként

Település	A válaszadók száma	Százalék
Szabadka	114	23,2
Zenta	70	14,5
Topolya	50	10,2
Magyarkanizsa	48	9,8
Óbecse ¹	41	8,4
Ada	39	7,9
Kishegyes	29	5,9
Temerin	20	4,1
Muzslya	18	3,7
Csóka	16	3,4
Törökkanizsa	15	3,1
Doroszló	13	2,6
Bácskossuthfalva	7	1,4
Újvidék	10	2,0
ÖSSZESEN	491 ²	100

A vizsgálatban részt vevő szülők iskolai végzettsége meg-
egyezik a vajdasági magyar közösség iskolavégzettségi szintjé-
vel: a válaszadók 60%-a középiskolai végzettségű, 16%-uk felső-
fokú végzettségű, 23%-a pedig általános iskolát végzett.

A megkérdezett nyolcadikosok túlnyomó többsége etnikailag
homogén házasságból származik, tehát magyar édesanya és
magyar édesapa gyermeke. A vegyes házasságból származó
adatközlők száma olyan alacsony, hogy a tőlük kapott adatok
nem befolyásolják jelentősen a felmérés eredményét.

¹ Becse község státútumában Becse név szerepel.

² A 493 kérdőívből kettő hibásan volt kitöltve.

3. Elemzés

3.1. A középiskola-választás kritériumai

A középiskola-választás kritériumainak tárgyalása elején fontos felhívni a figyelmet egy ellentmondásra. A felmérés adatai azt mutatják, hogy a megkérdezett nyolcadikosok háromnegyede magyar nyelvű középiskolában szeretne továbbtanulni (2. táblázat), aminek ismeretében meglepő, hogy a középfokú tanintézmény kiválasztásakor az anyanyelvű oktatás biztosíthatósága, vagyis az, hogy az adott középiskolában nyílik-e magyar tannyelvű tagozat, nem releváns szempont (3. táblázat)!

2. táblázat

Továbbtanulási szándék a nyelv tükrében

A továbbtanulás nyelve	A válaszadók száma (diák/szülő)	Százalék
magyar	396/424	77,2/87,1
magyar Magyarországon	0/19	0/3,9
szerb	10/5	1,9/1
kétnyelvű	58/38	11,3/7,8
világnyelv	48/0	9,4/0

Az adatok tanúsága szerint a vajdasági magyar nyolcadikosok leendő középiskolájuk megválasztásakor legfontosabbnak az ott megszerezhető tudás használhatóságát tekintik: ezt a kritériumot a megkérdezett diákok 96,7%-a első helyen emelte ki (3. táblázat). A használható tudás, mint elsődleges iskolaválasztási szempont, összhangban van a vajdasági magyarok utolsó öt évre jellemző iskolaválasztási szokásával: ebben az időszakban a vajdasági magyar nyolcadikosok 50–60%-a szakközépiskolában tanul tovább, gimnáziumot, azaz elméleti tudást biztosító iskolatípust a továbbtanulóknak csupán egynegyede végez. E tendencia hátterében nyilván az állandósult bizonytalan gazdasági helyzet (is) áll, ami miatt a vajdasági magyar családok nagy többsége nem vállalja annak kockázatát, hogy a középiskola befejeztével gyermeke szakma nélkül maradjon. A szakközépiskolában továbbtanulni szándékozók elsősorban a négyéves szakközépiskolát –

szakmát és foglalkozást is, de ugyanakkor az érettségi révén a felsőfokú intézményekben való továbbtanulási lehetőséget is nyújtó tanintézményt – választják. A megkérdezettek számára fontos szempont még a tanárok műveltsége (90,1%) és az iskolában folyó oktatás színvonala (85,9%).

Érdekes összefüggés fedezhető fel az iskolaválasztási szempontok rangsora, valamint a magyar nyelven való továbbtanulási szándék között. A megkérdezett diákok ugyanis 4–5., illetve 6. helyre sorolták a választott középiskola műszaki felszereltségét, valamint a jó könyvek, segédanyagok fontosságát, ugyanakkor 57%-uk csak részben, 18,3%-uk pedig egyáltalán nem elégedett az anyanyelvű továbbtanulási lehetőségekkel.

3. táblázat

Elvárások a középiskolától (tanulók)

Kritérium	Fontosság (%)
használható tudás	96,7
művelt tanárok	90,1
jó színvonalú iskola	85,9
jó műszaki feltételek	85,6
jó tanár-diák kapcsolat	85,6
jó könyvek, segédanyagok	72,4
közelség	51,7
különórák lehetősége	45,9
kollégiumi elhelyezés	25,1

4. táblázat

Elégedettség az anyanyelvű továbbtanulási lehetőségekkel (tanulók)

18. kérdés: Elégedett vagy-e a vajdasági magyar nyelvű továbbtanulási lehetőségekkel?		
	Válaszadók száma	Százalék
Igen	126	24,5
Részben	293	57,0
Nem	94	18,3

A diákok iskolaválasztási szempontjainak rangsorát összevettük a szülők véleményével, melyet egy külön, a számukra készített kérdőívből kaptunk. Kiderült, hogy míg a nyolcadikosok számára a használható tudás a legfontosabb, az iskola színvonala „harmadrendű”, az anyanyelven való továbbtanulás lehetősége pedig egyáltalán nem számít, addig a szülők az oktatás színvonalát és az anyanyelvű oktatás lehetőségét tartják legfontosabbnak, a megszerzendő tudás használhatósága ellenben náluk viszonylag háttérbe szorul!

5. táblázat

Elvárások az iskolától (szülők)

Szülők szempontjai	Fontosság (%)
jó színvonalú oktatás	95,0
anyanyelvű oktatás	93,6
színvonalas tankönyvek, segédanyagok	89,6
jó pedagógus-szülő kommunikáció	89,1
nagy szaktudású tanárok	88,1
jó műszaki feltételek	86,7
emberséges, elhivatott tanárok	86,0
használható tudás	85,0
jó közlekedés	81,9
korszerű szaktantermek, laboratóriumok	86,1
egyéni szabott fejlődési lehetőségek	73,7
jól felszerelt könyvtár	73,3
az iskola közelsége	66,5
emelt szintű, speciális oktatási lehetőségek	59,5
kollégiumi elhelyezés	49,6

3.2. Tehetséggondozó gimnázium³ és magyarországi továbbtanulás

Az adatforrásként felhasznált felmérés foglalkozott azzal a kérdéssel is, hogy a vajdasági magyar nyolcadikos tanulók, ha lehetőségük nyílna rá, beiratkoznának-e egy magyar tannyelvű tehetséggondozó gimnáziumba. A kapott eredmények közül itt nem annyira a nyolcadikosoknak egy ilyen oktatási intézménybe való beiratkozási hajlandóságára utaló adatok a fontosak (egyébként is nagyfokú bizonytalanságról tanúskodnak), hanem azok az adatok, amelyek a Magyarországon továbbtanulni szándékozó tanulók véleményét tükrözik.

A megkérdezett 517 nyolcadikos közül 295 adott értékelő választ e kérdésre. Közülük 61 (4,8%) a felmérés idején már elhatározta, hogy Magyarországon fog továbbtanulni, s közülük csupán 16 iratkozna egy itthoni tehetséggondozó gimnáziumba. Négy esetben a szülők fognak dönteni erről, 12 viszont biztos nem élne egy ilyen lehetőséggel.

6. táblázat

*A tehetséggondozó gimnázium és a magyarországi
középiskolában továbbtanulók*

	Magyarországi középiskolában továbbtanulók			
	Beiratkoznának egy vajdasági tehetséggondozó gimnáziumba	A szülők döntik el	Nem iratkoznának be	Nem tudják
A válaszadók száma	15	4	12	30
Százalék	24,6	6,6	19,7	49,2

Érdeemes megvizsgálni azt is, hogy mely településekről származnak azok a nyolcadikosok, akik magyarországi középiskolákban folytatják tanulmányaikat. A felmérés szerint a megkérdezett

³ A felmérés idején a tehetséggondozó gimnáziumok még nem működtek. (M. Zs.)

diákok elsősorban helybeli középiskolában tanulnak tovább, ha azonban ez nem lehetséges, akkor a legközelebbi településen választanak maguknak középiskolát. Valami hasonló figyelhető meg a magyarországi iskolát választók körében is: a kimutatásból kitűnik, hogy elsősorban zentai, magyarkanizsai, adai, valamint bácskossuthfalvi és óbecsei nyolcadikosok hoztak ilyen döntést, tehát azok, akik viszonylag közel lagnak a magyar–szerb határhoz.

Az adatok azt is megmutatják, hogy e reprezentatív mintának majdnem a fele, azaz 234 vajdasági magyar nyolcadikos (a megkérdezettek 45,26%-a) foglalkozott a magyarországi továbbtanulás gondolatával, ám végül mégis a hazai továbbtanulás mellett döntött.

7. táblázat

A tehetséggondozó gimnázium és az itthon maradók

	Tervezték ugyan, de nem fognak magyarországi középiskolában továbbtanulni			
	Beiratkoznának vajdasági tehetséggondozó gimnáziumba	A szülők döntik el	Nem iratkoznának be	Nem tudják
A válaszadók száma	83	9	44	98
Százalék	35,5	3,8	18,8	41,9

Természetesen felmerül a kérdés, hogy azokat, akik az itthon maradás mellett döntöttek, mi befolyásolta – a magyar tannyelvű tehetséggondozó gimnázium várható létesítése vagy egészen más okok –, a válasz azonban nem ismeretes.

4. Összefoglalás

A 2002. évből származó, a vajdasági magyar végzős általános iskolások, illetve szüleik kérdőíves lekérdezésével nyert adatok alapján leszögezhető, hogy a nyolcadikosok középiskola-választásának kiemelkedően legfőbb kritériuma a használható tudás megszerzése, s ez összhangban van azzal a tendenciával, mely

szerint az itteni továbbtanuló nyolcadikosok fele szakközépiskolát választ. Meglepő módon az anyanyelvű oktatás biztosítottsága számukra nem releváns tényező. A diákok véleménye rangsorban nem egyezik szüleik kritériumaival. A szülőknél az anyanyelvű oktatás kiemelt (második) helyen szerepel, a tudás gyakorlati hasznosíthatósága viszont másodrendűnek számít. Ők a jó színvonalú oktatást tartják a legfontosabbnak.

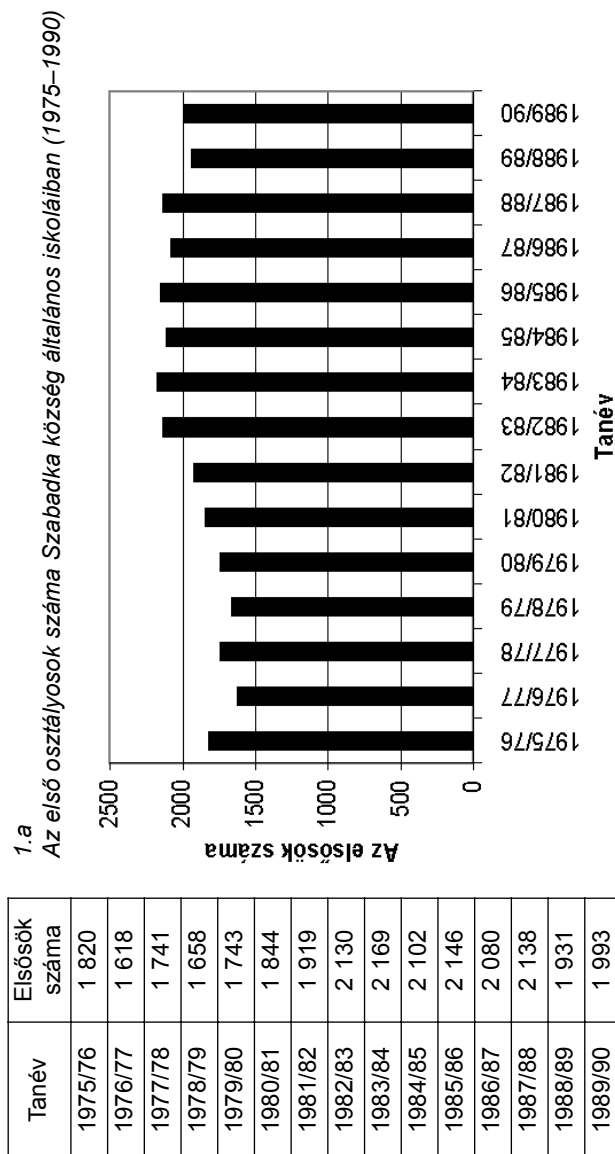
A kutatás kitért arra a kérdésre is, hogy lehetőség esetén az egyébként magyarországi középiskola mellett döntők beiratkoznának-e hazai tehetséggondozó gimnáziumba: egynegyedük a hazai továbbtanulás mellett döntene.

SZABADKAI LÁTLELET

Iskolaköteles kontingens és beiratkozás az általános és középiskolákba, Szabadka községben (statisztikai feldolgozás)

SZIVERI REZSŐ

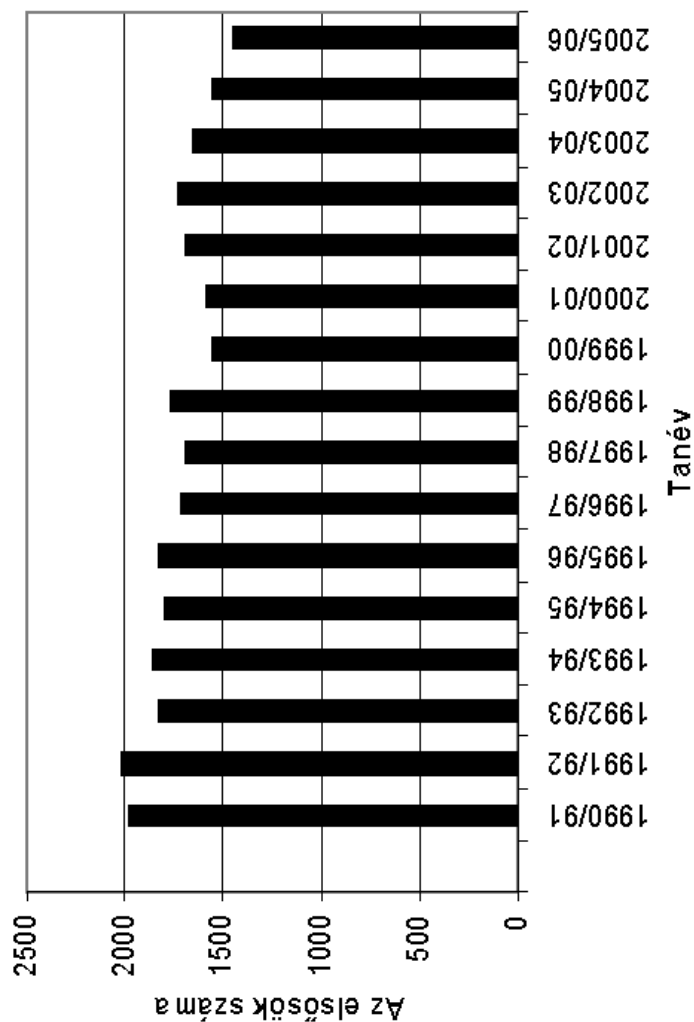
Általános iskolák

1.b

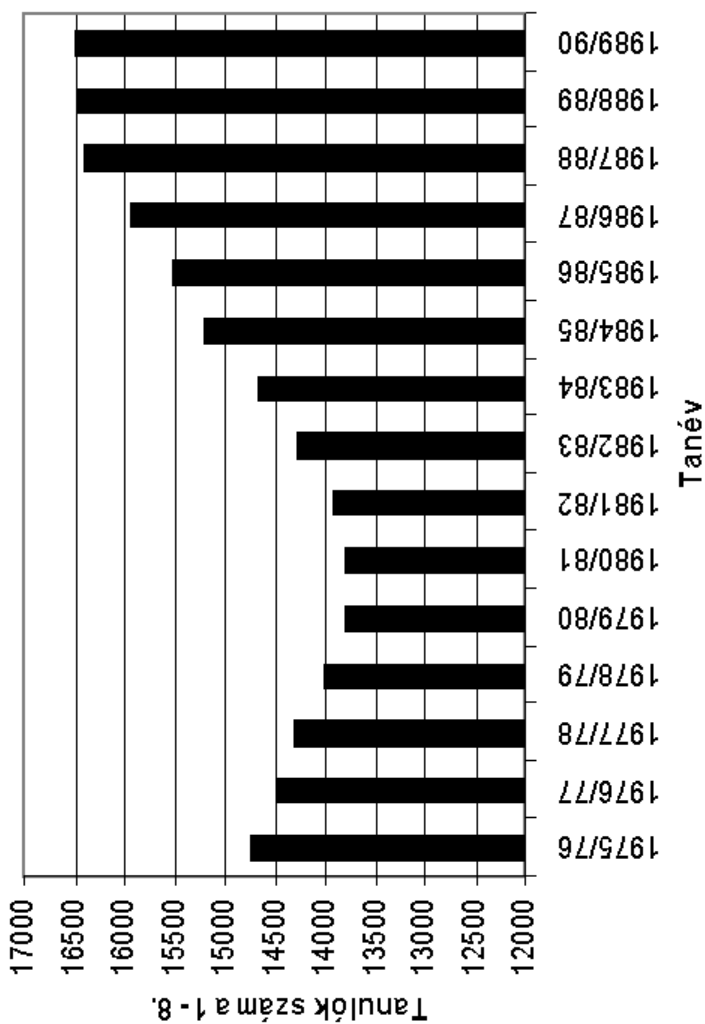
Az első osztályosok száma Szabadka községi általános iskolájában (1990–2005)

Tanév	Elsősök száma
1990/91	1 981
1991/92	2 012
1992/93	1 815
1993/94	1 851
1994/95	1 794
1995/96	1 823
1996/97	1 714
1997/98	1 682
1998/99	1 756
1999/00	1 552
2000/01	1 580
2001/02	1 682
2002/03	1 722
2003/04	1 653
2004/05	1 551
2005/06	1 446

2.a

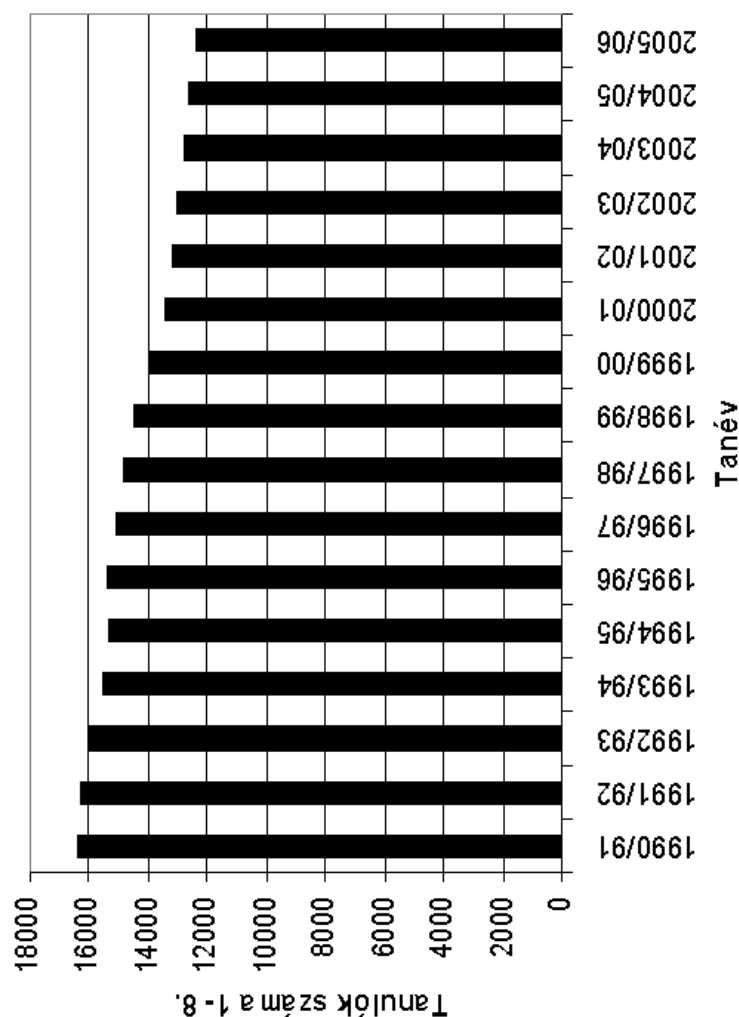
A tanulók száma Szabadka község általános iskoláiban (1975–1990)

Tanév	Tanulók száma 1-8. osztály
1975/76	14 738
1976/77	14 466
1977/78	14 287
1978/79	14 000
1979/80	13 784
1980/81	13 791
1981/82	13 901
1982/83	14 266
1983/84	14 656
1984/85	15 200
1985/86	15 519
1986/87	15 932
1987/88	16 379
1988/89	16 473
1989/90	16 492

2.b

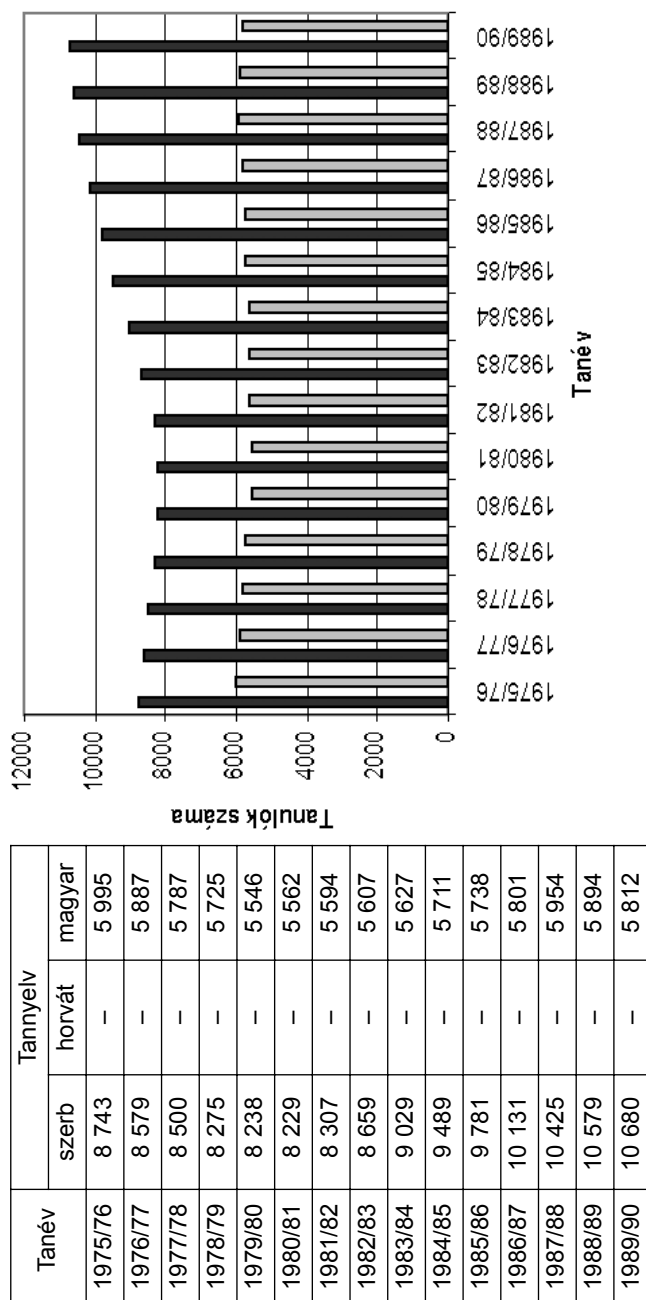
A tanulók száma Szabadka községi általános iskoláiban (1990–2005)

Tanév	Tanulók száma 1-8. osztály
1990/91	16 368
1991/92	16 257
1992/93	16 063
1993/94	15 568
1994/95	15 287
1995/96	15 398
1996/97	15 090
1997/98	14 797
1998/99	14 488
1999/00	13 923
2000/01	13 446
2001/02	13 158
2002/03	12 999
2003/04	12 766
2004/05	12 591
2005/06	12 367

3.a

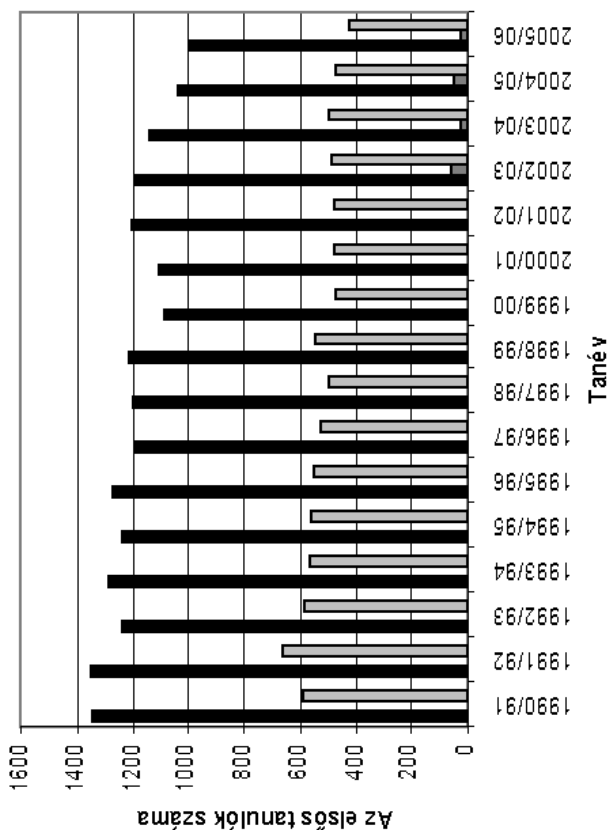
Az általános iskolások száma (1–8. oszt.) Szabadka közösségben tannyelv szerint (1975–1990)

3.b

Az általános iskolások száma (1–8. oszt.) Szabadka községben tannyelv szerint (1990–2005)

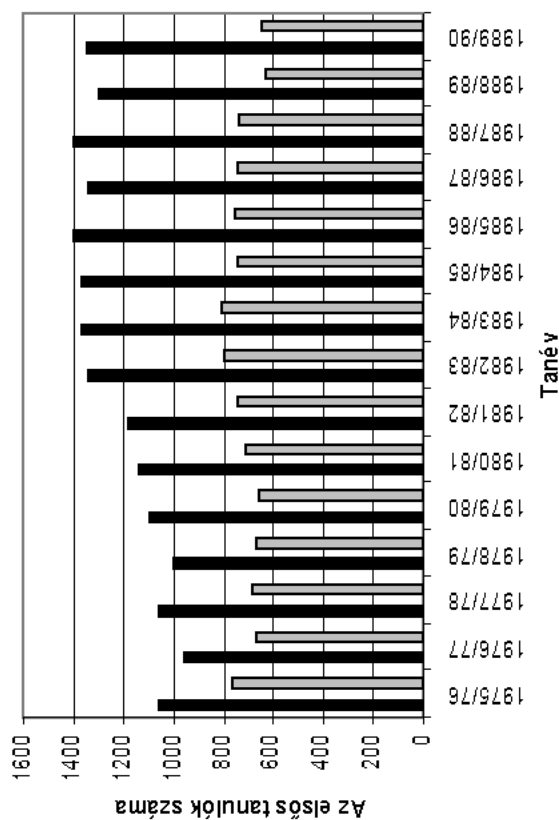
Tanév	Tannyelv		
	szerb	horvát	magyar
1990/91	10 810	–	5 558
1991/92	10 803	–	5 454
1992/93	10 913	–	5 150
1993/94	10 665	–	4 903
1994/95	10 578	–	4 709
1995/96	10 824	–	4 574
1996/97	10 632	–	4 458
1997/98	10 469	–	4 328
1998/99	10 168	–	4 320
1999/00	9 773	–	4 150
2000/01	9 460	–	3 986
2001/02	9 269	–	3 889
2002/03	9 120	54	3 825
2003/04	8 929	72	3 765
2004/05	8 754	119	3 718
2005/06	8 559	150	3 658

4.a

Az első osztályos tanulók száma Szabadka községben tannyelv szerint (1975–1990)

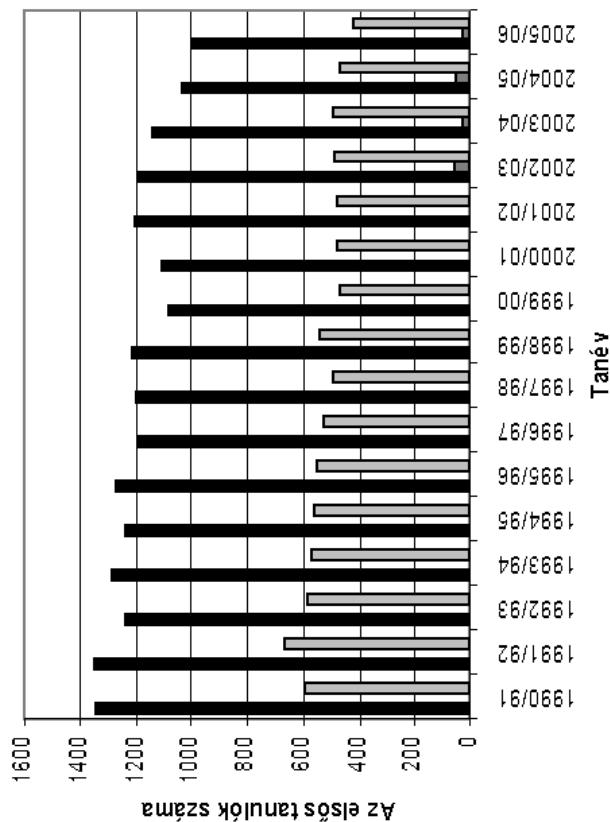
Tanév	Tannyelv		
	szerb	horvát	magyar
1975/76	1055	–	765
1976/77	957	–	661
1977/78	1061	–	680
1978/79	995	–	663
1979/80	1089	–	654
1980/81	1133	–	711
1981/82	1176	–	743
1982/83	1338	–	792
1983/84	1362	–	807
1984/85	1360	–	742
1985/86	1396	–	750
1986/87	1337	–	743
1987/88	1400	–	738
1988/89	1298	–	633
1989/90	1343	–	650

4.b

Az első osztályos tanulók száma Szabadka községben tannyelv szerint (1990–2005)

Tanév	Tannyelv		
	szerb	horvát	magyar
1990/91	1 339	–	588
1991/92	1 349	–	663
1992/93	1 234	–	581
1993/94	1 285	–	566
1994/95	1 239	–	555
1995/96	1 272	–	551
1996/97	1 185	–	529
1997/98	1 193	–	489
1998/99	1 212	–	544
1999/00	1 084	–	468
2000/01	1 106	–	474
2001/02	1 205	–	477
2002/03	1 186	54	482
2003/04	1 136	21	496
2004/05	1 037	47	467
2005/06	996	28	422

5.a

Az összes általános iskolai tanulók száma Szabadkán, a magyar tagozatos iskolákban (1993–2000)

Iskola	Tanév						
	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000
1. S. Marinković	279	231	189	173	158	125	114
2. M. Vuković	30	31	30	24	20	28	27
3. Đ. Salaj	159	156	148	158	143	132	124
4. Széchenyi I.	810	770	773	737	740	742	695
5. I. G. Kovačić	197	189	181	181	178	162	157
6. J. J. Zmaj	183	255	159	150	138	138	130
7. Kizúr I.	266	178	245	235	228	225	214
8. J. Mikić	178	174	178	162	165	158	150
9. Október 10.	133	127	131	127	120	114	87
10. M. Crnjanski	188	184	172	163	163	166	145
11. Majsai úti	484	468	447	448	447	437	417
12. Szent Száva	90	84	78	81	80	75	72
ÖSSZESEN	2 997	2 847	2 731	2 639	2 580	2 502	2 332

5.b

Az összes általános iskolai tanulók száma Szabadkán, a magyar tagozatos iskolákban (2000–2005)

Iskola	Tanév						Csökkenés %
	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	
1. S. Marinković	102	96	96	89	78	72	74,20
2. M. Vuković	28	30	30	20	19	18	40,00
3. Đ. Salaj	107	90	89	85	83	83	47,80
4. Széchenyi I.	686	659	631	625	593	593	26,80
5. I. G. Kovačić	145	142	142	128	134	131	33,51
6. J. J. Zmaj	122	120	116	143	136	130	28,97
7. Kizúr I.	215	211	200	200	189	177	33,46
8. J. Mikić	149	160	156	154	156	142	20,23
9. Október 10.	77	76	56	59	65	69	48,13
10. M. Crnjanski	134	135	124	112	105	96	48,94
11. Majasai úti	405	399	389	386	387	390	19,43
12. Szent Száva	61	57	52	42	34	22	75,56
ÖSSZESEN	2 231	2 175	2 081	2 043	1 979	1 923	35,84

Megjegyzés: A csökkenés az 1993/94-es és a 2005/06-os tanév közti időszakra vonatkozik.

6.a

Az első osztályos tanulók száma Szabadkán, a magyar tagozatos iskolákban (1993–2000)

Iskola	Tanév						
	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00
1. S. Marinković	20	14	14	20	13	12	8
2. M. Vuković	–	–	5	5	6	13	3
3. Đ. Salaj	14	15	15	20	12	16	18
4. Széchenyi I.	105	97	99	87	91	96	66
5. I. G. Kovačić	16	16	21	17	17	6	15
6. J. J. Zmaj	22	32	17	15	15	13	13
7. Kizúr I.	36	24	23	25	21	27	25
8. J. Mikić	15	22	24	21	23	22	16
9. Október 10.	15	15	10	12	12	13	2
10. M. Crnjanski	24	28	20	18	16	17	11
11. Majsai úti	51	50	51	62	55	59	39
12. Szent Száva	–	9	10	11	10	6	9
ÖSSZESEN	318	322	309	313	291	300	225

6.b

Az első osztályos tanulók száma Szabadkán, a magyar tagozatos iskolákban (2000–2005)

Iskola	Tanév						Csökkenés %
	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	
1. S. Marinković	14	11	14	10	12	5	75,00
2. M. Vuković	5	6	11	–	9	2	–
3. Đ. Salaj	11	9	11	8	7	5	64,29
4. Széchenyi I.	69	73	71	87	69	81	22,86
5. I. G. Kovačić	15	16	9	12	13	15	6,25
6. J. J. Zmaj	11	13	13	21	15	15	31,82
7. Kizúr I.	23	21	25	26	24	20	44,45
8. J. Mikić	15	25	15	22	26	11	26,67
9. Október 10.	6	6	10	10	12	11	26,67
10. M. Crnjanski	14	15	12	11	11	10	58,34
11. Majnai úti	50	46	40	47	50	54	5,88
12. Szent Száva	1	5	5	1	3	2	–
ÖSSZESEN	234	246	236	255	251	231	27,36

Megjegyzés a 6.a és a 6.b táblázathoz: A Matko Vuković iskolában csak alsós tagozat van érdeklődés esetén.

A csökkenés az 1993/94-es és a 2005/06-os tanév közti időszakra vonatkozik.

7.a

Tanárszükséglet az általános iskolák magyar tagozatain, Szabadka községben

Iskola	Magyar ny.		Idegen ny.		Képzőműv.		Zenei nev.		Történelem		Földrajz	
	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik
1. S. Marinković	0,9	–	0,6	0,6	0,3	0,3	0,3	–	0,4	–	0,4	–
2. Đ. Salaj	0,9	–	0,6	0,6	0,3	–	0,3	0,3	0,4	–	0,4	–
3. Széchenyi I.	3,1	–	1,9	0,7	0,8	–	0,8	0,6	1,2	–	1,2	–
4. I. G. Kovačić	0,9	–	0,6	–	0,3	–	0,3	0,3	0,4	–	0,4	–
5. J. J. Zmaj	0,9	–	0,6	–	0,3	–	0,3	–	0,4	–	0,4	–
6. Kizúr I.	0,9	–	0,6	–	0,3	–	0,3	0,3	0,4	–	0,4	–
7. J. Mikić	0,9	–	0,6	–	0,3	–	0,3	–	0,4	–	0,4	–
8. Október 10.	0,9	–	0,6	0,6	0,3	–	0,3	–	0,4	–	0,4	–
9. M. Crnjanski	0,9	–	0,6	0,6	0,3	0,3	0,3	–	0,4	–	0,4	–
10. Majasai úti	1,9	–	1,1	–	0,5	0,3	0,5	0,5	0,7	–	0,7	–
11. Szent Száva	0,4	0,4	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	–
12. M. Antić	2,3	–	1,4	–	0,6	0,4	0,6	0,3	0,9	–	0,9	0,2
13. Petőfi S.	1,9	–	1,1	–	0,5	–	0,5	–	0,7	–	0,7	–
14. Néphősök	3,8	–	2,4	1,0	1,0	0,5	1,0	0,4	1,4	1,2	1,4	0,4
15. V. Karadžić	0,9	–	0,6	–	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	–	0,4	0,4
ÖSSZESEN	21,5	0,4	13,6	4,4	6,2	2,2	6,2	3,1	8,7	1,4	8,7	1,0

A Szükséges oszlopban a normatívák szerint jóváhagyott tanáréltszámot jelöltük.

7.b

Tanárszükséglet az általános iskolák magyar tagozatain, Szabadka községben

Iskola	Fizika		Matematika		Biológia		Kémia		Műszaki nev.		Testnevel.	
	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik	Szükséges	Hiányzik
1. S. Marinković	0,3	0,3	0,9	–	0,4	–	0,2	–	0,4	0,4	0,6	–
2. Đ. Salaj	0,3	–	0,9	–	0,4	–	0,2	–	0,4	0,4	0,6	0,6
3. Széchenyi I.	1,0	0,6	2,9	0,7	1,3	–	0,7	–	1,3	–	2,0	–
4. I. G. Kovačić	0,3	–	0,9	–	0,4	–	0,2	–	0,4	–	0,6	–
5. J. J. Zmaj	0,3	–	0,9	–	0,4	–	0,2	–	0,4	0,4	0,6	–
6. Kizúr I.	0,3	0,3	0,9	–	0,4	–	0,2	–	0,4	–	0,6	–
7. J. Mikić	0,3	–	0,9	0,9	0,4	–	0,2	–	0,4	0,4	0,6	0,4
8. Október 10.	0,3	0,3	0,9	–	0,4	–	0,2	–	0,4	0,4	0,6	0,6
9. M. Crnjanski	0,3	–	0,9	–	0,4	–	0,2	–	0,4	0,4	0,6	0,6
10. Majnai úti	0,6	0,4	1,8	0,2	0,8	–	0,4	–	0,8	–	1,2	–
11. Szent Száva	0,2	0,2	0,4	–	0,2	0,2	0,2	–	0,2	0,2	0,3	0,3
12. M. Antić	0,8	–	2,2	–	1,0	–	0,6	–	1,0	–	1,5	–
13. Petőfi S.	0,6	–	1,8	–	0,8	–	0,4	–	0,8	0,8	1,2	–
14. Néphősök	1,2	1,0	3,6	2,7	1,6	–	0,8	–	1,6	1,6	2,4	–
15. V. Karadžić	0,3	0,3	0,9	0,9	0,4	–	0,2	–	0,4	0,4	0,6	0,6
ÖSSZESEN	7,1	3,4	20,8	5,4	9,3	0,2	4,9	0,0	9,3	5,4	14,0	3,1

A Szükséges oszlopban a normatívák szerint jóváhagyott tanárétszámot jelöltük.

7.c

Tanárszükséglet az általános iskolák magyar tagozatain, Szabadka községben (összesítés)

Iskola	Összesen		
	Szükséges	Hiányzik	%
1. S. Marinković	5,7	1,6	28,1
2. Đ. Salaj	5,7	1,9	33,3
3. Széchenyi I.	18,2	2,6	14,3
4. I. G. Kovačić	5,7	0,3	5,3
5. J. J. Zmaj	5,7	0,4	7,0
6. Kizúr I.	5,7	0,6	10,5
7. J. Mikić	5,7	1,7	29,8
8. Október 10.	5,7	1,9	33,3
9. M. Crnjanski	5,7	1,9	33,3
10. Majnai úti	11,0	1,4	12,7
11. Szent Száva	2,8	2,0	71,4
12. M. Antić	13,8	0,9	6,5
13. Petőfi S.	11,0	0,8	7,3
14. Néphősök	22,2	8,8	39,6
15. V. Karadžić	5,7	3,2	56,1
ÖSSZESEN	130,3	30,0	23,0

Megjegyzés: A **Szükséges** oszlopban a normatívák szerint jóváhagyott tanári létszámot jelöltük.

8.

Az első osztályos tanulók nemzetiség szerinti kimutatása Szabadka községben, a 2001/02-es tanévben

Iskola	Nemzetiség						Összesen	Magyar tagozaton
	Szerb	Magyar	Horvát	Más	Egyéb	Jugoszláv	Nem nyilatkozott	
1. S. Marinković	50	18	2	10	26	–	1	107
2. I. Milutinović	23	1	12	5	–	13	20	74
3. M. Vuković	24	9	22	27	–	3	25	110
4. Đ. Salaj	17	13	7	23	–	–	23	83
5. Széchenyi I.	17	76	6	10	1	–	22	132
6. I. G. Kovačić	15	15	8	3	3	4	8	56
7. J. J. Zmaj	33	17	6	12	2	6	9	85
8. Kizúr I.	61	23	3	9	–	3	9	108
9. J. Mikić	35	23	3	7	–	14	14	96
10. Október 10.	8	5	0	6	–	2	5	26
								6

8. (folytatás)

Iskola	Nemzetiség						Összesen	Magyar tagozaton
	Szerb	Magyar	Horvát	Más	Egyéb	Jugoszláv	Nem nyilatkozott	
11. M. Crnjanski	32	16	2	6	–	11	11	78
12. Majski úti	21	44	7	7	–	14	13	106
13. Szent Száva	32	9	21	7	1	8	21	99
14. M. Antić	27	44	1	1	–	6	43	122
15. Petőfi S.	3	41	1	0	–	–	2	47
16. B. Miličević	19	1	3	0	–	3	5	31
17. Pionir	3	7	8	2	–	–	3	23
18. M. Gubec	3	1	17	13	–	1	12	47
19. Néphősök	4	91	0	9	–	10	–	114
20. V. Karadžić	41	23	4	9	–	–	19	96
21. V. Nazor	6	1	8	3	–	–	2	20
ÖSSZESEN	474	478	141	169	33	98	267	1 660
								478

Megjegyzés: A **Más** kategóriában a bosnyák, a montenegrói, az albán, a bolgár, a macedón, a roma, a román, a szlovák, a szlovén és az ukrán tanulók összesített száma szerepel.

9.

Az általános iskolások nemzetiség szerinti kimutatása Szabadka községben, a 2001/02-es tanévben

Iskola	Nemzetiség							Összesen	Magyar tagozaton
	Szerb	Magyar	Horvát	Más	Egyéb	Jugoszláv	Nem nyilatkozott		
1. S. Marinković	400	125	25	79	71	–	118	818	96
2. I. Milutinović	153	32	124	69	54	69	87	588	–
3. M. Vuković	190	46	121	181	6	38	217	799	30
4. Đ. Salaj	126	87	32	72	–	–	86	403	90
5. Széchenyi I.	198	627	31	57	60	7	83	1 063	659
6. I. G. Kovačić	170	156	41	45	7	23	72	514	142
7. J. J. Zmaj	281	131	20	76	43	33	51	635	120
8. Kizúr I.	309	211	33	80	3	44	161	841	211
9. J. Mikić	228	157	16	41	36	59	81	618	160
10. Október 10.	75	74	7	32	1	39	38	266	76

9. (folytatás)

Iskola	Nemzetiség						Összesen	Magyar tagozaton
	Szerb	Magyar	Horvát	Más	Egyéb	Jugoszláv	Nem nyilatkozott	
11. M. Crnjanski	329	152	9	29	1	21	41	582
12. Majsai úti	194	405	28	49	2	173	79	930
13. Sz. Száva	226	109	135	121	3	91	186	871
14. M. Antić	291	440	22	25	1	89	107	975
15. Petőfi S.	7	332	2	3	1	2	5	352
16. B. Miličević	205	5	13	19	–	5	14	261
17. Pionir	20	33	66	20	–	4	50	193
18. M. Gubec	44	11	123	105	85	23	87	478
19. Néphősök	49	718	1	46	1	10	9	834
20. V. Karadžić	351	180	30	96	–	12	112	781
21. V. Nazor	41	8	56	31	2	22	7	167
ÖSSZESEN	3 887	4 039	935	1276	377	764	1 691	12 969
								3 887

Megjegyzés: A **Más** kategóriában a bosnyák, a montenegrói, az albán, a bolgár, a macedón, a roma, a román, a szlovák, a szlovén és az ukrán tanulók összesített száma szerepel.

10.

A tanerők szakképzettsége Szabadka község általános iskoláiban

Tanév	A tanulók száma	Az osztályok száma	Tanerő-szükséglet	Szakképzetlen tanerő	Szakképzetlen %
1994/1995	15 287	615	433,54	99,54	22,96
1997/1998	14 797	610	422,32	92,00	21,76
2000/2001	13 446	602	412,74	111,08	26,91
2005/2006	12 367	598	397,90	69,00	17,34

Megjegyzés: A 10., 11. és 12. táblázatban, a **Tanerőszükséglet** oszlopban a normatívák szerint jóváhagyott tanárlétszámot jelöltük.

11.

A tanerők szakképzettsége a szerb tagozatokon Szabadka község általános iskoláiban

Tanév	A tanulók száma	Az osztályok száma	Tanerő-szükséglet	Szakképzetlen tanerő	Szakképzetlen %
1994/1995	10 578	407	272,93	50,65	18,56
1997/1998	10 469	414	276,60	49,98	18,70
2000/2001	9 460	406	271,42	64,80	23,88
2005/2006	8 559	390	267,60	39,00	14,57

12.

A tanerők szakképzettsége a magyar tagozatokon Szabadka község általános iskoláiban

Tanév	A tanulók száma	Az osztályok száma	Tanerő-szükséglet	Szakképzetlen tanerő	Szakképzetlen %
1994/1995	4 709	208	160,61	48,89	30,44
1997/1998	4 328	196	145,72	42,02	28,84
2000/2001	3 986	196	141,32	46,28	32,78
2005/2006	3 658	196	130,30	30,00	23,02

Középiskolák

1.a

Tanulók és osztályok a hároméves szakmunkásképző középiskolákban
(III. fozokat) a szerb tagozatokon, Szabadkán, az 1995/96-os tanévben

Középiskola	III. FOKOZAT							
	I. oszt.		II. oszt.		III. oszt.		Összesen	
	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma
S. Marinković	–	–	–	–	–	–	–	–
B. Miličević	2	79	2	68	2	77	6	224
Politehnikai Középisk.	4	133	3	83	4	98	11	314
L. Nešić	7	225	8	194	8	175	23	594
Egészségügyi Középisk.	1	44	–	–	1	36	2	80
Műszaki Középisk.	8	258	8	208	8	195	24	661
Zeneiskola	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	22	739	21	553	23	581	66	1 873
Ž. Zrenjanin	1	10	1	8	–	–	2	18
Hallássérültek isk.	1	12	1	9	2	11	4	32
Összesen	24	761	23	570	25	592	72	1 923

1.b

Tanulók és osztályok a hároméves szakmunkásképző középiskolákban
(III. fokozat) a magyar tagozatokon, Szabadkán, az 1995/96-os tanévben

Középiskola	III. FOKOZAT									
	I. oszt.		II. oszt.		III. oszt.		Összesen			
	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma
S. Marinković	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
B. Miličević	2	60	2	51	2	48	6	159		
Politehnikai Középisk.	3	92	3	72	2	52	8	216		
L. Nešić	4	133	4	102	4	89	12	324		
Egészségügyi Középisk.	1	30	–	–	1	27	2	57		
Műszaki Középisk.	4	131	4	113	5	133	13	377		
Zeneiskola	–	–	–	–	–	–	–	–		
Összesen	14	446	13	338	14	349	41	1 133		
Ž. Zrenjanin	1	7	–	–	–	–	1	7		
Hallássérültek isk.	–	–	–	–	–	–	–	–		
Összesen	15	453	13	338	14	349	42	1 140		

2.a

Tanulók és osztályok a négyéves szakközépiskolákban (IV. fokozat)
a szerb tagozatokon, Szabadkán, az 1995/96-os tanévben

Középiskola	IV. FOKOZAT									
	I. oszt.		II. oszt.		III. oszt.		IV. oszt.		Összesen	
	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. Száma
S. Marinković	7	239	7	229	7	214	7	229	28	911
B. Miličević	3	106	2	76	2	74	5	165	12	421
Politehnikai Középisk.	3	88	4	121	3	95	3	83	13	387
L. Nešić	2	67	2	71	2	77	2	60	8	275
Egészségügyi Középisk.	3	110	2	80	3	84	2	84	10	358
Műszaki Középisk.	4	136	4	134	4	143	4	125	16	538
Zeneiskola	1	23	1	21	1	18	1	10	4	72
Összesen	23	769	22	732	22	705	24	756	91	2 962
Ž. Zrenjanin	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Hallássérültek isk.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	23	769	22	732	22	705	24	756	91	2 962

2.b

Tanulók és osztályok a négyéves szakközépiskolákban (IV. fokozat)
a magyar tagozatokon, Szabadkán, az 1995/96-os tanévben

Középiskola	IV. FOKOZAT									
	I. oszt.		II. oszt.		III. oszt.		IV. oszt.		Összesen	
	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma
S. Marinković	3	86	3	88	2	52	37	78	11	304
B. Miličević	1	32	1	30	1	30	2	60	5	152
Politehnikai Középisk.	2	46	2	51	1	23	1	24	6	144
L. Nešić	1	30	1	32	1	28	2	39	5	129
Egészségügyi Középisk.	3	98	2	62	2	70	2	61	9	291
Műszaki Középisk.	2	60	2	58	2	52	3	69	9	239
Zeneiskola	1	34	1	34	1	21	1	18	4	107
Összesen	13	386	12	355	10	276	14	349	49	1 366
Ž. Zrenjanin	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Hallássérültek isk.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	13	386	12	355	10	276	14	349	49	1 366

3.

Tanulók és osztályok száma a szakmunkásképzőökben (III. fokozat) és a szakközépiskolákban (IV. fokozat) a szerb és a magyar tagozatokon, Szabadkán, az 1995/96-os tanévben (összesítés)

Középiskola	Összesen		Más közösségből érkezett tanulók	
	Osztályok száma	Tanulók száma	Szerb anyanyelvűek	Magyar anyanyelvűek
S. Marinković	39	1 215	–	–
B. Miličević	29	956	–	–
Politehnikai Középisk.	38	1 061	–	–
L. Nešić	48	1 322	–	–
Egészségügyi Középisk.	23	786	–	–
Műszaki Középisk.	62	1 815	–	–
Zeneiskola	8	179	–	–
Összesen	247	7 334	–	–
Ž. Zrenjanin	3	25	–	–
Hallássérültek isk.	4	32	–	–
Összesen	254	7 391	–	–

4.a

Tanulók és osztályok a hároméves szakmunkásképző középiskolákban (III. fokozat)
a szerb tagozatokon, Szabadkán, a 2005/06-os tanévben

Középiskola	III. FOKOZAT							
	I. oszt.		II. oszt.		III. oszt.		Összesen	
	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma
S. Marinković	–	–	–	–	–	–	–	–
B. Miličević	1	33	1	30	1	30	3	93
Politehnikai Középisk.	3	67	2	47	3	65	8	179
L. Nešić	5	133	6	154	7	156	18	443
Egészségügyi Középisk.	–	–	–	–	1	19	1	19
Műszaki Középisk.	5	151	5	124	5	103	15	378
Zeneiskola	–	–	–	–	–	–	–	–
Kosztolányi D.	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	14	384	14	355	17	373	45	1 112
A 2004/05-ös viszony.	0	-36	-3	-69	-1	-57	-4	-162
Ž. Zrenjanin	2,5	21	2	14	2	10	6,5	45
Hallássérültek isk.	1	10	1	7	2	14	4	31
Összesen	17,5	415	17	376	21	397	55,5	1 188

4.b

Tanulók és osztályok a hároméves szakmunkásképző középiskolákban (III. fokozat)
a magyar tagozatokon, Szabadkán, a 2005/06-os tanévben

Középiskola	III. FOKOZAT							
	I. oszt.		II. oszt.		III. oszt.		Összesen	
	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma
S. Marinković	–	–	–	–	–	–	–	–
B. Miličević	1	29	1	28	1	28	3	85
Politehnikai Középisk.	2	31	2	39	2	44	6	114
L. Nešić	2	45	4	82	3	72	9	199
Egészségügyi Középisk.	1	29	–	–	–	–	1	29
Műszaki Középisk.	4	77	3	80	3	59	10	216
Zeneiskola	–	–	–	–	–	–	–	–
Kosztolányi D.	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	10	211	10	229	9	203	29	643
A 2004/05-ös viszony.	–	-59	1	20	-1	-26	–	-65
Ž. Zrenjanin	3,5	26	2	14	1	6	6,5	46
Hallássérültek isk.	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	13,5	237	12	243	10	209	35,5	689

5.a

Tanulók és osztályok a négyéves szakközépiskolákban (IV. fokozat)
a szerb tagozatokon, Szabadkán, a 2005/06-os tanévben

Középiskola	IV. FOKOZAT											
	I. oszt.		II. oszt.		III. oszt.		IV. oszt.		Összesen			
	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma
Sonja Marinković	6	194	6	170	6	175	6	168	24	707		
Bosa Miličević	4	127	4	131	4	135	5	161	17	554		
Politehnikai Középisk.	5	145	6	166	5	137	5	112	21	560		
Lazar Nešić	4	115	3	84	3	79	3	94	13	372		
Egészségügyi Középisk.	2	68	3	87	2	59	2	59	9	273		
Műszaki Középisk.	6	186	6	181	6	173	5	141	23	681		
Zeneiskola	1	14	1	18	1	9	1	14	4	55		
Kosztolányi Dezső	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Összesen	28	849	29	837	27	767	27	749	111	3 202		
A 2004/05-ös viszony.	-1	-19	2	39	–	3	1	7	2	30		
Žarko Zrenjanin	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Hallássérültek isk.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Összesen	28	849	29	387	27	767	27	749	111	3 202		

5.b

Tanulók és osztályok a négyéves szakközépiskolákban (IV. fokozat)
a magyar tagozatokon, Szabadkán, a 2005/06-os tanévben

Középiskola	IV. FOKOZAT									
	I. oszt.		II. oszt.		III. oszt.		IV. oszt.		Összesen	
	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma	Oszt. száma	Tan. száma
Sonja Marinković	3	75	3	61	3	66	3	83	12	285
Bosa Miličević	2	57	2	61	2	58	2	63	8	239
Politehnikai Középisk.	3	74	2	63	2	56	1	30	8	223
Lazar Nešić	2	52	2	28	2	50	2	42	8	172
Egészségügyi Középisk.	2	58	2	50	2	67	2	37	8	212
Műszaki Középisk.	4	118	4	106	3	77	3	87	14	388
Zeneiskola	1	20	1	13	1	24	1	11	4	68
Kosztolányi Dezső	2	36	1	24	–	–	–	–	3	60
Összesen	19	490	17	406	15	398	14	353	65	1 647
2004/05-ös viszony.	2	49	2	-2	1	34	0	-36	5	45
Žarko Zrenjanin	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Hallássérültek isk.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	19	490	17	406	15	398	14	353	65	1 647

6.

Tanulók és osztályok száma a szakmunkásképzőkben (III. fokozat) és a szakközépiskolákban (IV. fokozat) a szerb és a magyar tagozatokon, Szabadkán, a 2005/06-os tanévben (összesítés)

Középiskola	Összesen		Más közösségből érkezett tanulók	
	Osztályok száma	Tanulók száma	Szerb anya- nyelvűek	Magyar anya- nyelvűek
Sonja Marinković	36	992	28	51
Bosa Miličević	31	971	45	127
Politehnikai Középisk.	43	1 076	68	126
Lazar Nešić	48	1 186	37	94
Egészségügyi Középisk.	19	533	49	97
Műszaki Középisk.	62	1 663	87	205
Zeneiskola	8	123	19	41
Kosztolányi Dezső	3	60	–	36
Összesen	250	6 604	333	777
A 2004/05-ös viszony.	3	-152	19	57
Žarko Zrenjanin	13	91	5	24
Hallássérültek isk.	4	31	23	–
Összesen	267	6 726	361	801

Iskolaköteles kontingens és beiratkozás az általános iskolákba, Szabadka községben (értékelés)

MIRNICS KÁROLY

A népszámlálási eredmények kiértékelése

A vajdasági magyar népesség számottevő része Szabadka község területén él: az 1991. évi népszámlálás szerint 18,9%-a, a 2002. évi szerint pedig 19,7%-a. A magyarság számának ez a csaknem 1%-os növekedése Szabadka község területén viszonylagos, mert abszolút növekedés nem történt. Ez azt jelzi, hogy a magyarság száma Vajdaság más területi egységeiben (elsősorban Bánátban) nagyobb számban csökkent, s ez hatott Szabadka község részesedési arányának viszonylagos emelkedésére Vajdaság egészében.

A magyar népesség nemzetiség szerinti hovatartozásának abszolút száma Szabadka község területén 1991-ben 64 277 fő volt, a 2002-es népszámlálás szerint pedig 57 092. Míg a magyar népességcsökkenés indexe egész Vajdaságban a két népszámlálás között -85,5-öt mutatott, Szabadka község területén -88,8-at. Az átlagos évenkénti csökkenés Vajdaságban -1,4%, Szabadka községben -1,1%, ami hosszú távon ütembeli, érzékelhető különbségre utal. Vajdaságnak voltak olyan részei, ahol a magyarság évi csökkenésének üteme 20%-kal gyorsabb volt a szabadkainál.

Ebben az időszakban a vajdasági magyarságra nem volt jellemző a népesség belső vándormozgalma. Jelentős számú magyar átköltözés Szabadka község területére nem történt Vajdaság más községeiből. A magyarok elköltözése Bánát számos településéről és beözönlése elsősorban Szabadka városába 1981 után megszűnt.

Bár a vitális statisztikai kimutatásokból a születési és halálozási arányszámok nemzetiségi hovatartozás szerint községi lebontásban ismeretlenek (az arányszámok nemzetiségi vonatkozása aggregált, s csupán vajdasági, illetve szerbiai szinten jelentetik meg a hivatalos közlönyökben), okkal feltételezhető, hogy a Szabadka községre jellemző arányszámok sem mutattak jelentős eltérést a vajdaságiaktól. Szabadka község magyar népessége *nagymértékben súlyozza, vagyis meghatározza a vajdasági magyarokra jellemző születési arányszámot.*

Szabadka község területén, hasonlóan a vajdasági általános állapothoz, nincs jelentős különbség a városi és falusi települések születési, illetve halálozási arányszámai között. Azt lehet mondani, hogy az elmúlt három évtizedben az előző időszakból ismert különbségek minimalizálódtak, vagy teljesen eltűntek.

Szabadka községben a magyar népesség születési arányszáma (a magyar anyáktól született gyermekszám alapján) évi 10,0–10,5 ezrelék között van, ugyanúgy, mint Vajdaság egészében. Jóllehet valamivel jobb lehetett a vajdasági átlagnál, de feltételezhető, hogy az elmúlt két évtizedben egyszer sem haladta meg a 11,0 ezreléket.

Szabadka község területén a vizsgált időszakban a magyar népesség előregedése és halálozási arányszáma hasonlóan riasztó volt, mint Vajdaság más községeiben. Ez az arányszám nagyon magas volt. Bár szerencsére még nem érte el mindenütt az évi 20 ezreléket, minden bizonnyal 16,0–18,0 ezrelék között mozgatható a legtöbb községben.

Szabadka község területén a magyar népesség előregedését szemlélteti a következő, a 2002. évi népszámlálásból kikövetkeztethető jelzőszám: amikor a 75 évesek és idősebbek korcsoportjába már 3990 fő lépett be, a 0–4 évesek korcsoportjában csak 2081 fő jelent meg; a 70–74 évesek korcsoportjában 3182 fő volt, szemben az 5–9 éves korcsoporttal, ahol csak 2431 fő volt. Ezek a különbségek előre vetítik a továbbra is rendkívül magas halálozási arányszámot, amely a következő években sem lesz alacsonyabb a 16,0–17,0 ezreléknél.

A szabadkai magyarok átlagéletkora a kíváncsú 30 év helyett (amely még lehetővé tenné a népesség azonos szintű reproduk-

cióját) 43,1 év volt (a szabadkai szerbeké 36,9, a bunyevácoké 45,7, a romáké 23,9 év). A magyar népesség rendkívül magas átlagéletkora arra figyelmeztet, hogy a népesség tartós depopulációja elkerülhetetlen és megállíthatatlan a következő évtizedekben. Ha sikerülne is megnövelni a születési arányszámot azonnal 40%-kal, ennek az utóhatása is csak évtizedek múlva lenne érezhető. Csupán az évi születési arányszám 60–70%-os azonnali emelkedésével és tartós szinten tartásával lenne megállítható a népességsökkenés – de azzal a megszorítással és feltételezéssel, hogy a következő évtizedekben teljesen leáll a külső vándormozgalom (kivándorlás) és az asszimiláció (beolvadás a többségi népbe). Erre azonban nincs példa a demográfiában. Szabadka község magyar népessége esetében a két elvárás közül egyiknek sincs reális alapja.

Szabadka község területén a magyarok más etnikumokkal kötött házasságának aránya igen magas már több évtizede. A vitális statisztika ezt az adatot is kizárólag vajdasági és köztársasági szinten mutatja ki. Feltételezhető, hogy a vegyes házasságok száma azokban a községekben (településeken) kisebb, ahol a magyarság nagyobb számban és tömbben él, illetve ahol az aránya is az összes népesség számában nagyobb. Viszont ahol kisebb a népesség száma vagy az aránya az összes népességben, kifejezetten nő az etnikai vegyes házasságok száma. Szabadkán a magyar népesség nincs abszolút többségben, s relatív többsége is veszélyben van. Itt a vegyes házasságoknak nagy hagyománya van, a magyarok és horvátok között több évszázadra nyúlik vissza. Az 1971 és 1991 közötti időszakban jelentősen megnőtt a magyarok és jugoszlávok között kötött házasságok száma, illetve a szerb nyelvű jugoszlávba való beolvadás folyamata. A szerbekkel kötött vegyes házasságok száma is egyre jelentősebb. Feltételezhető, hogy egészében véve, a magyarok vegyes házasságának aránya Szabadka község területén egy hosszú, több évtizedes időszakban 25–30%-os volt. Valószínű, hogy a következő években a magyarok vegyes házasságának száma valamelyest csökkenni fog. Erre lehet következtetni a 2002. évi népszámlálási adatból, amely szerint Szabadka község területén a magyarok száma nemzetiség szerint (57 092 fő) és anya-

nyelv szerint (57 608 fő) szinte kiegyenlítődött, homogenizálódott, ami korábban nem volt jelenség. Megtörténhet, hogy kisebb mértékben megváltozik az asszimiláció iránya is a jövőben a magyarok javára, mert várható, hogy a jugoszlávvá válás folyamata teljesen le fog állni. Ezáltal a magyarokban egyidejűleg erősödhet a nemzetiségi hovatartozáshoz és anyanyelvhez való ragaszkodás és azonosságtudat, ami a múlt évtizedekben jelentősen meggyengült.

Szabadka község területén a magyar népesség az 1991 és 2002 közötti időszakban 7185 fővel csökkent. Figyelembe véve a 10,0 ezrelék körüli születési arányszámot s a 16-17 ezrelékes halálalási arányszámot, feltételezhető, hogy a természetes népmozgalom következtében Szabadka község magyar nemzetiségű népessége 2600–2700 fővel csökkent, a külső vándormozgalom következtében pedig 4500–4600 fővel. (Természetesen becslült értékekről van szó, de nem lehet jelentős az eltérés a valós helyzettől.)

Ennél is nagyobb problémát jelent a jövő szempontjából az, hogy a 2002-ben megállapított 57 092 magyar nemzetiségű lakos közül hányan tartózkodtak valóban Szabadka község területén és hányan külföldön, az anyaországban és más országban. A népszámláláskor ugyanis minden magyar háztartás jegyzékbe vetette minden, akár már a régebben külföldön tartózkodó családtagját is. A 4500–4600 fős csökkenés tehát kizárólag a teljes családok emigrációjára vonatkozik. Ezeket nem is lehetett összeírni, mert nem volt ki bejegyeztesse őket, amikor pedig a családnak egyik vagy másik tagja tartózkodott külföldön, az rejtve maradt. Az emigráció, vagyis a magyarok elvándorlásának mérete nagyobb lehetett az elmúlt 15 évben a kimutatottnál, s az majd a következő népszámlálásban láthatóvá is fog válni.

Magának Szabadka városnak magyar népessége 1991-ben 39 749 főt, 2002-ben pedig 34 983 főt számlált, a csökkenés indexe -88,0 volt – amennyi az egész községre jellemző (-88,8). A város magyar népességének aránya a község összes magyar népességében 61,8%, illetve 61,3% volt. Ezek szerint a községen belül sem volt vándormozgalom, viszont azonos lehetett a külső vándormozgalom és a természetes népességfogyás is.

Ennek ellenére a magyar népesség aránya Szabadka község összes népességében (1991-ben 150 534 fő és 2002-ben 148 401 fő) 42,7%-ról 38,5%-ra csökkent. A két népszámlálás között tehát éppen a magyar népesség kárára történtek a legnagyobb változások: a jelentős szerb beözönlés a község területére. A község összes népessége csak 1,4%-kal csökkent, a magyarságé viszont 11,0%-kal.

A magyar és a szerb népesség születésének száma az utolsó évtizedben 10,0-10,5 ezrelék körül volt tartományi szinten. Ez valószínűsítheti azt, hogy a községben is hasonlóképpen mozgott. A magyar arány eltolódása 42,7%-ról 38,5%-ra lefelé kizárólag a szerb betelepülésekből adódott. A szerbek azonban, bár nagy térszerzésben vannak, nem kaptak meg mindent, amire számítottak: a betelepítések ellenére sem növekedett az elmúlt időszakban a születési arányszámuk, amire pedig nagyon számítottak. Megállapítható, hogy a szerbek természetes népmozgalmának romlási üteme még a magyarokénál is jobban felgyorsult. Ezért egy évtized múlva a szerb népesség átlagéletkora csaknem kiegyenlítődik majd a magyarokéval, vagy egész közel kerül hozzá. Ez a megállapítás egyaránt vonatkozik a tartományban és a Szabadka községben tapasztalható folyamatra. Ezen az átlagéletkori szinten a szerb népességnek állandó utánpótlást kellene biztosítania betelepítéssel, mert különben képtelen önmagát reprodukálni a természetes népmozgalomban. A betelepítéshez szükséges tartalékot Szerbia nem fogja tudni biztosítani az ország más részeiből, mert ilyen tartaléka többé nincs. Valószínűsíthető tehát, hogy magas hőfokon fogja tartani az asszimiláció kényszerét. A magyar, horvát és más nemzetiségek asszimilációja érdekében minden lehetséges politikai módszert be fog vetni, hogy tovább növelje a szerb jelenlétet.

A magyar iskolaköteles kontingens alakulása

A magyar nemzetiségű gyermekek iskolaköteles kontingensét a vitális statisztikai adatok alapján lehetne legpontosabban megállapítani községi szinten is, mint ahogyan más helyen ezt meg is tettük tartományi szinten. Ilyen adatokat azonban a vitális statisztika

tika nem szolgáltat. Csupán az 1991. évi és 2002. évi népszámlálási adatok alapján becsülhetjük meg a 7–14 éves magyar gyermekek iskolaköteles kontingensét. Ez a kontingens 1991-ben 5866 gyermekből, 2002-ben 4235 gyermekből állt. A 2002. évi népszámlálás alapján lehetséges becslést adni arról is, hogy 2009-ben mekkora lesz az iskolaköteles kontingens. E becslés nem veszi figyelembe az esetleges folytatódó külső vándormozgalmat, és kizárja az erősödő asszimiláció lehetőségét is. Ezek szerint a magyar gyermekek iskolaköteles kontingense a következőt mutatja:

Év	Abszolút szám	Láncozott index	Évi átlag (R)	Az összes népesség %-ában
1991	5 866	–	–	9,2
2002	4 235	-73,0	-2,9	7,4
2009	3 521	-82,6	-2,7	6,1

Mivel az iskolaköteles gyermekek számának átlagos évi csökkenése -2,9%, biztosan mondható, hogy Szabadka község magyar népességének is nagyobb volt az átlagos évi csökkenése annál, ami a népszámlálásokból látható. Lehetetlen ugyanis, hogy egészen kis gyermekek kerültek volna szülők nélkül ilyen nagy számban külföldre.

A magyar anyától született gyermekek számának csökkenése tartományi szinten 27 év átlagában évi -2,0%, 11 éves átlagban (1991 és 2002 között) évi -2,3%, 2001 és 2002 között -3,5%. Ez az adat a vitális statisztikai kimutatásokból ismert, és a tartományra vonatkozik. Feltételezzük azonban, hogy hasonlóan alakult a magyarok születési arányszáma is Szabadka községben. Ebből közvetve kikövetkeztethetjük azt is, hogy Szabadka község területén mintegy 20%-kal több gyermek hiányzik az iskolaköteles kontingensből, mint tartományi szinten, illetve más községekhez viszonyítva.

Vajdasági szinten az iskolaköteles kontingensben lévő magyar gyermekek száma az összes népesség számának 8,9%-át adta 1991-ben; Szabadka községben 9,2%-át. A 2002. évi népszám-

lálás szerint a következőképpen alakultak ezek a számok: tartományi szinten 7,7%, községi szinten pedig 7,4%. S végül várható, hogy 2009-ben tartományi szinten az iskolaköteles kontingens részesedési aránya tartományi szinten 6,0% lesz, községi szinten pedig 6,1%.

Eddig még semmiféle népességgazdasági intézkedés nem volt eredményes a születések számának növelésére, ezért az iskolaköteles kontingens csökkenése magától értetődő.

Mint látható, a csökkenés Szabadka községben kifejezettebb, mint tartományi szinten. Erre a magyarázatot a külső vándormozgalomban kell keresni.

Mivel Szabadka községben a nemzetiségi hovatartozás és anyanyelvvel való azonosulás a 2002. évi népszámlálás szerint kiegyenlítőddött, valószínű, hogy a nemzeti hovatartozás szerinti kontingens is azonos az anyanyelv szerinti kontingenssel.

Az iskolastatisztikák eredményeinek kiértékelése

1. Az 1975 és 2005 közötti időszakban, vagyis az elmúlt 30 évben, Szabadka községben az általános iskola első osztályaiba beíratott összes tanuló száma csökkent (1975-ben 1820, 2005-ben 1446). A csökkenés évenkénti átlaga -0,8%.

A két népszámlálás között a beiratkozások száma évenként átlag -1,4%-os évi átlagban csökkent.

Szabadka község területére nagyobb bevándorlás történt, mint az a népszámlálási adatokból látható.

A jövevények gyermekei és a Szabadka község területén letelepült és betelepített családok gyermekei kizárólag a szerb tan nyelvű osztályokat gyarapítják. Az utóbbi években oly nagyon kifejezett gyermektelenség és a születési arányszám drámai zuhanása ezért közel sem éreztette Szabadka község területén anynyira a hatását, mint ahogyan várható lenne a vitális statisztikai adatokkal összhangban (évi -0,8%-os csökkenés).

2. Szabadka község területén az általános iskolába járó összes tanuló (1–8. osztály) számának alakulása hasonló volt, mint az első osztályba beíratottaké. Az 1975 és 2005 közötti időszakban (1975-ben 14 738 tanuló, 2005-ben 12 361 tanuló) a csökkenés

évi átlaga mindössze -0,6%-ot mutatott, igaz, a két népszámlálás között már -1,9%-ot tett ki. A 30 éves átlag alapján egy folyamatosan beszivárgó, de nem látható betelepülésről, illetve betelepítésről beszélhetünk Szabadka község területére. Ennek az lett a következménye, hogy viszonylag sokkal lassabban csökkent a beíratott tanulók összes száma a születések számánál.

3. Ezt a megállapítást teljes egészében igazolja a szerb tannyelven tanulók számának a jelentéktelen csökkenése is (hiszen a születési arányszám alapján éppen e tekintetben is jelentős kellett volna hogy legyen a csökkenés). Harmincéves átlagot vizsgálva elhanyagolható mértékben csökkent a tanulók száma a szerb tannyelvű osztályokban: 1975-ben 8743 tanuló, 2005-ben 8559 tanuló volt a szerb tannyelvű osztályokban a község területén, holott a horvát, illetve a bunyevác családok emigrálása Szabadkáról drámai méretű volt. Ugyanakkor a magyar tannyelven tanulók számának csökkenése (1–8. osztály) éves átlagban kifejezve -1,6%-os volt (1975-ben 5995 tanuló, 2005-ben 3658 tanuló).

A két népszámlálás között a szerb tannyelven tanuló összes általános iskolás száma 10 803-ról 9120 tanulóra csökkent. A csökkenés évi átlaga ebben az esetben -1,5%. Ez volt az az időszak, amikor jelentős számú horvát család emigrált a község területéről. Ugyanakkor a magyar tanulók összes száma 5454 főről 3825 főre esett. Ennek a csökkenésnek az évi átlaga azonban már -3,1%, ami jóval felette van a születési arányszám évi csökkenésének (-2,3%).

Igen jelentős számú magyar nemzetiségű általános iskolás jár szerb tannyelvű osztályba, de az arányuk nem növekedett. Ebből arra lehet következtetni, hogy az emigrált szülők a magyar tannyelven tanuló általános iskolások egyharmadát magukkal vitték külföldre.

A magyar iskolások kontingensét az 1991. évi népszámlálás szerint 5866 tanulóban, a 2002. évi népszámlálás alapján pedig 4282 tanulóban állapítottuk meg. Ezzel szemben az iskolastatisztikák szerint 5454 tanuló, illetve 3825 tanuló járt magyar tannyelvű osztályokba; ez több mint ami várható lenne a szabadkai állapotok ismeretében. Ez azért lehetséges, mert Szabadka községben, különösen 1991-ben még igen nagy volt a magát jugoszlávnak vallók,

de magyar anyanyelvűek száma. Ezek közül sokan magyar tannyelvű általános iskolába írták gyermekeiket. Számuk nagymértékben ellensúlyozta azoknak a magyar nemzetiségűeknek a számát, akik viszont szerb tannyelvű osztályt választottak.

Szabadka községére már több évszázada jellemző egy különös jelenség: jelentős az ún. „lebegő népesség” száma – ez nem képes és nem is akarja végleg meghatározni nemzetiségét.

A vitális statisztikában községi szintű lebontásban a születéseket nemzeti hovatartozás szerint nem mutatják ki. Ha kimutatnák, akkor lehetővé válna az összevetése a népszámlálási adatokkal, s ezzel fény derülne a „lebegő népesség” sajátosságaira is.

Szabadka községben a „lebegő népesség” a következőből tevődött össze a 2002. évi népszámlálás szerint: 6470-en nem nyilatkoztak a nemzeti hovatartozásukról, 706-an szabadkainak vallották magukat, 1041-en létező vagy nem létező nemzetiséget jelöltek meg (indiánok, eszkimók, marslakók stb.) és végül 8562-en jugoszlávnak vallották magukat. E népesség legkevesebb 1000 iskolaköteles gyermeket adott, és ebből 300–400 minden bizonnyal magyar anyanyelvű lehetett. E kategóriát minden bizonnyal nemcsak a vegyes házasságban élők alkotják, hanem azok is, akik születésüktől a népszámlálásig, vagy a két népszámlálás között megváltoztatták a nemzetiségi hovatartozásukat.

Amióta csökkenőben van a nemzeti hovatartozás és az anyanyelv közötti különbség, a magyar tannyelvű osztályokba beíratottak száma is javult, és remény van rá, hogy tovább fog javulni. A 2001/02-es tanévben például magában Szabadka község általános iskoláiban 4039 magyar nemzetiségű 1–8. osztályos tanulót jegyeztek (14 éves korig a szülők jelentik be a tanulók nemzetiségét), közülük 3887 tanuló magyar osztályba járt. Ellentétben például az újvidéki, nagybecskereki, pancsovai helyzettel, ahol a vegyes házasságban élő magyarok szinte kötelezően szerb osztályba íratják gyermekeiket, Szabadka község területén a vegyes házasságban élő magyarok és horvátok igen gyakran magyar osztály mellett döntenek. Ehhez minden bizonnyal jelentősen hozzájárultak az utóbbi másfél évtized eseményei is. A vegyes házasságban élő magyar anyák gyermekeik esetében jobban ragaszkodnak a magyar anyanyelvhez, és kevésbé a magyar nem-

zetiségi hovatartozáshoz. A vegyes házasságban élő magyar apák viszont gyermekeik esetében jobban ragaszkodnak a magyar nemzetiségi hovatartozáshoz, mint a magyar nyelvhez.

4. Becslésünk szerint a 2009/10-es tanévben, Szabadka községben a magyar nemzetiségi gyermekek iskolaköteles kontingense 3539 fő lesz, vagyis az összes magyar népesség 6,1%-a. Nyilvánvaló, hogy ebből a becsült számból továbbra is kevesebben fognak magyar tagozatra iratkozni. Bizonyos számú gyermek a szülő döntésének következtében szerb tannyelven fog tanulni.

A magyar tanulók számának nagyfokú csökkenése az előző időszakhoz képest csak kis létszámú osztályok indítását teszi lehetővé. Emiatt szükséges lesz az iskolahálózat ésszerűsítésére elsősorban magában Szabadka városban. Ha az oktatási törvényben nem módosítják az osztályok beindításához szükséges 15 fős létszámot 5–10 tanulóra, az eddig is tapasztalható nemkívánatos folyamatok még gyorsabb lendületet vesznek. A törvénynek e rendelkezése 1962 óta az asszimiláció motorja.

Szabadka városban tekintettel a város külterületeire és nagy kiterjedésére, elkerülhetetlen lesz az 5–8. osztályos tanulók utazásának megszervezése a lakhely és a magyar tannyelvű oktatásra kijelölt iskola között. Hasonló problémák fognak adódni a község többi településén is. Most még nem lehet bejósolni, hogy Szabadka városban mely iskolákban kell megszüntetni a magyar tannyelvű oktatást. Ha a törvényen módosítanak, az átszervezés fájdalommentesebben menne végbe. Ha viszont a törvényen nem fognak módosítani, az átszervezésben zűrzavar fog keletkezni. Nem lehet elfogadni az osztatlan (ún. kombinált tagozat) gyakorlatát és kínálatát az Oktatási Minisztérium részéről, mert az olyan riasztó a szülők számára, hogy akkor inkább a legközelebbi szerb tannyelvű iskolába fogják beírni gyermekeiket. A szülők okkal félnek a csökkent oktatási színvonal veszélyétől az osztatlan magyar tagozatos iskolák esetében. Az első számú cél tehát az kell legyen, hogy a magyar tannyelven tanulók száma ne csökkenjen tovább pedagógiai mulasztás, szervezési ok és politikai érdek következtében, megfontolásból vagy esetleg rossz szándékból is.

Bár a szülők számára sokkal fárasztóbb és drágább megoldás lesz a gyermekek ingázása, mint a tanároké, mégis inkább ezt fogják választani, mint a tanárok ide-oda utaztatását több iskola közt, mert ez az oktatás színvonalának a csökkenésével jár, ki-lopja a szabadtevékenységet és a szakköri munkát a tanár és pedagógus oktatói szerepköréből, az önképzőkörök megszűnését jelentik, és az iskola nevelői szerepének lesemmezését.

5. Mivel Szabadka vonzásterülete kiterjed egész Észak-Bácskára és Észak-Bánátra, 2010-ig nem lesz tanulói létszámgond a magyar tannyelvű középiskolákban. Működésüknek nem lesz sem törvényes, sem szervezési vagy pedagógiai akadálya. Mivel a középfokú oktatás a szakma elsajátítása szempontjából első-sorban a kiscsoportokban és kabinetekben történik, a magyar középfokú oktatást még bővíteni is lehetne. Ehhez lesz elég tanuló. Ha pedig van elég tanuló, nem jelent komoly érvet a költségvetési ráfordításra való hivatkozás. A társadalom súlyos válságban van, és ez nem fog változni még 15 évig. Ebben a helyzetben viszonylag kevés munkahely fog nyílni a munkaképes és szakképzett fiatalság számára. Nekik a társadalom nem nyújthat mást a szakma elsajátításán kívül. Különösen vonatkozik ez a nemzeti kisebbségek fiatalságára. Ez az a minimum, amit megadhat a fiataljai számára még a gazdasági válságban élő társadalom is.

MELLÉKLET

A tanulmányok szerzői

Bene Annamária

Az Újvidéki Egyetem Bölcsésztudományi Karán szerzett egyetemi oklevelet (1998), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Elméleti Nyelvészeti Tanszékén doktorált (2005). Doktori tanulmányai alatt az MTA Nyelvtudományi Intézet tudományos munkatársa volt, majd az Utrechti Egyetem Nyelvtudományi Intézetében tanult. Jelenleg az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének tudományos munkatársa.

Gábrity Molnár Irén

Lukácsfalván született. Közgazdász, politológus, rendes egyetemi tanár. Az Újvidéki Egyetem Szabadkai Közgazdasági Karán közgazdász oklevelet (1977), a Belgrádi Egyetem Politikai Tudományok Karán magiszteri (1981), majd doktori fokozatot szerzett (1986).

Munkássága: az Újvidéki Egyetem Szabadkai Közgazdasági Karának rendes tanára (1997 óta), ugyanitt egyetemi hallgatói dékánhelyettese (1974–1976); karoktatási dékánhelyettese (1986–1988). Vendégtanár a Szabadkai Tanítóképző Karon (oktatásszociológia) és a Gábor Dénes Informatikai-menedzseri Főiskola Szabadkai Konzultációs Központjában. A vajdasági Magyarságkutató Tudományos Társaság alapító tagja (1991) és elnöke (1995 óta). Kutatásokat végez vajdasági és nemzetközi kutatócsoportokban (vallásszociológiai, munkaerő-, ifjúság-, értelmiség-, migráció-, szórványkutatás stb.), mivel a Magyarságkutató Tudományos Társaság a Magyar Tudományos Akadémia Kutatóállomása lett. A Magyar Tudományos Akadémia külföldi köztestületi tagja (2000-től).

Kitüntetései: Gróf Klebelsberg Kuno-émlékérem (2000), Kisebbségért Díj (2005).

Szakmai orientáltság: gazdaságszociológia, oktatásszociológia, az emberi erőforrás és kisebbségkutatás.

Egyesületi (szakmai) tagsága: az MTA Határon Túli Köztestülete (2000), a Magyar Professzorok Világtanácsa (1997), Magyar Szociológiai Társaság, Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka, 1991), Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (Újvidék, 1997), Vajdasági Magyar Felsőoktatási Tanács, Vajdasági Magyar Ösztöndíjtanács, Magyar Nemzeti Tanács Felsőoktatási Bizottság (szaktanács). Részt vesz a kanizsai Szociográfiai Műhely munkájában.

Publikációs eredményei: 2 tudományos monográfia, 6 egyetemi tankönyv (társszerző), 4 egyetemi jegyzet és szöveggyűjtemény, több mint 100 tanulmány és szakdolgozat hazai és külföldi szakmai és tudományos folyóiratokban. A Magyarságkutató Tudományos Társaság könyvtársorozatának társszerkesztője, a Létünk folyóirat (1978–1995), az Új Kép pedagógiai szaklap és az Aracs folyóirat szerkesztőbizottsági tagja. Számos nemzetközi projektum koordinátora.

Göncz Lajos

Zentán született, a Zágrábi Egyetemen szerzett pszichológusi oklevelet. Magiszteri stúdiumok a Belgrádi Egyetem Pszichológia Tanszékén, ugyanott a pszichológiai tudományok doktora fokozat (1980). Az Újvidéki Egyetemen dolgozik (1973 óta), 1992-től egyetemi rendes tanár. Ugyanott a Pszichológia Tanszék alapító tagja.

Külföldi tanulmányutak: a kanadai Mc Gill Egyetem, a torontói The Ontario Institute for Studies in Education kutatóintézet, a Québeci Laval Egyetem, az Esseni Egyetem Kétnyelvűség-kutató Intézete, az MTA Nyelvtudományi Intézete.

Munkássága: vendégtanár a Szegedi Tudományegyetemen (1993 és 1995 között), a Zombori Tanítóképző Kar szabadkai tagozatán, valamint a Pécsi és Veszprémi Tudományegyetemek Doktori Iskoláiban.

Főbb kutatási területei: a kétnyelvűség pszichológiája, nevelés- és oktatáslélektan, fejlődéslélektan, pszicholingvisztika, kisebbségkutatás. Számos egyetemen pszichológiai és nyelvészeti társaságok összejöveleiben tartott előadást. 40 nemzetközi pszichológiai és nyelvészeti kongresszuson számolt be kutatási eredményeiről. Három monográfiát, 120 tudományos és szakdolgozatot jelentetett meg magyar, szerb, angol és német nyelven.

Mirnics Károly

Szabadkán született, az újvidéki Bölcsésztudományi Kar Történelem Tanszéken diplomázott (1959). Szakosítása: magisztrátus a Társadalomtudományi Intézet szociológia szakán (Belgrád, 1959–1962), majd a Politikai Tudományok Egyetemén (Belgrád, 1962–1964). Tanársegéd Újvidéken a Történelem Tanszéken (1962), majd tanácsos Újvidéken, a tartományi közigazgatás különböző szerveiben (1962–1992). **Szakterülete:** szociológia, demográfia.

Kutatási területe: a vajdasági magyar kisebbség szociológiai és demográfiai helyzete.

Szakmai célja: a jugoszláviai magyar kisebbség sorskérdéseinek (asszimiláció, oktatás, önszerveződés, migráció stb.) kutatása, értékelése, feldolgozása és publikálása.

Közéleti tevékenysége, tagsága: az újvidéki Matica srpska Tudományos Társaság (1968–1972), a budapesti Magyarság Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének külmunkatársa (1992 óta), és alapítása óta a Teleki László Alapítvány Közép-európai Intézetnek külső munkatársa. 1990 és 1996 között részt vett a vajdasági magyarság számos civil szervezetének megalapításában, s ezekben tisztséget töltött be. A vajdasági Magyarságkutató Tudományos Társaság alelnöke. A Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja.

Publikációi: két önálló kötet szerzője és több könyv társszerzője, állandó munkatársa a hazai folyóiratoknak és lapoknak, jelentős számú publikációja jelent meg a magyar nyelvterületen, valamint angolul és németül.

Sziveri Rezső

Matematikus. 1944-ben született Muzslyán egy iparoscsalád harmadik gyermekeként. Az általános iskola első négy osztályát szülőfalujában végezte, majd beiratkozott a nagybecskereki Sonja Marinković Általános Iskolába. A nyolcosztályos iskola után gimnáziumba iratkozott. A középiskolai tanulmányok befejeztével az akkor még működő főiskola matematikai szakára nyert felvételt.

A tanári oklevél megszerzése után Székelykevéen kezdett dolgozni. Nyolc év múlva családjával Szabadkára költözött. Egy évig tanított a szabadkai műszaki középiskolában, majd matematikatanár 16 évig a Đuro Salaj Általános Iskolában, közben négy évig az iskola igazgatója is.

1993 augusztusától Szabadka község alkalmazottja: szakmunkatárs a Társadalmi Tevékenységek Ügyosztályán.

SADRŽAJ

Predgovor	7
Uvodne misli	11

Izlazak iz raspuća

Karolj Mirnič: Kretanje školoobaveznog kontingenta	19
Karolj Mirnič: Očekivani školoobavezni kontingent (7–14 godina) učenika mađarske narodnosti u 2009/2010 školskoj godini	48

Od zabavišta do fakulteta

Irena Gabrić Molnar: Perspektive našeg školovanja	61
---	----

Odgovornost u odlučivanju

Lajoš Genc: Izbor škole u Vojvodini	125
Anamarija Bene: Izbor srednje škole svršenih učenika posle osnovne škole u Vojvodini	141

Subotički osvrt

Reže Siveri: Školoobavezni kontingent i upis u osnovne i srednje škole na području opštine Subotica (statistička obrada)	151
Karolj Mirnič: Školoobavezni kontingent i upis u osnovne škole na području opštine Subotica (vrednovanje tokova pojave)	181

Prilozi

Autori studija	195
Sadržaj	199
Contents	201

CONTENTS

Recommendation	7
Introductory Thoughts	11
 A compelling get-out	
Károly Mirnics: The conformation of the contingent of pupils	19
Károly Mirnics: The anticipatory contingent in the 2009/2010 school-year of the Hungarian school-age pupils between he age of 7-14	48
 From nursery school to university	
Irén Gábritty Molnár: The future of our education	61
 The responsibility of the decision	
Lajos Göncz: The choice of schools in Vojvodina	125
Annamária Bene: The secondary school choice of the Hungarian primary school-leaving pupils of Vojvodina	141
 The Diagnosis of Subotica	
Rezső Sziveri: The contingent and enrolment of pupils in primary and secondary schools on the territory of Subotica township (statistical processing)	151
Károly Mirnics: The contingent and enrolment of pupils in primary schools on the territory of Subotica township (valuation)	181
 Appendix	
The Authors of the Studies	195

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

OKTATÁSI oknyomozó: Vajdasági kutatások, tanulmányok /
Szerkesztette Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa. – Szabadka:
MTT (i.e.) Magyarságkutató Tudományos Társaság, 2006 (Újvidék,
Verzal). – 201 p. ; 23 cm. – (MTT Könyvtár; 12.)

Példányszám: 600.

ISBN 86-85221-06-4